

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΘΕΜΑ: ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΦΟΙΤΗΤΕΣ- ΦΟΙΤΗΤΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΤΠΕ ΤΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ: ΣΙΜΑΚΗ ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ (Α.Μ: 0210018)

Α΄ ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΑΝΤΑΖΗΣ

Β΄ ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΒΟΛΟΣ,
ΙΟΥΝΙΟΣ 2014

Θέμα: Οι επιπτώσεις της κοινωνικοοικονομικής
κρίσης στους φοιτητές- φοιτήτριες του ΠΤΠΕ του
Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	5
ΜΕΡΟΣ Α΄ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	7
1. Ορισμός της κοινωνικοοικονομικής κρίσης.....	7
2. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός.....	8
2.1 Οι έννοιες της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.....	8
2.2 Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα.....	13
3. Οι επιπτώσεις της κρίσης στην οικογένεια.....	16
4. Οι επιπτώσεις της κρίσης στην εκπαίδευση.....	21
5. Η κρίση μέσα από τα μάτια των μαθητών και των φοιτητών.....	24
6. Κοινωνικοοικονομική κρίση και υγεία.....	31
7. Οι επιπτώσεις της κρίσης στην παγκόσμια κοινωνία.....	34
ΜΕΡΟΣ Β΄ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	39
8. Παρουσίαση ερευνητικού προβλήματος.....	39
8.1 Η σημασία μελέτης του προβλήματος.....	39
8.2 Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	40
8.3 Ερευνητικές Υποθέσεις.....	41
8.4 Στάδια της έρευνας.....	42
9. Μέθοδοι και Διαδικασίες.....	43
9.1 Δείγμα της έρευνας.....	43
9.2 Εργαλείο συλλογής δεδομένων.....	44
9.3 Συλλογή ερευνητικού υλικού.....	45
9.4 Μορφή ερωτηματολογίου.....	47
10. Ανάλυση δεδομένων- ερευνητικά αποτελέσματα.....	49

10.1 Προσωπικά στοιχεία.....	49
10.2 Βιοτικό Επίπεδο των Συμφοιτητών/τριών.....	52
10.3 Συμμετοχή και Ακαδημαϊκή Επίδοση των Συμφοιτητών/τριών.....	58
10.4 Ψυχισμός και κοινωνικότητα των συμφοιτητών/τριών.....	61
11. Συμπεράσματα της έρευνας.....	62
12. Περιορισμοί και συμβολή της παρούσας έρευνας.....	67
13. Συστάσεις για μελλοντικές έρευνες.....	67
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	68
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	70
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	70
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	73
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	75
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.....	76
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ.....	77
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ: ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	82

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία, γίνεται προσπάθεια να προσεγγιστεί το φαινόμενο της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, ένα φαινόμενο, που ταλανίζει εδώ και περίπου πέντε χρόνια τη χώρα μας. Πρόκειται για μία κατάσταση, που κάνει τόσο τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς, όσο τους μαθητές και τους φοιτητές, έρμαια ενός συστήματος, στο οποίο δε μπορούν να αντιδράσουν. Μέσα σε μια τέτοια κατάσταση, τα άτομα συχνά νιώθουν άγχος, ανασφάλεια και βλέπουν το μέλλον τους αβέβαιο. Κι αυτό, γιατί η κοινωνικοοικονομική κρίση, επηρεάζει πολλές πτυχές της ζωής τους, όπως για παράδειγμα την οικονομική, επαγγελματική, οικογενειακή τους κατάσταση, τις σχέσεις τους με τους άλλους, την υγεία τους.

Η συγκεκριμένη εργασία μελετά τις επιπτώσεις της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, στη ζωή των φοιτητών. Αποτελείται από δύο μέρη, από ένα θεωρητικό κι ένα ερευνητικό. Στο θεωρητικό μέρος, επιχειρείται η προσέγγιση του φαινομένου της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, μέσα από έρευνες, που πραγματοποιήθηκαν τόσο στη χώρα μας, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο το προηγούμενο διάστημα κι αποτυπώνουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ζουν οι πληθυσμοί των χωρών που πλήττονται από αυτήν και τις επιδράσεις που έχει εκείνη σε αυτούς. Τέτοιες μπορεί να είναι ψυχικές και σωματικές διαταραχές, συγκρούσεις εντός των μελών μιας οικογένειας, καθώς και μείωση των σχολικών επιδόσεων των παιδιών. Ακόμη, σε αυτό το μέρος της εργασίας, γίνεται φανερό το πώς οι μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς και οι φοιτητές, αντιλαμβάνονται την κρίση, και τι δυσκολίες αντιμετωπίζουν ένεκα αυτής.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, το οποίο αποτελεί το ερευνητικό, μελετώνται τα αποτελέσματα έρευνας, που πραγματοποιήθηκε τον προηγούμενο χρόνο σε φοιτητές-τριες του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, και σκοπό είχε την εξαγωγή συμπερασμάτων, αναφορικά με: α) το πώς διαγράφεται το κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό επίπεδο των γονιών τους και των γονιών των συμφοιτητών-τριών τους και β) πώς εκείνοι αντιλαμβάνονται την καθημερινή ζωή των συμφοιτητών-τριών τους, αναφορικά με το βιοτικό τους

επίπεδο, τη συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία και την ακαδημαϊκή τους επίδοση, καθώς και τον ψυχισμό και την κοινωνικότητά τους. Πρόκειται για δεδομένα, τα οποία συλλέχθηκαν από 173 φοιτητές-τριες και τα οποία φανερώνουν τις επιδράσεις της κρίσης στη ζωή των συμφοιτητών-τριών τους.

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. Ορισμός της κοινωνικοοικονομικής κρίσης

Καθημερινά ακούγεται τόσο στα μέσα μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ), όσο και στις μεταξύ των ανθρώπων (ειδικών και μη) συναναστροφές η έννοια 'κρίση', μία έννοια που έχει πάρει στη χώρα μας τα τελευταία σχεδόν επτά χρόνια μεγάλες διαστάσεις. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για μία λέξη που το νόημά της διαφέρει, ανάλογα με το άτομο που κάθε φορά τη χρησιμοποιεί. Ραδιοφωνικές- τηλεοπτικές εκπομπές και οικονομικοί αναλυτές προσεγγίζουν αυτήν την έννοια, χρησιμοποιώντας έναν τεχνοκρατικό λόγο, που συχνά αναφέρεται στις λέξεις 'χρέος, χρεοκοπία, τραπεζικό σύστημα'. (Τόπα, 2013) Έτσι, ο ορισμός που προτείνεται, είναι ότι *«κοινωνική και οικονομική κρίση είναι το φαινόμενο, κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μία διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας»*. (ΒΙΚΙβιβλία, 2010) Ο όρος οικονομική δραστηριότητα, αναφέρεται σε όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας, όπως την απασχόληση, το εθνικό προϊόν, τις τιμές, τις επενδύσεις κ.λπ. Ο βασικότερος δείκτης οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες, όταν αυξομειώνονται, συμπαρασύρουν μαζί τους και όλα τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη.» (βλ.ό.π)

Υιοθετώντας τον παραπάνω ορισμό, αναφορικά με την οικονομική κρίση, παραγκωνίζεται ο ψυχολογικός- συναισθηματικός κόσμος του κάθε ατόμου, ένας κόσμος που βρίσκεται σε άμεση συσχέτιση με αυτό. Έτσι, στις περισσότερες των περιπτώσεων η συγκεκριμένη έννοια συναντάται ως «κοινωνικοοικονομική κρίση», δηλαδή ως μία κατάσταση που επηρεάζει τόσο την οικονομική κατάσταση των ανθρώπων, όσο και τις κοινωνικές τους σχέσεις και τη ψυχολογία τους.

Πέραν όμως όλων των παραπάνω, προτείνεται από τους ψυχολόγους ένας άλλος ορισμός της 'κρίσης'. Την ορίζουν, *«ως το σύμπτωμα μιας κατάστασης, δανειζόμενοι λεξιλόγιο από την επιστήμη τους, που προετοιμαζόταν χρόνια, από τότε που επικράτησε ο παγκόσμιος καπιταλισμός και μεταμορφώθηκε μετέπειτα σε οξεία φάση καπιταλισμού.»* (Τόπα, 2013) Αυτή η κατάσταση, έχει ως αποτέλεσμα την αλλαγή του τρόπου συμπεριφοράς των ανθρώπων. Έχοντας φτάσει το άτομο σε προσωπικό και

κοινωνικό αδιέξοδο κι έχοντας χάσει τη θέση εργασίας του, προσπαθεί με κάθε τρόπο να εκμεταλλευτεί οποιοδήποτε δημόσιο αγαθό για χάρη του προσωπικού του συμφέροντος. Ακόμη, η ίδια η κατάσταση τον αναγκάζει να λειτουργεί με έναν συγκεκριμένο τρόπο, ως καταναλωτικό και παραγωγικό ον. Του επιτρέπει να ζει, στερώντας του κάποια αγαθά και υπηρεσίες, και τον μετατρέπει σε έναν «εργαλειακό άνθρωπο» που έχει χάσει εξ ολοκλήρου την αυτοεκτίμηση και τον αυτοσεβασμό του, θεωρεί τον εαυτό του ένοχο της υπάρχουσας κατάστασης και ετεροκατευθύνεται. (βλ.ό.π)

Μήπως όλα όσα προαναφέρθηκαν, είναι θέμα διαχείρισης; Πολύ συχνά οι ψυχολόγοι υποστηρίζουν, ότι *«οι εργαζόμενοι απολύονται όχι λόγω του ότι αδυνατούν να διαχειριστούν την κατάσταση που επικρατεί στον εργασιακό τους χώρο, αλλά λόγω του ότι οι διάφοροι πλεονάζοντες επιθυμούν να διαχειριστούν με έναν πιο κερδοσκοπικό τρόπο τα χρήματα»*. (βλ. ό.π) Αυτό έχει ως απόρροια, το άτομο να οδηγείται στην απόλυτη εξαθλίωση. Είναι αυτό που υποστήριξε κάποτε ο φιλόσοφος Στ. Ροζάνης, *«αν θες να αποδομήσεις έναν άνθρωπο [...] πάρε του την αξιοπρέπεια!»* (βλ. ό.π)

Την πρόκληση αυτή έχει να αντιμετωπίσει τη δεδομένη στιγμή κάθε Έλληνας πολίτης που βρίσκεται μπροστά σε όλο αυτό το αδιέξοδο. Και η λύση; Κάποιοι μακροπρόθεσμοι στόχοι που θα τεθούν τόσο από το μέρος της κοινωνίας, όσο και από εκείνο της κυβέρνησης και σκοπό θα έχουν την άνθηση της οικονομίας και την αξιοποίηση του νεαρού σε ηλικία και ευρηματικού εργατικού δυναμικού. (Featherstone, 2009)

2. Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός

2.1 Οι έννοιες της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού

Τρεις από τους όρους που περιγράφουν με μεγαλύτερη ακρίβεια τις επιπτώσεις της κοινωνικοοικονομικής κρίσης στη ζωή των ανθρώπων, είναι εκείνοι του οικονομικού και κοινωνικού αποκλεισμού, κι εκείνος της φτώχειας. Πρόκειται για τρεις όρους που μένουν διαχρονικοί και αναλλοίωτοι στον χρόνο

(Μπουλούγαρη,2013:21), καθώς τόσο σε πανελλαδικό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, ο αριθμός των ατόμων που βρίσκονταν και βρίσκονται σε οικονομική ανέχεια είναι πολύ μεγάλος.

Πιο συγκεκριμένα, σε όλον τον πλανήτη, ζουν περίπου 6,6 δισεκατομμύρια άνθρωποι, εκ των οποίων, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τροφίμων του ΟΗΕ (FAO), τα 850 εκατομμύρια υποφέρουν από υποσιτισμό, κι από έλλειψη ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Την ίδια στιγμή, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO), τριών δισεκατομμυρίων ατόμων ο οργανισμός εμφανίζει έλλειψη σε θερμίδες, πρωτεΐνες, σίδηρο, ιώδιο και βιταμίνες. Ακόμη, πολλοί είναι εκείνοι που στερούνται το καθαρό πόσιμο νερό, καθώς και την ιδιοκτησία μιας ασφαλούς στέγης. (Πανταζής,2011:155)

Σύμφωνα με τους Dertwinkel (2008) και τους Pirani, Schifini, D'Andrea και Vermunt (2009), με τον όρο «οικονομικός αποκλεισμός», νοείται η αδυναμία συμμετοχής και πρόσβασης στις δύο βασικότερες συνιστώσες της οικονομικής δραστηριότητας, που είναι η κατανάλωση και η παραγωγή. Με βάση όλα τα παραπάνω, γίνεται φανερό και η σχέση ανάμεσα στον προαναφερθέντα ορισμό και τη φτώχεια, καθώς εκείνος περιλαμβάνει ελλιπή πρόσβαση σε υπηρεσίες και αγαθά, υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης και αποκλεισμό από την αγορά εργασίας. (Μπουλούγαρη,2013:22,23).

Επιπλέον, ως «κοινωνικός αποκλεισμός», ορίζεται εκείνη η κατάσταση, η οποία χαρακτηρίζεται από παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημοσίων αγαθών, όπως τα αγαθά της υγειονομικής περίθαλψης, της εκπαίδευσης, της συμμετοχής στα κοινά και τέλος στο πολιτικό γίνεσθαι. Αλλά και η έννοια του «κοινωνικού αποκλεισμού» βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με τη φτώχεια, καθώς όσο λιγότερο κοινωνικό και δημόσιο πλούτο απορροφά ένας άνθρωπος, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να οδηγηθεί σε συνθήκες φτώχειας. Έτσι, κάποιες κοινωνικές ομάδες είναι πιθανότερο να οδηγούνται σε κοινωνικό αποκλεισμό, είτε λόγω νομικών κωλυμάτων, είτε λόγω περιορισμένων δυνατοτήτων, είτε λόγω έλλειψης παροχών από το κράτος. Ανάμεσα σε αυτές συγκαταλέγονται συνήθως οι μετανάστες, καθώς και τα άτομα με ειδικές ανάγκες. (βλ. ό.π:23)

Αναφορικά με τα παραπάνω, κάτι το οποίο αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο, είναι, ότι ο «κοινωνικός» αποκλεισμός κινείται σε τρεις άξονες:

- Ο πρώτος σχετίζεται με τις κοινωνικές ανισότητες και συνδέεται με τη φτώχεια, την έλλειψη στέγης, τη σχολική αποτυχία και τη σχολική διαρροή.
- Ο δεύτερος σχετίζεται με την ανεργία και την απώλεια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως των κοινωνικών, των πολιτικών, των ατομικών και των εργασιακών, ενώ
- ο τρίτος άξονας σχετίζεται με τη ρήξη των κοινωνικών και οικογενειακών δεσμών. (βλ.ό.π)

Όμως, σε αυτό το σημείο, καθίσταται αναγκαία η αναφορά και στον ορισμό της φτώχειας, ενός φαινομένου που έχει λάβει στη σημερινή εποχή μεγάλες διαστάσεις, κι αποτελεί ένα πολύπλοκο και πολυδιάστατο ζήτημα. (Πανταζής,2011:152) Κατά καιρούς, έχουν διατυπωθεί αρκετοί ορισμοί αναφορικά με τη φτώχεια, πάντως αυτό που είναι σίγουρο, είναι ότι δεν έχουν πάψει να υφίστανται εκείνα τα άτομα τα οποία αδυνατούν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα αγαθά για την επιβίωσή τους, αλλά κι εκείνα, που δε διαθέτουν τα κατάλληλα εφόδια για συμμετοχή στις κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντός τους. (Μπουλούγαρη,2013:22) Έτσι, ένας από όλους τους ορισμούς, είναι εκείνος που έχει προταθεί από τον Ύπατο Αρμοστή για τα ανθρώπινα δικαιώματα, σύμφωνα με τον οποίο: *«φτώχεια είναι μια ανθρώπινη κατάσταση, που χαρακτηρίζεται από μόνιμη έλλειψη εναλλακτικών λύσεων και ασφάλειας, καθώς και από έλλειψη ευκαιριών απολαβής ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης και άλλων θεμελιωδών πολιτισμικών, οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων»*.(Πανταζής,2011:154)

Επιπροσθέτως, τα επίπεδα της φτώχειας, είναι δυνατόν να διαφοροποιούνται από χώρα σε χώρα (βλ.ό.π:152), κι ανάλογα με την οπτική που υιοθετείται κάθε φορά. Έτσι, στη διεθνή βιβλιογραφία, γίνεται λόγος για τρεις προσεγγίσεις της, την απόλυτη, τη σχετική και την υποκειμενική. (Μπουλούγαρη,2013:21,22) Πριν από κάθε όμως ανάλυση των ορισμών, αξίζει να αναφερθεί, ότι και οι τρεις μορφές-προσεγγίσεις, έχουν ως κοινό παρονομαστή τη δυσχερή οικονομική κατάσταση, στην οποία βρίσκονται τα άτομα. Ωστόσο, υπάρχουν και κάποια στοιχεία που τις διαφοροποιούν. (βλ.ό.π:21)

Αναλυτικότερα, με τον όρο «απόλυτη» φτώχεια, ορίζεται εκείνη η κατάσταση, στην οποία περιέρχεται ένα άτομο, όταν επιβιώνει μόλις και μετά

βίας, ενώ ταυτόχρονα καθίσταται δυσχερής η πρόσβασή του σε πηγές όπως η τροφή, η στέγη, η εκπαίδευση και η υγεία. Τα άτομα που είναι δέσμια αυτού του είδους της φτώχειας, ζουν καθημερινά με ένα καθορισμένο ποσό δολαρίων. Η Παγκόσμια Τράπεζα, αναφέρει ότι το όριο της απόλυτης φτώχειας, ανέρχεται στο 1,25\$ την ημέρα. Το ποσό αυτό ισχύει για 1,2 δισεκατομμύρια ανθρώπους, οι περισσότεροι από τους οποίους ζουν με λιγότερο από ένα δολάριο ημερησίως.(Πανταζής,2013)

Όπως αναφέρεται και στη διεθνή βιβλιογραφία, οι χώρες που πλήττονται περισσότερο από την εν λόγω μορφή φτώχειας, είναι οι αναπτυσσόμενες, κι αυτό, γιατί εκείνη παίρνει συχνά τη μορφή πείνας, έλλειψης διατροφής και ιδιοκτησίας, έλλειψης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και πόσιμου νερού, επιδημιών, ανεργίας, καθώς και αναποτελεσματικής αναδιανεμητικής πολιτικής.(Πανταζής,2011:152) Αλλά τα τελευταία χρόνια αναφέρεται, ότι και στη χώρα μας γίνονται αντιληπτά τέτοια περιστατικά.(Πανταζής,2013) Με αφορμή όλα τα παραπάνω, γίνεται προσπάθεια ουσιαστικής ανακατανομής του παγκόσμιου πλούτου, με τέτοιον τρόπο ώστε να περιέλθει ένα μέρος αυτού, στους φτωχούς.(Πανταζής,2011:157)

Επιπλέον, η απόλυτη φτώχεια, αποτελεί μια «ακραία μορφή έλλειψης» (Πανταζής,2011:154) και περαιτέρω μια «σιωπηρή σφαγή», καθώς η ύπαρξή της τοποθετεί τα άτομα σε παθητική θέση, από την οποία εκείνα αδυνατούν να αντιδράσουν και τα κάνει έρμαιο του ισχύοντος πολιτικού και κοινωνικού συστήματος.(βλ.ό.π:156) Κάτι το οποίο πρέπει να αναφερθεί, είναι ότι αποτελεί εκείνη τη μορφή φτώχειας, στην οποία τα άτομα αδυνατούν να ικανοποιήσουν τις περισσότερες από τις πρωταρχικές τους ανάγκες. (βλ.ό.π:154) Δεν πρόκειται για επιθυμίες, η ικανοποίηση των οποίων προσφέρει απλά ένα επιπλέον αίσθημα ευχαρίστησης στους ανθρώπους, αλλά για ανάγκες, η μη κάλυψη των οποίων, είναι πιθανό να θέσει σε κίνδυνο τη ζωή των ατόμων.

Με τον όρο «σχετική» φτώχεια, ορίζεται εκείνη η κατάσταση, στην οποία ένα ποσοστό του πληθυσμού μιας χώρας, ζει με εισόδημα κατώτερο ενός συγκεκριμένου ποσοστού του διάμεσου εισοδήματος (συνήθως 50%). Για παράδειγμα, εάν το ποσοστό είναι 50% και το ετήσιο διάμεσο εισόδημα είναι 10.000€, τότε ο δείκτης της φτώχειας είναι ο αριθμός των ατόμων που

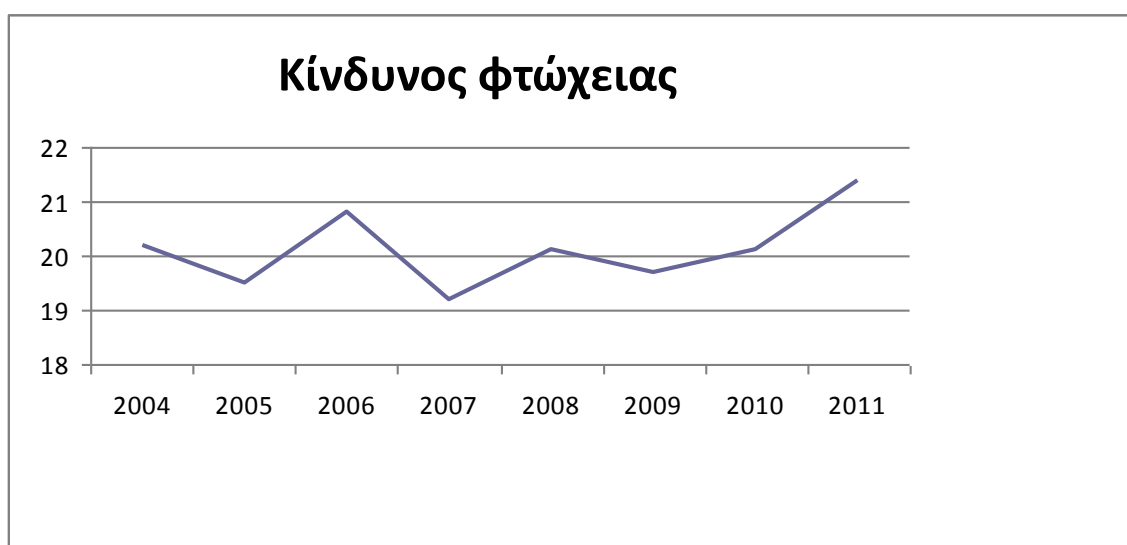
ζουν με λιγότερο από 5000€ ετησίως, διαιρεμένος δια τον συνολικό πληθυσμό.(Βικιπαίδεια,2013) Αυτό το είδος της φτώχειας γίνεται συνήθως αντιληπτό στις αναπτυγμένες χώρες, μία από τις οποίες είναι και η χώρα μας. Χαρακτηρίζει το εισόδημα και την κοινωνική θέση ενός ατόμου σε σχέση με το περιβάλλον του, και δεν μπορεί να εκφράσει τις πραγματικές διαστάσεις του βιοτικού του επιπέδου. Με άλλα λόγια, ένας άνθρωπος με βάση το υπάρχον εισόδημά του, είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί φτωχός σε μία χώρα, και ως πολίτης που ανήκει στη μεσαία τάξη σε μία άλλη. Δηλαδή, η σχετική φτώχεια διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα.(Πανταζής,2013) Ακόμη, αυτό το είδος της φτώχειας εμφανίζεται με τη μορφή του κοινωνικού αποκλεισμού, της αύξησης της ανεργίας και της μείωσης των μισθών. (Πανταζής,2011:152)

Τέλος, η «υποκειμενική» είναι η τρίτη προσέγγιση της φτώχειας, που μετρά το όριο του χαμηλού εισοδήματος που θεωρείται επαρκές, με βάση την άποψη της κοινής γνώμης. Δηλαδή, είναι εκείνη η κατάσταση, κατά την οποία το άτομο νιώθει ότι δε διαθέτει ένα επαρκές χρηματικό ποσό για να τα φέρει εις πέρας.(Μπουλούγαρη,2013:22)

Ανεξαρτήτως όμως της ανάδειξης κάποιων πολύ σημαντικών τους διαφορών, και οι τρεις μορφές φτώχειας θέτουν κάποιους κοινούς περιορισμούς στον τρόπο ζωής των ανθρώπων. Τους μειώνουν την πρόσβασή τους σε ευκαιρίες, σε έναν κόσμο που είναι γεμάτος δυνατότητες. Τους στερούν την πολιτική τους ελευθερία, τη δυνατότητα συμμετοχής τους στη λήψη αποφάσεων, την προσωπική τους ασφάλεια, την ύπαρξη δημιουργικής και υγιούς ζωής, και πάνω από όλα τη δυνατότητά τους να αυτοπροσδιορίζονται και να έχουν αξιοπρέπεια. Συμπερασματικά, τους στερούν ένα μεγάλο μέρος των πολιτισμικών, οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών τους δικαιωμάτων, που όλα αυτά στο σύνολό τους αποτελούν τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, δικαιώματα αναφαίρετα. (Πανταζής,2011:153,154) Γιατί, όπως υποστήριξε ο Ινδός πολιτικός, στοχαστής και επαναστάτης ακτιβιστής Μαχάτμα Γκάντι, *«Η πιο θανατηφόρα μορφή βίας, είναι η φτώχεια.»*(Βικιπαίδεια,2013)

2.2 Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στην Ελλάδα

Σκοπός στην παρούσα υποενότητα, είναι η καταγραφή εκείνων των στοιχείων, που αποδεικνύουν τις διαστάσεις και την αυξητική πορεία της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την Ελληνική Στατιστική Αρχή, στις 04/01/2013, έγινε φανερό η αύξηση του ποσοστού των ατόμων στη χώρα μας, τα οποία ζουν στα όρια της φτώχειας, ή κάτω από τα όρια αυτής. (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2013 στο Μπουλούγαρη) Αποδεικτικό στοιχείο όλων των παραπάνω είναι το ακόλουθο γράφημα:

Γράφημα: Ποσοστό ατόμων ανά έτος που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας (Πηγή: Διεύθυνση Στατιστικών Πληθυσμού και Αγοράς Εργασίας ΕΛΣΤΑΤ 4-1-2013)

Αναλυτικότερα, το ποσοστό των ατόμων, που αναγράφεται στο παραπάνω γράφημα, αποτελεί εκείνο το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά, στα οποία το συνολικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα, είναι χαμηλότερο του κατωφλίου της φτώχειας, δηλαδή του 60% του εθνικού διάμεσου (του εισοδήματος που βρίσκεται στο μέσο της κατανομής) ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος. Εκείνο όμως, το οποίο θα πρέπει να μας ανησυχεί και να μας κάνει να αναλογιστούμε, είναι το γεγονός, ότι το υψηλότερο ποσοστό κινδύνου της φτώχειας (23,7%), το εμφανίζουν οι

ανήλικοι έως 17 ετών, ενώ παράλληλα το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό (23,6%), το σημειώνουν τα υπερήλικα άτομα άνω των 65 ετών. (βλ.ό.π) Ένας από τους παράγοντες που αιτιολογεί αυτή την κατάσταση των ηλικιωμένων, είναι τα υψηλά ποσοστά ιδιοκατοίκησης στη χώρα μας. Δηλαδή, στην Ελλάδα, είναι διάχυτη η συνήθεια, τα άτομα να εξοικονομούν μεγάλα ποσά των εισοδημάτων τους, προκειμένου στη συνέχεια της ζωής τους να αγοράσουν μια δική τους κατοικία. Όμως, όλα τα προαναφερθέντα, τείνουν να εξαιρεθούν τα τελευταία χρόνια, και λόγω της μείωσης των εισοδημάτων σε σημαντικό βαθμό, και λόγω της αύξησης των τιμών των προϊόντων και των υπηρεσιών. (Laferre, Τήνιος & Γεωργιάδης, 2012 στο Μπουλούγαρη).

Ένα ακόμη στοιχείο που πιστοποιεί την οικονομική κατάσταση της χώρας μας, είναι το ακόλουθο: Τα αποτελέσματα έρευνας, που διεξήχθη από την Ελληνική Στατιστική Αρχή το έτος 2013, έδειξαν ότι το έτος 2010, η χώρα μας κατείχε από 27 χώρες την 8^η θέση, αναφορικά με τον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ μπροστά από εκείνη βρίσκονταν 6 χώρες που δεν ανήκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Βουλγαρία, Ρουμανία, Λετονία, Λιθουανία, Ουγγαρία και Πολωνία) και μόνο μία που ανήκε (Ιρλανδία). (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2013 στο Μπουλούγαρη)

Ακόμη, κάποια άλλα στοιχεία σχετικά με τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό έρχονται να αναστατώσουν την κοινή γνώμη. Σύμφωνα με δημοσίευση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τίτλο "Απασχόληση και Κοινωνική ανάπτυξη στην Ευρώπη το 2012", στην Ευρώπη υπάρχουν τρεις κατηγορίες χωρών, ανάλογα με την ευκολία που σημειώνουν για είσοδο και έξοδο από την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η πρώτη κατηγορία, αφορά εκείνες τις χώρες που εμφανίζουν αυξημένο κίνδυνο να οδηγηθούν στη φτώχεια, αλλά παράλληλα διαθέτουν όλες εκείνες τις προϋποθέσεις για γρήγορη έξοδο από αυτή. Η δεύτερη κατηγορία, αναφέρεται σε εκείνες τις χώρες, που διατρέχουν σε μεγάλο βαθμό τον κίνδυνο της φτώχειας, αλλά παράλληλα, τους είναι πολύ δύσκολο να ξεφύγουν από αυτή, καθώς βρίσκονται εγκλωβισμένοι. Τέλος, η τρίτη κατηγορία αφορά εκείνες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις οποίες υπάρχει μεγάλος κίνδυνος πτώχευσης, και λίγες πιθανότητες εξόδου από τη φτώχεια. Λαμβάνοντας υπόψη τις τρεις παραπάνω κατηγορίες, η χώρα μας ανήκει στην τελευταία, με 8% πιθανότητες εισόδου στη φτώχεια, για το διάστημα 2006 με 2009 και καταλαμβάνοντας την

τέταρτη υψηλότερη θέση ανάμεσα στα 26 κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που συμμετείχαν στην έρευνα. Αντίθετα, αναφορικά με τις πιθανότητες εξόδου της από τη φτώχεια κατέχει το 24^ο χαμηλότερο ποσοστό, το οποίο ανέρχεται σε 32,5%. (European Commission, 2012a στο Μπουλούγαρη)

Αντίστοιχα, αναφορικά με τις πιθανότητες εισόδου κι εξόδου από τον κοινωνικό αποκλεισμό, η χώρα μας σημειώνει 8,9% κίνδυνο εισόδου σε αυτόν, κατέχοντας την 9^η υψηλότερη θέση, και 31,9% πιθανότητες εξόδου από αυτόν, καταλαμβάνοντας τη 19^η θέση μεταξύ των 26 κρατών. (βλ.ό.π)

Επιπροσθέτως, ανησυχητικά είναι τα ποσοστά των ατόμων στη χώρα μας, τα οποία στερούνται υλικά αγαθά και υπηρεσίες κι αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στις βασικές τους υποχρεώσεις. Όπως αναφέρεται από την ΕΛΣΤΑΤ, το 2008 το ποσοστό αυτό ανερχόταν στο 21,8%, ενώ το 2011 το ποσοστό αυτό αυξήθηκε στο 28,4%. Εκείνη όμως η κατηγορία που πλήττεται περισσότερο αναφορικά με όλα τα παραπάνω, είναι οι οικογένειες με ένα ή δύο παιδιά. Η αδυναμία των νοικοκυριών να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις τους, οφείλεται ακόμη στο γεγονός, ότι και οι αποδοχές των εργαζομένων μειώθηκαν κατά 11,3%, και οι κοινωνικές παροχές των νοικοκυριών μειώθηκαν κατά 10,2% και τέλος, ότι οι φόροι στο εισόδημα αυξήθηκαν κατά 17,7%. (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2013 στο Μπουλούγαρη)

Ακόμη, μία άλλη συνέπεια της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, είναι η έλλειψη στέγης. (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2012 στο Μπουλούγαρη) Ανθρωπιστικές οργανώσεις αναφέρουν, ότι ο άστεγος πληθυσμός στην Ελλάδα αυξήθηκε μεταξύ των ετών 2009-2011 κατά 25%, ποσοστό το οποίο μεταφράζεται σε 25.000 άτομα. Κάτι το οποίο εμφανίζει αρκετό ενδιαφέρον αναφορικά με τα παραπάνω, είναι ότι αυτό το φαινόμενο έχει εξαπλωθεί και πέρα των ορίων της πρωτεύουσας, όπως στα Τρίκαλα, το Ηράκλειο και τα Χανιά. Επιπλέον, κάτι το οποίο πρέπει να προστεθεί σε όλα τα προαναφερθέντα, είναι η εμφάνιση μιας νέας κατηγορίας αστέγων, οι οποίοι εμφανίζουν υψηλή μόρφωση, δεν έχουν ψυχολογικά προβλήματα, ή προβλήματα εθισμού και τα προηγούμενα χρόνια ανήκαν στη μεσαία αστική τάξη. (European Commission, 2012c στο Μπουλούγαρη)

Η οικονομική κρίση, οδηγεί όμως και στο φαινόμενο της ενεργειακής φτώχειας. Πιο συγκεκριμένα, στις μέρες μας, έχει αυξηθεί ο αριθμός των ατόμων, που στερούνται εκτός από τη θέρμανση και τη ψύξη, το ζεστό νερό,

τον φωτισμό κι άλλες βασικές οικιακές τους ανάγκες. Τρεις είναι οι παράγοντες που προκαλούν το φαινόμενο της ενεργειακής φτώχειας. Αυτοί είναι το χαμηλό εισόδημα, οι υψηλές τιμές πετρελαίου, ηλεκτρισμού και φυσικού αερίου και τέλος, η αναποτελεσματική ενεργειακή απόδοση των κτιρίων. (Πανάς,2012 στο Μπουλούγαρη)

Μία άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Βόρεια Ελλάδα, από το τμήμα Στατιστικής του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών σε τυχαίο δείγμα 814 ατόμων, ηλικίας 18 έως 60 ετών, έρχεται να επιβεβαιώσει όλα τα παραπάνω. Αναλυτικότερα, το 64% του δείγματος αντιμετωπίζει δυσκολίες, αναφορικά με την εξόφληση των λογαριασμών για τη θέρμανση της κατοικίας του, το 78,6% χρησιμοποιεί λιγότερη θέρμανση από αυτή που χρειάζεται, λόγω του ανεπαρκούς εισοδήματός του, ενώ παράλληλα το 93,8% είναι της άποψης ότι «έχουμε επιστρέψει σε εποχές που ο κόσμος θα κρυώνει και δε θα έχει τη δυνατότητα να θερμάνει το σπίτι του». (βλ.ό.π)

Επιπροσθέτως, κάτι το οποίο επιβεβαιώνει ότι η φτώχεια οδηγεί σε κοινωνικό αποκλεισμό, είναι η ύπαρξη του φαινομένου της παιδικής εργασίας. Σε έρευνες που διεξήχθησαν στην ελληνική επικράτεια, την προηγούμενη δεκαετία, φάνηκε ότι 7.000 παιδιά, παιδιά Ρομά, καθώς και παιδιά μεταναστών, κάτω των 15 ετών, εργάζονταν.(Μητρόπουλος,2008 στο Μπουλούγαρη)

Τέλος, έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας (Eurofound), έδειξε, ότι η Ελλάδα είναι εκείνη η χώρα, η οποία διαθέτει το μικρότερο ποσοστό ατόμων (20%), τα οποία εμφανίζουν θετική διάθεση αναφορικά με το μέλλον. Κι αυτό, γιατί όπως φαίνεται, το ποσοστό για τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαμορφώνεται κατά μέσο όρο στο 50%. (Eurofound,2012 στο Μπουλούγαρη)

3. Οι επιπτώσεις της κρίσης στην οικογένεια

Εκείνοι που σε περίπτωση κοινωνικής, αλλά ως επί το πλείστον οικονομικής κρίσης πλήττονται περισσότερο, είναι, εκτός από τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες (Ρομά, άτομα με κάποιας μορφής αναπηρία, μετανάστες

και μονογονεϊκές οικογένειες) και οι οικογένειες με παιδιά. Αυτό συμβαίνει, διότι, από όσα περισσότερα μέλη αποτελείται μία οικογένεια, τόσο περισσότερες καθημερινές ανάγκες έχει. Όμως, τα τελευταία χρόνια είναι γεγονός στη χώρα μας, ότι οι οικογένειες αδυνατούν, λόγω οικονομικής ανέχειας να ικανοποιήσουν πρωτίστως τις ανάγκες, κι ύστερα τις επιθυμίες των παιδιών τους. Ένας παράγοντας που συμβάλλει σε αυτήν την κατάσταση, είναι η κατάργηση των επιδομάτων και των φοροελαφρύνσεων που δίνονταν μέχρι πριν λίγα χρόνια για τα παιδιά των οικογενειών. Όλα τα παραπάνω, διαφαίνονται μέσα από έρευνες που εξετάζουν τις επιδράσεις της οικονομικής κρίσης, σύμφωνα με τις οποίες, τα μεγαλύτερα ποσοστά νοικοκυριών που ζουν σε συνθήκες φτώχειας, είναι εκείνα των οποίων τα παιδιά είναι κάτω των 16 ετών. Εκτός όμως από την ηλικία των παιδιών, σημαντικό παράγοντα για τις πιθανότητες που εμφανίζει μία οικογένεια να βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας, αποτελεί και ο αριθμός των παιδιών, από τον οποίο εκείνη αποτελείται. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται, ότι πάνω από το 44% των νοικοκυριών με ένα ή δύο παιδιά ζουν σε συνθήκες φτώχειας, ενώ την ίδια στιγμή το ποσοστό για τις οικογένειες με τρία ή περισσότερα παιδιά, ανέρχεται σχεδόν στο 60%. (Μπουλούγαρη,2013:29,30)

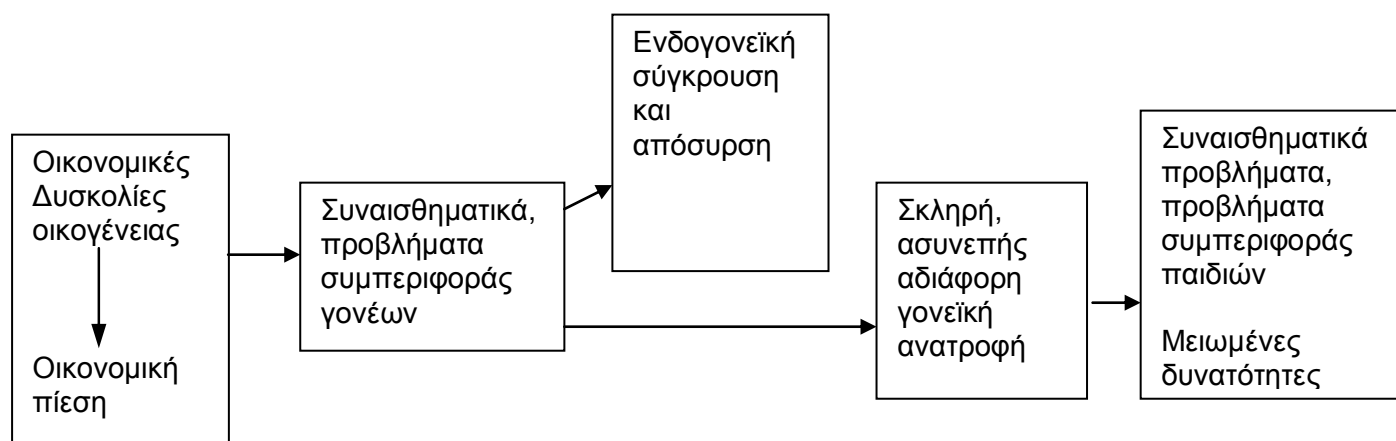
Έτσι, οι περισσότερες από τις οικογένειες, και ιδίως εκείνες με παιδιά, έχουν αναγκαστεί να αλλάξουν τις προτεραιότητές τους και να υιοθετήσουν διαφορετικά πρότυπα κατανάλωσης. Αναλυτικότερα, σε έρευνα που διεξήχθη από την ΕΛΣΤΑΤ, διερευνήθηκε ο τρόπος με τον οποίο τα διάφορα νοικοκυριά ξοδεύουν τα χρήματά τους, στην περίοδο της κρίσης. Εκείνο που βρέθηκε, ήταν ότι το 2011 οι μηνιαίες δαπάνες των νοικοκυριών είχαν μειωθεί κατά 6,8%, σε σύγκριση με το 2010. Σήμερα φαίνεται, ότι όλα τα νοικοκυριά, πρεσβεύουν κυρίως την κάλυψη των καθημερινών τους αναγκών. Αυτό σημαίνει, ότι οι μηνιαίες δαπάνες ενός νοικοκυριού αφορούν κατά κύριο λόγο τα είδη διατροφής (19,5%), τις μεταφορές (13,2%), τη στέγαση (12,6%) και τις υπηρεσίες εκπαίδευσης (3,5%). Κάτι το οποίο πρέπει να σημειωθεί, είναι ότι δεν προτιμώνται όλα τα είδη τροφής το ίδιο. Τα νοικοκυριά αγοράζουν εκείνα τα προϊόντα, τα οποία δεν κοστίζουν αρκετά και των οποίων το περιεχόμενο δεν καταναλώνεται σε σύντομο χρονικό διάστημα. Έτσι, παρατηρείται αύξηση των δαπανών σε αλεύρι, ψωμί, δημητριακά (4,3%), καφέ, τσάι και κακάο (2,5%), γαλακτοκομικά προϊόντα και αυγά (2,2%), έλαια και λίπη (1,8%),

φρούτα (0,9%), λαχανικά (0,4%) και ψάρια (0,3%). Παράλληλα όμως εμφανίζεται και μείωση των δαπανών σε μεταλλικά νερά, αναψυκτικά και χυμούς (-3,6%), λοιπά είδη διατροφής (-2,6%), ζάχαρη, μαρμελάδα, μέλι, γλυκά και ζαχαρωτά (-1,4%) και κρέας (-0,2%). Ακόμη, κάτι το οποίο παρατηρείται, είναι ότι σημειώνεται καθημερινά μείωση των δαπανών για ένδυση-υπόδηση (20,1%), διαρκή αγαθά (15,7%), ξενοδοχεία, καφενεία και εστιατόρια (9,8%), διάφορα αγαθά και υπηρεσίες (9,7%), μεταφορές (9,4%), υγεία (7,9%), καθώς και για αναψυχή, πολιτισμό και επικοινωνίες (6,1%). Ωστόσο, όλα τα παραπάνω διαφοροποιούνται, ανάλογα με τον αριθμό των μελών της κάθε οικογένειας και την ηλικία αυτών. (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2013)

Κάτι το οποίο παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον σε αυτήν την έρευνα, είναι η αύξηση του αριθμού εκείνων των νοικοκυριών που διαθέτουν ηλεκτρονικό υπολογιστή (11,7%), κινητό τηλέφωνο (1,5%), σταθερό τηλέφωνο (1%), κλειστούς χώρους στάθμευσης (2,1%), και η παράλληλη μείωση του αριθμού εκείνων των νοικοκυριών που διαθέτουν κεντρική θέρμανση. Τέλος, στην παρούσα έρευνα σημειώνεται, ότι η χώρα μας μαζί με την Πολωνία, είναι από εκείνες τις χώρες, που δαπανούν τα περισσότερα χρήματα στον τομέα της υγείας (6,3% και 4,8% αντίστοιχα). (βλ.ό.π)

Η κρίση όμως ως φαινόμενο, δεν ασκεί επιρροή μόνο στις καταναλωτικές συνήθειες των οικογενειών, αλλά και στη ψυχική τους υγεία. Ο τρόπος με τον οποίο εκείνη επηρεάζει το παραπάνω, έχει αναλυθεί από τον Conger και τους συνεργάτες του, μέσω ενός μοντέλου, του “Family Stress”. Σύμφωνα με το εν λόγω μοντέλο, οι γονείς μιας οικογένειας, λόγω των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν, εμφανίζουν συχνά αυξημένα επίπεδα άγχους, τα οποία έχουν στις περισσότερες των περιπτώσεων αντίκτυπο στον συναισθηματικό τους κόσμο και περαιτέρω στις κοινωνικές τους συναναστροφές. Το παραπάνω σημαίνει, ότι ένας γονιός λόγω της απώλειας της εργασίας του, ή της αδυναμίας του να καλύψει τις καθημερινές ανάγκες του σπιτιού του, μπορεί να αντιδρά με πολύ οξύθυμο και συγκρουσιακό τρόπο. Όμως, αυτός ο τρόπος συμπεριφοράς δεν περιορίζεται μόνο μεταξύ της σχέσης του ζευγαριού, αλλά εκτείνεται και στη σχέση γονέων-παιδιών, με αποτέλεσμα, να αυξάνονται σε μεγάλο βαθμό οι πιθανότητες, τα ίδια τα παιδιά να εμφανίσουν συναισθηματικής φύσεως

προβλήματα. Τέτοια μπορεί να είναι η καταθλιπτική διάθεση, η παραβατική συμπεριφορά και η χρήση ουσιών. Το μοντέλο, που μόλις αναλύθηκε, διαγράφεται παρακάτω: (Μπουλούγαρη,2013:31,32)

Σχήμα 1: Επέκταση του μοντέλου του οικογενειακού άγχους, λόγω οικονομικής δυσπραγίας, στις ζωές των παιδιών.

Όμως το φαινόμενο της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, είναι δυνατόν να επηρεάσει και με άλλους τρόπους την ψυχική και σωματική υγεία των παιδιών. Αυτοί μπορεί να είναι είτε άμεσοι, είτε έμμεσοι. Όταν γίνεται λόγος για άμεσους τρόπους, εννοούνται οι στερήσεις, ανάμεσα στις οποίες κατατάσσονται, η έλλειψη τροφής, στέγης και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, ενώ μιλώντας για έμμεσους τρόπους, αναφερόμαστε σε έλλειψη πρόσβασης σε υπηρεσίες και πολιτιστικές δραστηριότητες, καθώς και στην ύπαρξη μακροχρόνιας φτώχειας, η οποία μπορεί να έχει συνέπειες στη νοητική και κοινωνικοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, στη συμπεριφορά του και γενικότερα στη μετέπειτα ζωή του.(βλ.ό.π:33)

Οι παράγοντες που είναι ικανοί να καθορίσουν την κατάσταση της υγείας των παιδιών και να διαμορφώσουν γενικότερα την ποιότητα ζωής τους, κατατάσσονται σε τέσσερα επίπεδα, σύμφωνα με το μοντέλο του Lindstrom. Το πρώτο επίπεδο, είναι το σφαιρικό – οικολογικό, που περιλαμβάνει το φυσικό περιβάλλον. Το δεύτερο επίπεδο, είναι το εξωτερικό κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον, στο οποίο εντάσσονται οι διαστάσεις του εισοδήματος, της στέγης και της παιδείας. Το τρίτο είναι το διαπροσωπικό επίπεδο, που αφορά τις κοινωνικές σχέσεις και την οικογένεια, ενώ το τέταρτο,

είναι το προσωπικό, που καλύπτει τα ατομικά χαρακτηριστικά, καθώς και τη σωματική και ψυχική τους κατάσταση.(βλ.ό.π:33,34)

Λαμβάνοντας υπόψη μας τα παραπάνω, μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα, ότι τα τελευταία χρόνια πλήττεται σε μεγάλο βαθμό στη χώρα μας ο θεσμός της οικογένειας, εκείνη η δομική μονάδα της κοινωνίας, πρωταρχικοί ρόλοι της οποίας, είναι η προστασία και φροντίδα των μελών της, καθώς και η παροχή αγάπης σε αυτά. Όμως, η οικονομική κρίση, έχει αντιστρέψει τον ρόλο της οικογένειας, κι από καταφύγιο, την έχει μετατρέψει σε πεδίο εκτόνωσης αρνητικών συναισθημάτων. Κι αυτό, γιατί η κρίση προκαλεί ανασφάλεια, απογοήτευση, θυμό, αγανάκτηση, αποξενώνει τους ανθρώπους μέσα στο ίδιο τους το σπίτι, τους αφήνει εκτεθειμένους, τους καθιστά ευάλωτους.(Μπήτρου,2012)

Πέραν όμως όλων των παραπάνω, κάτι το οποίο αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο, είναι, ότι σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τις Γιωτάκου, Καράμπελα και Καυκά, το 2011, δεν φάνηκε να υπάρχει αύξηση των διαζυγίων στις οικογένειες, παρά το γεγονός ότι εκείνες μπορεί να βρίσκονται σε πολύ άσχημη οικονομική κατάσταση, ακόμη και ανέχεια. Μάλιστα, αυτό που βρέθηκε, ήταν ότι η αύξηση των διαζυγίων, συσχετίζεται με την αύξηση του εισοδήματος. Τα παραπάνω αποτελέσματα, μπορούν να εξηγηθούν με τον ακόλουθο τρόπο: Όταν τα άτομα βρίσκονται σε οικονομική ανέχεια, νιώθουν ανασφάλεια, και δεν παίρνουν μεγάλες αποφάσεις στη ζωή τους, όπως το να οδηγηθούν σε διαζύγιο, πράγμα το οποίο αποτολμούν σε καταστάσεις οικονομικής ευμάρειας. (Μπουλούγαρη,2013:32,33)

Τέλος, μία άλλη συνέπεια της οικονομικής κρίσης, που είναι δυνατόν να επηρεάσει ακόμη και τη ψυχολογία των παιδιών και περαιτέρω τη σχολική τους επίδοση, είναι ο εξαναγκασμός της οικογένειας, λόγω απώλειας της οικίας ή έξωσης από αυτή, να μετακομίσει σε μία άλλη, σε διαφορετικό μέρος. Το παιδί ή ο έφηβος σε αυτήν την περίπτωση, δυσκολεύεται να προσαρμοστεί στο νέο περιβάλλον και να συνάψει σχέσεις με τους άλλους, σχέσεις φιλίας, συνεργασίας, αλληλεπίδρασης, γεγονός το οποίο τον οδηγεί, στην παραγκώνιση της άσκησης των δικαιωμάτων του, εκπλήρωσης των υποχρεώσεών του, και στην εστίαση στα οικονομικά προβλήματα της οικογένειάς του. (βλ.ό.π:48)

4. Οι επιπτώσεις της κρίσης στην εκπαίδευση

Αν και τα τελευταία χρόνια, η εκπαίδευση ως θεσμός, υφίσταται μία διαρκή και συνεχή υποτίμηση και απαξίωση, θεωρείται ωστόσο ένα από τα πιο ποιοτικά αγαθά, η απόκτηση του οποίου είναι αναγκαία καθόλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου.(Μπουλούγαρη,2013:41) Κι αυτό γιατί, αποτελεί το σύνολο των μαθησιακών δραστηριοτήτων, που αποσκοπούν στην απόκτηση ή την ανάπτυξη γνώσεων, δεξιοτήτων και ικανοτήτων, που συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας, στην επαγγελματική ένταξη και εξέλιξη, στην κοινωνική συνοχή, στην ανάπτυξη της ικανότητας ενεργού συμμετοχής στα κοινά και στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη. (Καμινιώτη,2012:22)

Παράλληλα όμως, αποτελεί κι έναν τομέα που πλήττεται σημαντικά. Στοιχεία που πιστοποιούν το παραπάνω είναι τα εξής: Σύμφωνα με έκθεση της UNICEF που πραγματοποιήθηκε, και που αφορούσε την παιδική ευημερία σε 29 αναπτυσσόμενες χώρες, η Ελλάδα κατέχει την 28^η θέση αναφορικά με τα επίπεδα εκπαίδευσης, καθώς κατατάσσεται μία θέση μπροστά από τη Ρουμανία, ενώ τις τρεις πρώτες θέσεις τις κατέχουν η Ολλανδία, το Βέλγιο και η Γερμανία. Ακόμη, η χώρα μας αποτελεί μία από τις οχτώ αναπτυσσόμενες χώρες, όπου τα ποσοστά συμμετοχής στην προσχολική εκπαίδευση, κυμαίνονται κάτω από το 80%. Αποτελεί επιπλέον, μόνο μία από τις πέντε χώρες, κατά τις οποίες παρουσιάζεται αύξηση του σχολικού εκφοβισμού, καθώς το ένα τέταρτο του αριθμού των παιδιών αναφέρουν, ότι έχουν πέσει θύματα αυτού του φαινομένου. Ταυτόχρονα, καταλαμβάνει την 27^η θέση αναφορικά με την ποιότητα των σχέσεων των παιδιών, γεγονός το οποίο διαφαίνεται και από απόψεις των ίδιων, σύμφωνα με τις οποίες, μόνο το 44% εκείνων, βρίσκουν τους συμμαθητές τους καλούς κι εξυπηρετικούς. Το παραπάνω ποσοστό κάνει τη χώρα μας να εμφανίζει την τρίτη χαμηλότερη επίδοση, μετά τη Γαλλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες εμφανίζουν ποσοστό 56%. (Αποστολή, 2013)

Ακόμη, οι εκπαιδευτικές επιδόσεις των μαθητών της χώρας μας, σύμφωνα με τα αποτελέσματα του διεθνούς προγράμματος αξιολόγησης PISA 2009 του Ο.Ο.Σ.Α., βρίσκονται κάτω από τη μέση επίδοση στα πεδία της ανάγνωσης, των μαθηματικών και του επιστημονικού εγγραμματισμού.

Για αυτόν τον λόγο, στην προκειμένη περίπτωση είναι αναγκαίος ο σχεδιασμός και η εφαρμογή εκπαιδευτικών πολιτικών, που να στοχεύουν σε μια πιο ποιοτική εκδοχή της εκπαίδευσης. (UNICEF,2012)

Επιπρόσθετα στοιχεία, που επιβεβαιώνουν τις επιπτώσεις της κρίσης στην εκπαίδευση, είναι το γεγονός, ότι η χώρα μας κατέχει την 4^η θέση ευρωπαϊκά, αναφορικά με τη μείωση των δαπανών στην εκπαίδευση (Μπουλούγαρη,2013:40), για αυτό και σύμφωνα με την έκθεση του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης «OECD Science, Technology and Industry Outlook 2012», γίνεται προσπάθεια, ώστε α) να βελτιωθεί το θεσμικό πλαίσιο και οι γενικότερες συνθήκες, με απώτερο σκοπό την ενίσχυση της καινοτομίας, β) να αποτελέσει η καινοτομία τον πυρήνα της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και γ) να μετατραπεί η επιδεινούμενη «διαρροή εγκεφάλων» σε «κυκλοφορία εγκεφάλων». (βλ.ό.π:41) Από όλα τα παραπάνω, αυτό που θα πρέπει να τονιστεί περισσότερο είναι το τελευταίο, καθώς τα τελευταία χρόνια παρατηρείται πολύ συχνά το φαινόμενο, το νέο ειδικευμένο προσωπικό της χώρας μας, να μεταναστεύει σε χώρες του εξωτερικού, για την εύρεση μιας θέσης εργασίας.

Σύμφωνα με μελέτη της ευρωπαϊκής ιστοσελίδας studyportals, οι λόγοι που αναγκάζουν τα νέα άτομα μετά το πέρας των σπουδών τους να μεταναστεύσουν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, είναι η ύπαρξη μεγάλων ποσοστών ανεργίας στη χώρα μας, καθώς και η μη παροχή ευκαιριών για επαγγελματική αποκατάσταση. Έτσι, πιο συχνά οι φοιτητές της χώρας μας μεταναστεύουν στην Αγγλία (34,8%) και τη Γερμανία (14,7%), ενώ μικρότερα ποσοστά μετανάστευσης παρατηρούνται προς την Ιταλία (9,2%), Γαλλία (5%), ΗΠΑ (4,8%), Ολλανδία (3%), Τουρκία (2,9%), Σλοβακία (2,5%), Βέλγιο (1,5%), Ελβετία (1,4%). Οι λόγοι που επιλέγουν πιο συχνά τις δύο πρώτες χώρες, είναι λόγω του ότι παρέχεται σε αυτές υψηλότερο επίπεδο σπουδών και οργάνωσης σε σχέση με εκείνο της χώρας μας. Ακόμη, ένας άλλος λόγος είναι η γλώσσα, που συχνά τη γνωρίζουν, τα πολλά σε αριθμό πανεπιστήμια (πάνω από 360 στη Γερμανία), καθώς και η ύπαρξη μεγάλου αριθμού προγραμμάτων σπουδών (πάνω από 13.000 στη Γερμανία). Τον κυριότερο όμως λόγο μετανάστευσης σε αυτές τις δύο χώρες, αποτελεί το χαμηλό ποσοστό ανεργίας, που κινείται σε μονοψήφια νούμερα στους αποφοίτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. (Matrix24,2013)

Επιπροσθέτως, ένα άλλο ζήτημα που προκύπτει την ίδια στιγμή στα πανεπιστήμια της χώρας μας, είναι η μείωση του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού, και παράλληλα η αύξηση του αριθμού των φοιτητών. Πιο συγκεκριμένα, ενώ ο αριθμός των φοιτητών το ακαδημαϊκό έτος 2010-2011 παρουσίασε αύξηση 1,8% σε σχέση με εκείνον του 2009-2010 (από 165.443 σε 168.478 φοιτητές), το προσωπικό μειώθηκε στα 17 από τα 21 πανεπιστήμια της χώρας και αυξήθηκε μόλις σε τέσσερα. Όλα τα παραπάνω, είναι λογικό να διαταράσσουν την εύρυθμη λειτουργία των πανεπιστημίων, και οι φοιτητές μαζί με τις οικογένειές τους να έχουν να αντιμετωπίσουν μια σειρά προβλημάτων (οικονομικών), λόγω καθυστέρησης του πτυχίου τους. Ειδικότερα, οι φοιτητές που έχουν συμπληρώσει τα προβλεπόμενα από το νόμο εξάμηνα σπουδών, χωρίς να έχουν λάβει το πτυχίο τους, ανέρχονται στις 178.826, παρουσιάζοντας αύξηση 1,4% σε σχέση με το ακαδημαϊκό έτος 2009-2010. (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2013)

Παράλληλα, έχει μειωθεί σημαντικά ο αριθμός των εκπαιδευτικών, διαφόρων ειδικοτήτων. Πολλοί εκπαιδευτικοί έχουν τεθεί σε διαθεσιμότητα, αλλά ακόμη κι εκείνοι που συνεχίζουν να υπηρετούν, βλέπουν τους μισθούς τους να μειώνονται κατακόρυφα. Έχοντας αυτό αντίκτυπο στην ψυχολογία τους, μειώνει την αποδοτικότητά τους, πράγμα το οποίο σημαίνει, ότι παύουν να έχουν πλέον το κίνητρο να μεταδώσουν με ποιοτικό τρόπο στους μαθητές τους τις διάφορες γνώσεις. Έτσι, όλα τα παραπάνω έχουν άμεσο αντίκτυπο στα παιδιά, που αποτελούν τους παραλήπτες της μετάδοσης γνώσεων και πληροφοριών. (Μπουλούγαρη, 2013:40,41) Και τέλος μία εύλογη ερώτηση: Μήπως οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να αντιμετωπίζουν το επάγγελμά τους και ως λειτούργημα, κι όχι μόνο ως κάτι που τους αποφέρει χρήματα; Ίσως τότε τα πράγματα και οι καταστάσεις να έχουν μία διαφορετική κατάληξη!

Τις επιπτώσεις της κρίσης στην εκπαίδευση, έρχεται να αναδείξει ένας πίνακας της ΕΛΣΤΑΤ, που έχει ενσωματωθεί στην έκθεση της Unicef «Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 2012» και στον οποίο αποτυπώνονται οι διαφορές στο επίπεδο εκπαίδευσης, μεταξύ φτωχού και μη πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα ενώ το ποσοστό των μη φτωχών παιδιών στο δημοτικό ανέρχεται στο 31,4%, και των φτωχών στο 55,3%, στο γυμνάσιο αυτοί οι αριθμοί αλλάζουν και γίνονται 12,3% και 14,1% αντίστοιχα, στο λύκειο 31,7% και 22,5%, στην φοίτηση σε ΙΕΚ 4,8% και 3,1%, ενώ τέλος στην

ανώτατη και ανώτερη εκπαίδευση σε 19,7% και 5% αντίστοιχα, γεγονός το οποίο φανερώνει και τον εγκλωβισμό του φτωχού πληθυσμού σε έναν διαφορετικό τρόπο ζωής, χωρίς περιθώρια για κοινωνική ανέλιξη. (UNICEF,2012)

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται όμως αναγκαία και η αναφορά κάποιων χαρακτηριστικών της εκπαίδευσης που ισχύουν στη χώρα μας και που μας δίνουν ένα αισιόδοξο μήνυμα για τη μελλοντική έκβασή της. Πιο συγκεκριμένα, η χώρα μας, παρά τις διάφορες οικονομικές εξελίξεις, συνεχίζει να έχει τη μεγαλύτερη αναλογία διδασκόντων- μαθητών σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες (1 προς 8,6) και τον χαμηλότερο αριθμό μαθητών ανά τμήμα (17). (βλ.ό.π)

Συμπληρωματικά, η σχολική διαρροή μειώνεται, κι αυτό μπορούμε να το συμπεράνουμε από το γεγονός, ότι το 2010 υπολογιζόταν στη χώρα μας στο 13,7%, ενώ την ίδια στιγμή ο μέσος όρος στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν 14,1%. Το ποσοστό των παιδιών που εγγράφονται στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι υψηλό και παρουσιάζει ανοδική πορεία τα τελευταία χρόνια, συγκλίνοντας με το μέσο όρο του ποσοστού των χωρών της Ευρωζώνης. (βλ.ό.π)

5. Η κρίση μέσα από τα μάτια των μαθητών και των φοιτητών

Η κοινωνικοοικονομική κρίση, που έχει «εγκατασταθεί» στη χώρα μας τα τελευταία περίπου επτά χρόνια, καθώς και οι επιπτώσεις της, φαίνεται να μην έχουν επηρεάσει μόνο τους γονείς των οικογενειών, αλλά και τα υπόλοιπα μέλη τους, που είναι τα παιδιά. Η αύξηση της γονεϊκής ανεργίας, η μείωση του οικογενειακού εισοδήματος, καθώς και η αύξηση του αριθμού των αστέγων, έχουν άμεσο αντίκτυπο, τόσο στη σωματική, όσο και στη ψυχολογική κατάσταση των παιδιών. Τα τελευταία, αποτελούν ανθρώπινα όντα, που επηρεάζονται από την υπάρχουσα κατάσταση, αφού νιώθουν ανασφάλεια, άγχος και στερούνται βασικών αγαθών. Όλα τα παραπάνω, συν του

γεγονότος ότι στερούνται κάποιες φορές διάφορα σχολικά είδη, λόγω της οικονομικής δυσχέρειας στην οποία βρίσκονται οι οικογένειές τους, είναι φυσικό να επηρεάζουν τη σχολική τους επίδοση και να τα καθιστούν ικανά να εκφράσουν τη γνώμη τους αναφορικά με το φαινόμενο της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, που το βιώνουν καθημερινά. (Ντολιοπούλου,2013:109) Όμως, η οικονομική κρίση γίνεται αντιληπτή όχι μόνο από τα παιδιά σχολικής και εφηβικής ηλικίας, αλλά και από εκείνα της προσχολικής.

Σε έρευνα, που πραγματοποιήθηκε σε περιοχή της Βόρειας Ελλάδας και η οποία αφορούσε το πώς τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας αντιλαμβάνονται την οικονομική κρίση, ποιους θεωρούν τρόπους αντιμετώπισής της και ποιους πιστεύουν ότι εκείνη επηρεάζει, διατυπώθηκαν τα παρακάτω συμπεράσματα: Το 40,8% των παιδιών, ηλικίας 4-6 ετών, αντιλαμβάνονται την οικονομική κρίση ως έλλειψη χρημάτων. Χαρακτηριστικά αναφέρεται από κάποιο παιδί: *«Ο μπαμπάς δεν είχε λεφτά για βενζίνη κι έτσι δεν πήγαμε.»* Ακόμη, το 17,6% των παιδιών που συμμετείχαν σε αυτήν την έρευνα, συνδέουν την οικονομική κρίση με τις διαδηλώσεις, τις κινητοποιήσεις και τις φωτιές, καθώς χαρακτηριστικά αναφέρουν: *«Στην Αθήνα οι άνθρωποι καίνε σπίτια, επειδή είναι θυμωμένοι.»*, ενώ παράλληλα υπάρχει κι ένα 9% που αντιλαμβάνεται την οικονομική κρίση ως απώλεια εργασίας. Τέλος, το 7% των παιδιών που συμμετείχαν σε αυτή την έρευνα, συνδέουν το φαινόμενο της κρίσης με τη Γερμανία και την τρόικα, το 6,1% του δείγματος την αντιλαμβάνονται ως μείωση παιχνιδιών, δώρων και ψυχαγωγίας, ενώ το 5,7% ως έλλειψη φαγητού. (βλ.ό.π)

Αναφορικά με το δεύτερο σκέλος της παραπάνω έρευνας, που αφορά τους τρόπους με τους οποίους θεωρούν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, ότι είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί η κρίση, διατυπώνονται τα παρακάτω συμπεράσματα: Το 29,1% του δείγματος, ισχυρίζεται ότι η κρίση μπορεί να αντιμετωπιστεί, με το να ζητούν εκείνα λιγότερα πράγματα από τους γονείς τους, το 27,3% υποστηρίζει ότι εκείνη θα μπορέσει να αντιμετωπιστεί με την προσφορά βοήθειας σε εκείνους που την έχουν ανάγκη, το 20% ισχυρίζεται ότι δε γνωρίζει κάποιους τρόπους αντιμετώπισής της, ενώ τέλος το 12,7% οραματίζεται τη σωτηρία της χώρας μας μέσω της εξοικονόμησης χρημάτων. (βλ.ό.π)

Επιπλέον, στο ερώτημα ποιους νομίζουν ότι αφορά η κρίση, το 65,2% θεωρεί γενικά το κοινωνικό σύνολο, το 28,3% την οικογένεια, ενώ το 1,8% πιστεύει ότι εκείνη αφορά και επηρεάζει, άλλους ανθρώπους του άμεσου περιβάλλοντος. (βλ.ό.π) Με βάση όλα τα παραπάνω γίνεται φανερό, ότι τα παιδιά αυτής της ηλικίας, ακόμη κι αν δεν έχουν αναπτύξει σε ικανοποιητικό βαθμό την κριτική τους ικανότητα και δεν είναι σε θέση να προσεγγίσουν τις περισσότερες πτυχές ενός θέματος, ωστόσο μπορούν και αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα. Κι αυτό συμβαίνει, γιατί εκείνη αποτελεί το πλαίσιο, μέσα στο οποίο διαμορφώνονται οι εμπειρίες τους.

Σύμφωνα με μία άλλη έρευνα, που πραγματοποιήθηκε από την Αναστασάκη (2012), και η οποία είχε ως αντικείμενο μελέτης της το τι είναι η οικονομική κρίση για τα παιδιά του νηπιαγωγείου, δόθηκαν ενδεικτικά οι παρακάτω απαντήσεις: *«Κρίση είναι ένας κακός που πυροβολεί και βάζει φωτιά στα κτίρια και χαλάει αμάξια», «Ήταν δύο ανθρωπάκια που στεναχωριόντουσαν γιατί δεν είχε καθόλου δουλειά στο μαγαζί», «Μια κακιά πριγκίπισσα λέει ότι κάτι σοβαρό συμβαίνει και κοροϊδεύουν τη μικρούλα. Η μικρή δεν είχε τίποτα, μόνο έναν μαύρο κουβά και κουρελιασμένα ρούχα. Ούτε νερό, ούτε λεφτά, ούτε φαγητό», «Μια φορά κι έναν καιρό ήταν τρία σπίτια: το ένα ήταν ψαράδικο, το άλλο ξενοδοχείο και το άλλο περίπτερο. Στο ψαράδικο είχε πέσει το ταβάνι, στο ξενοδοχείο είχε βγει το παράθυρο και στο περίπτερο είχε σπάσει η στέγη».* Με βάση όλα τα προλεχθέντα, γίνεται φανερό, ότι οι απαντήσεις που δόθηκαν σε αυτήν την έρευνα, εμφανίζουν αρκετές ομοιότητες με εκείνες της προηγούμενης. Κι αυτό, γιατί όλα τα παιδιά αυτής της ηλικίας, έχουν σχεδόν στον ίδιο βαθμό αναπτυγμένη τη σκέψη τους. Έτσι, και σε αυτήν την περίπτωση, τα νήπια αντιλαμβάνονται την κρίση ως έλλειψη εργασίας, χρημάτων και φαγητού, και τη συνδέουν με τις διαδηλώσεις και τις φωτιές. (βλ.ό.π)

Όμως, η κοινωνικοοικονομική κρίση δεν αποτυπώνεται και εκφράζεται ως φαινόμενο μόνο από τα παιδιά του νηπιαγωγείου, αλλά κι από εκείνα του δημοτικού, όμως με έναν πιο εκλεπτυσμένο κι επιστημονικό λόγο. Κι αυτό, γιατί οι μαθητές του δημοτικού, έχουν την ικανότητα, λόγω του αναπτυξιακού σταδίου, στο οποίο βρίσκονται, να χειρίζονται με μεγαλύτερη ευκολία κι ευχέρεια τη γλώσσα και το επίπεδο σκέψης τους να λειτουργεί σε ένα περισσότερο αφαιρετικό επίπεδο, από εκείνο των μαθητών του νηπιαγωγείου.

Έτσι, σε έρευνα που διεξήχθη στο 1ο Δημοτικό σχολείο Καλαμαριάς, στη Θεσσαλονίκη, ζητήθηκε από μαθητές Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης, πριν το τέλος της σχολικής χρονιάς, να εκφράσουν την άποψή τους αναφορικά με το θέμα: «Τι είναι οικονομική κρίση, πώς τη βλέπω και τι προτείνω για να αντιμετωπιστεί». (Μάρδας, 2012) Κάθε παιδί, ανάλογα με την προσωπικότητά του-χαρακτήρα του, καθώς και τα βιώματά του, κατέγραψε με έναν διαφορετικό τρόπο την έννοια της 'κρίσης'. Πάντως αυτό που είναι σίγουρο, είναι ότι η κρίση επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό και την ψυχολογία των παιδιών, κι αυτό διαφαίνεται μέσα από τα λεγόμενα τους. Ένα κορίτσι αναφέρει: «Η οικονομική κρίση δημιουργεί αβεβαιότητα και ανασφάλεια, που επηρεάζει όχι μόνο τους ενήλικες αλλά και τα παιδιά[...] Πρέπει να γυρίσουμε στις παλιές αξίες μας. Να γεμίσουμε την ψυχή μας με αγάπη, το μυαλό μας με αισιοδοξία, και την καρδιά μας με ελπίδα. Να στηρίξουμε έστω και με μια μικρή αγκαλιά τους δικούς μας ανθρώπους. Να μην αφήσουμε κανέναν να τσακίζει το αύριο μας...», ενώ παράλληλα ένα αγόρι αναφέρει: «η οικονομική κρίση, μου προκαλεί μαύρα λυπητερά συναισθήματα. Εάν ζωγράφιζα έναν πίνακα με τα συναισθήματά μου θα τον έβαφα μαύρο... Εκεί θα ζωγράφιζα επίσης έναν άστεγο άνθρωπο να ζητιανεύει και να κλαίει.»(βλ.ό.π) Ακόμη, από τα λεγόμενα του πρώτου παιδιού, αφήνεται να εννοηθεί, ότι η κρίση δεν είναι μόνο οικονομική, αλλά και κοινωνική. Όπως υποστηρίζεται, γίνεται προσπάθεια επαναφοράς των παλιών αξιών. Δυστυχώς, ζούμε σε μία εποχή, κατά την οποία έχει χαθεί κάθε είδους αξιοπρέπεια και σεβασμός προς τον συνάνθρωπο, κι όλα θυσιάζονται στο βωμό του χρήματος. Συνοπτικά, έχει χαθεί ένας από τους θεμέλιους λίθους της κοινωνίας, οι αξίες.

Επιπλέον, μαθήτρια της δευτέρας δημοτικού, σε έκθεση στο σχολείο της με τίτλο «Τι θα ήθελα πιο πολύ», υποστηρίζει ότι θα ήθελε να αφήσουν οι πολιτικοί τα παιδιά να κυβερνήσουν τον κόσμο για μια βδομάδα, κι ανάμεσα σε αυτά εκφράζει την επιθυμία της για παροχή τροφής, στέγης, φαρμάκων και ποιοτικής εκπαίδευσης σε όλον τον κόσμο. (Μάρδας, 2013)

Επιπροσθέτως, μία από τις έρευνες που αφορά τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης στους μαθητές, και πιο συγκεκριμένα στους εφήβους, πραγματοποιήθηκε από τον εκπαιδευτικό και διευθυντή του 9ου Γυμνασίου Καλλιθέας, Αναστασάτο, σε δείγμα 224 μαθητών, ηλικίας 12-15 ετών. Τα συμπεράσματα που εξήχθησαν από την παραπάνω έρευνα, ήταν τα εξής: Οι

περισσότεροι από τους μαθητές, αδυνατούν να εξασφαλίζουν σε καθημερινή βάση το κολατσιό τους, δεν πραγματοποιούν προγραμματισμένες σχολικές εκδρομές λόγω της οικονομικής δυσχέρειας των οικογενειών τους, και δε διαθέτουν επιπρόσθετα υλικά για κάποια μαθήματα, όπως εκείνο της τεχνολογίας. Ακόμη, διακατέχονται από αισθήματα άγχους, θλίψης, ανασφάλειας και το ένα τρίτο αυτών δηλώνει, πως νιώθει μοναξιά. Ακόμη, το ένα πέμπτο του δείγματος, δηλώνει ότι έχει μειωμένη διάθεση για κοινωνικές συναναστροφές και εξωσχολικές δραστηριότητες, ενώ παράλληλα το ένα δέκατο αυτών υποστηρίζει, ότι δεν επιθυμεί κανενός είδους διασκέδαση. (Αναστασάτος,2014)

Τα δύο πέμπτα του δείγματος υποστηρίζουν ότι οι σπουδές που θα επιλέξουν, δεν θα σχετίζονται με τα όνειρά και τις επιθυμίες τους, αλλά με εκείνα τα επαγγέλματα, τα οποία σημειώνουν σήμερα μεγαλύτερη επαγγελματική αποκατάσταση. Επιπλέον, τα τρία δέκατα έχουν σταματήσει τα φροντιστήρια και την εκμάθηση μιας δεύτερης ξένης γλώσσας. (βλ.ό.π)

Εκτός όμως όλων των παραπάνω, η κρίση έχει και σημαντικά οφέλη για τους μαθητές. Κάποια από αυτά, είναι ότι εκείνοι γίνονται πιο ανεκτικοί, συνειδητοποιούν την υπάρχουσα κατάσταση και θέτουν συγκεκριμένους στόχους στη ζωή τους. (βλ.ό.π)

Όμως, όλα τα παιδιά δεν αντιλαμβάνονται με τον ίδιο τρόπο την κοινωνικοοικονομική κρίση, καθώς υιοθετούν διαφορετική οπτική. Τρεις μαθητές του 2ου Λυκείου Κατερίνης, σε εργασία τους με τίτλο «Η ξέφρενη πορεία του χθες, ο μονόδρομος προς το αύριο», που αργότερα παρουσιάστηκε ως βιβλίο, χαρακτηρίζονται από διαφορετική ψυχολογία σε σχέση με τους μαθητές του Δημοτικού της Θεσσαλονίκης και του Γυμνασίου Καλλιθέας, περιπτώσεις οι οποίες αναλύθηκαν παραπάνω. Κι αυτό γίνεται φανερό από το γεγονός, ότι θέλησαν να δώσουν ένα μήνυμα ενάντια στην κρίση. Υποστήριξαν, ότι ως νέοι δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από φόβο, αλλά θα πρέπει να είναι σε θέση να εκφράζουν ελεύθερα τις απόψεις τους και να ελπίζουν σε μια ευνοϊκότερη θέση της χώρας μας στο μέλλον. (Κωτούλας,2013)

Η κρίση όμως δεν έχει συνέπειες μόνο στη ψυχολογία των ατόμων, αλλά και σε άλλους τομείς. Για παράδειγμα, όπως αναφέρεται από τους μαθητές του 1ου Δημοτικού Καλαμαριάς, ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι

χάνουν καθημερινά τη θέση εργασίας τους και πάσχουν από διάφορες ασθένειες. Κανείς όμως δεν προνοεί για αυτούς, εξασφαλίζοντάς τους ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και στέγη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα έσοδά τους να μειώνονται και στο τέλος να οδηγούνται στη μετανάστευση και την αυτοκτονία. Για όλα αυτά, σύμφωνα με τις δηλώσεις των συγκεκριμένων παιδιών, ευθύνονται τόσο οι πολιτικοί της χώρας μας, όσο κι εμείς οι ίδιοι. Οι πολιτικοί έχουν μερίδιο ευθύνης, λόγω του ότι χαρακτηρίζονται από ανικανότητα και αδικία, αλλά κι εμείς με τη σειρά μας ευθυνόμαστε, λόγω του ότι τους ψηφίζουμε, λόγω του ότι συχνά φοροδιαφεύγουμε, καθώς και λόγω του ότι τα τελευταία χρόνια η ζωή μας χαρακτηριζόταν από έναν αλόγιστο υπερκαταναλωτισμό και μία χωρίς όρια καλοπέραση. Σε όλα αυτά οι μικροί μαθητές έχουν να μας δώσουν διάφορες λύσεις! (Μάρδας,2012)

Για παράδειγμα υποστηρίζουν, ότι μία λύση στο αδιέξοδο στο οποίο βρίσκεται η χώρα μας, είναι η αξιοποίηση διαφόρων μορφών ενέργειας (νερό, ήλιος, αέρας), του τουρισμού, καθώς και η εξαγωγή διαφόρων προϊόντων, που παράγονται στη χώρα μας. (βλ. ό.π.)

Όλα τα παραπάνω, σκοπεύουν στη βελτίωση του τρόπου ζωής των Ελλήνων τη δεδομένη στιγμή, καθώς όπως σημείωσε η Σοφία Χ. «τη ζωή ο Θεός μας την έδωσε, όχι για να στενοχωριόμαστε, αλλά για να τη χαιρόμαστε!». (βλ. ό.π.) Σε μία άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους εφήβους συμβούλους του Συνηγόρου του Παιδιού, κι αφορούσε τις επιδράσεις της κοινωνικοοικονομικής κρίσης στη ζωή των μαθητών, βρέθηκαν τα ανάλογα αποτελέσματα. Οι συμμετέχοντες ήταν 1211 μαθητές και μαθήτριες από σχολεία κάποιων πόλεων της Ελλάδας (Αθήνα, Πειραιά, Γέρακα Αττικής, Κορυδαλλό, Θεσσαλονίκη, Ρόδο, Κατερίνη, Νάουσα, Καρδίτσα, Γιάννενα, Πάτρα, Σητεία, Φιλιατρά, Πεταλίδι). Το 89% αυτών απάντησε, ότι η κρίση ασκεί επιδράσεις στην οικογένειά τους, το 82% αυτών στο σχολείο, ενώ το 92% ότι η κρίση έχει μεγάλες συνέπειες στην κοινωνία. Ακόμη, κάτι το οποίο διαφαίνεται κι από τις απαντήσεις αυτών των παιδιών, είναι η περίπτωση μετανάστευσης τουλάχιστον ενός μέλους της οικογένειας τους σε κάποια χώρα του εξωτερικού (29%). Επιπλέον, αναφέρεται μείωση των οικογενειακών εξόδων, με το 70% να υφίσταται αρνητικές αλλαγές στον τρόπο διαβίωσής του, ενώ το 60% να υποστηρίζει μείωση στο χαρτζιλίκι του. Ωστόσο, αυτό που φαίνεται εντυπωσιακό, είναι ότι το 62% των παιδιών δεν

έχει παρατηρήσει μείωση των μαθημάτων σε ξένες γλώσσες ή σε φροντιστήρια, ενώ παράλληλα στο 52% δεν έχουν μειωθεί οι εξωσχολικές δραστηριότητες. Ακόμη, το 20% των παιδιών αναφέρουν ότι ο ένας ή και οι δύο γονείς τους έχουν χάσει την εργασία τους, ενώ το 82% του δείγματος, πιστεύει ότι η οικονομική κρίση έχει αρνητικές συνέπειες στην εργασιακή κατάσταση των γονέων του.(Ράμμου,Σασάτη,2012)

Με βάση όλα τα παραπάνω, φαίνεται ότι η κοινωνικοοικονομική κρίση ασκεί σχεδόν τις ίδιες επιδράσεις σε όλα τα ελληνόπουλα, γεγονός το οποίο έχει πάρει ανησυχητικές διαστάσεις τα τελευταία χρόνια, και για το οποίο θα πρέπει να βρεθούν άμεσα, πρακτικές λύσεις.

Κι ενώ οι μαθητές αντιμετωπίζουν δυσκολίες αναφορικά με το χαρτζιλίκι τους, καθώς μειώνονται μέρα με τη μέρα τα έσοδα της οικογένειάς τους, την ίδια στιγμή οι φοιτητές των διαφόρων πανεπιστημίων της χώρας μας, βρίσκονται αντιμέτωποι με τα σοβαρότερα και περισσότερα σε αριθμό προβλήματα. Σε μία φάση της ζωής τους, στην οποία έχουν λάβει μία από τις πιο σημαντικές τους αποφάσεις, εκείνη του επαγγέλματος τους, ξεπηδούν μπροστά τους διάφορα ζητήματα.

Το πιο σοβαρό, όπως υποστηρίζουν, είναι ότι αναγκάζονται να διακόψουν τις σπουδές τους, καθώς οι οικογένειές τους αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στα έξοδα τους, που αποτελούν μέρος της φοιτητικής τους ζωής (λογαριασμοί, ενοίκιο, θέρμανση). Ακόμη και στις περιπτώσεις που δίνεται στους φοιτητές η παραπάνω ευκαιρία, εκείνοι αναγκάζονται να νοικιάζουν σπίτια με υγρασία και περιορισμένα σε χώρο, λόγω του χαμηλού κόστους τους. Η διατροφή τους, τις περισσότερες φορές, περιορίζεται σε ζυμαρικά και όσπρια ή σε ότι προσφέρεται καθημερινά στη λέσχη.(Κομνηνού,2012)

Η διασκέδαση τους περιλαμβάνει φθηνά μαγαζιά, ενώ η αγορά ενδυμάτων και υποδημάτων αποτελεί σπάνια κίνησή τους. (Βουκελάτου,2013) Επιπλέον, άλλο ένα πρόβλημα των φοιτητών είναι, ότι λόγω του μειωμένου χρηματικού ποσού που τους είναι μηνιαίως διαθέσιμο, κάνουν μεγάλα χρονικά διαστήματα να ταξιδέψουν στον τόπο καταγωγής τους.(Κομνηνού,2012) Όμως οι φοιτητές είναι ευρηματικοί και καταφέρνουν και ανταπεξέρχονται σε όλες αυτές τις δυσκολίες, με αισιοδοξία και χαμόγελο. Επιλέγουν τη λύση της συγκατοίκησης, και ό,τι αυτό συνεπάγεται, όπως μοίρασμα ενοικίου και

λογαριασμών. Ακόμη, προσπαθούν να συνδυάσουν τις σπουδές τους με κάποιο είδος εργασίας, ωστόσο σπάνια αποφασίζουν να οδηγηθούν σε κάτι τέτοιο. Κι αυτό γιατί, όπως αναφέρει η Ευτυχία, φοιτήτρια του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αλλά και ο Δημήτρης και ο Ιωσήφ, φοιτητές του τμήματος Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών του ΤΕΙ Λάρισας, είναι κάτι που μπορείς δύσκολα να συνδυάσεις, *«Θα ήταν πολύ καλό για μένα να έβρισκα δουλειά, αλλά ο λόγος που έφυγα απ' το πατρικό μου εξ' αρχής ήταν για να σπουδάσω - διαφορετικά θα έμενα εκεί», «Πρέπει να εγκαταλείψεις το πρώτο για να καταπιαστείς με το δεύτερο»*. Επιπλέον, καταφεύγουν στην αγορά μόνο εκείνων των προϊόντων που είναι απαραίτητα για ένα νοικοκυριό και συχνά μαζί με την παρέα τους έχουν ένα κοινό ταμείο, προκειμένου να βγαίνουν επωφελημένοι.(Βουκελάτου,2013)

Όλη αυτή η σωστή οργάνωση και διαχείριση, τους κάνει να βλέπουν τη θετική πλευρά της ζωής και να σκέφτονται με αισιοδοξία το μέλλον. (βλ.ό.π.) Βέβαια ποιος γνωρίζει αν θα ακολουθήσουν το επάγγελμα για το οποίο έχουν θυσιάσει τόσα; Μάλλον κανείς.

6. Κοινωνικοοικονομική κρίση και υγεία

Υιοθετώντας τη συστημική προσέγγιση και παίρνοντας ως δεδομένο ότι ζούμε σε μία κοινωνία που πολλοί παράγοντες συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι και ο παράγοντας «υγεία» βρίσκεται σε άμεση συσχέτιση με εκείνον της κοινωνικοοικονομικής κρίσης και επηρεάζεται άμεσα από αυτόν. Ειδικά, τα τελευταία χρόνια, υπάρχουν αρκετά στοιχεία, τα οποία πιστοποιούν την παραπάνω σχέση.

Πιο συγκεκριμένα, ο Γιωτάκος και οι συνεργάτες του, μελέτησαν τη συνάφεια που υπάρχει μεταξύ της ανεργίας και της ύπαρξης ψυχολογικών προβλημάτων, επισκέψεων και ψυχιατρικές κλινικές και εξωτερικά ιατρεία, καθώς και της αύξησης του αριθμού των αυτοκτονιών και των ανθρωποκτονιών. Τα δεδομένα που συνετέλεσαν στη διερεύνηση και την εξαγωγή συμπερασμάτων, αναφορικά με αυτό το θέμα, προήλθαν από τη

βάση δεδομένων της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, καθώς και από το Αιγινήτειο Νοσοκομείο, το Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής, το Γενικό Κρατικό Νοσοκομείο Αθηνών, καθώς και από τον Ευαγγελισμό, κατά την περίοδο Σεπτεμβρίου - Οκτωβρίου 2010. Τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν, είναι ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ ανεργίας και επισκέψεων σε εξωτερικά ιατρεία, αλλά και μεταξύ της αύξησης του αριθμού των αυτοκτονιών και της απολαβής χαμηλού εισοδήματος- ανεργίας. (Αργαλιά, Ευθυμίου, Κασκαμπά, Μακρή, 2013:26)

Το τελευταίο πιστοποιείται και μέσα από μία άλλη έρευνα, που πραγματοποιήθηκε από τον καθηγητή Ψυχιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Κονταξάκη, από τα συμπεράσματα της οποίας προκύπτει, ότι κατά την περίοδο της κρίσης, το ποσοστό των αυτοκτονιών αυξήθηκε κατά 27%, τονίζοντας ότι σε κάθε αυτοκτονία αντιστοιχούσαν τουλάχιστον είκοσι απόπειρες. Ακόμη, κάτι το οποίο αναφέρεται από τον ίδιο, είναι ότι: *«συνήθως δεν καταγράφονται όλες οι αυτοκτονίες, καθώς και ότι εκείνες σημειώνουν αρκετά μεγάλη αύξηση στις ηλικίες ατόμων 15-35 ετών.»* Το παραπάνω διαφαίνεται από το γεγονός, ότι τη στιγμή που η ΕΛ.ΑΣ ανέφερε ότι την τετραετία 2009-2012 οι αυτοκτονίες ήταν 3.124, η ΕΛΣΤΑΤ ισχυριζόταν, ότι εκείνες ήταν 1245 σε αριθμό. Κι αυτό, γιατί, όπως σημειώνει η Δάλλα, μέλος του ΠΟΕΔΗΝ, *«δεν καταγράφεται το συμβάν της αυτοκτονίας, αλλά το αποτέλεσμα της»*. Κάτι ακόμη το οποίο πρέπει να σημειωθεί, είναι αυτό που αναφέρεται από τον ομότιμο καθηγητή Ψυχιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, σύμφωνα με τον οποίο, *«μεταξύ του διαστήματος 2006-2011 αυξήθηκε το ποσοστό των ατόμων που αποπειράθηκαν να αυτοκτονήσουν κατά 185%.»* (Λινάρδου, 2013)

Μία άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, το διάστημα μεταξύ Ιουλίου 2009 και Ιανουαρίου 2010, σε δείγμα 5000 περίπου ενηλίκων, ηλικίας 18-74 ετών, πιστοποιεί την υψηλή συνάφεια μεταξύ συμπτωμάτων κατάθλιψης και χαμηλού εισοδήματος και ανεργίας. Ειδικότερα, μέσα από την παραπάνω έρευνα, έγινε φανερό ότι τα άτομα με χαμηλό οικογενειακό εισόδημα ή με πολλές οικονομικές δυσκολίες, ήταν τρεις φορές πιο πιθανό να εμφανίσουν σοβαρά συμπτώματα ψυχοπαθολογίας, σε σχέση με εκείνα τα άτομα, που δεν αντιμετώπιζαν σοβαρές οικονομικές δυσκολίες. Για παράδειγμα, στα άτομα της πρώτης κατηγορίας υπήρχαν

πιθανότητες να εμφανίσουν συμπτώματα σοβαρής ψυχοπαθολογίας σε ποσοστό 22% και κατάθλιψη 12%, ενώ στα άτομα της δεύτερης κατηγορίας, τα ποσοστά αυτά μειώνονταν σε 3% και 1% αντίστοιχα. Ακόμη, το ανάλογο φαινόμενο εμφανιζόταν και στην κατηγορία άνεργοι-εργαζόμενοι. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι οι άνεργοι είχαν διπλάσιες πιθανότητες να εμφανίσουν σοβαρή ψυχιατρική συμπτωματολογία σε σχέση με τους εργαζομένους, καθώς και δύομισι φορές περισσότερες πιθανότητες να νιώθουν ανάξιοι να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες της καθημερινής τους ζωής και να προσπαθούν να βάλουν τέλος στη ζωή τους.(Αργαλιά,Ευθυμίου, Κασκαμπά,Μακρή,2013:26) Έτσι, ενώ το 2006 το παραπάνω ανερχόταν σε ποσοστό 3,3% στο γενικό πληθυσμό, το 2011 αυξήθηκε σε 8,2%, σύμφωνα με το Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγείας (ΕΠΙΨΥ). (Λινάρδου,2013)

Απόρροια όμως του χαμηλού εισοδήματος και της ανεργίας, δεν είναι μόνο τα ψυχοπαθολογικά προβλήματα, όπως η κατάθλιψη, και οι αυτοκτονίες. Απόρροια των δύο παραπάνω, είναι η αύξηση της κατανάλωσης αντικαταθλιπτικών φαρμάκων, ποσοστό το οποίο υπολογίζεται στο 35% και η αύξηση του αριθμού των κρουσμάτων από τον ιό του HIV, ποσοστό το οποίο ανέρχεται στο 62%. (βλ. ό.π.) Το τελευταίο συμβαίνει, λόγω του ότι τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, με την επιδείνωση της οικονομικής κρίσης, υπήρξε μείωση των κέντρων απεξάρτησης και θεραπείας, γεγονός το οποίο οδήγησε στον τριανταπλασιασμό του αριθμού των λοιμώξεων, των χρηστών ναρκωτικών. (Bloomberg, 2013)

Τέλος, μία άλλη συνέπεια της κρίσης στην υγεία των ατόμων, είναι ο δρόμος προς τον αλκοολισμό. Σύμφωνα με τα στοιχεία πανελλήνιας έρευνας που πραγματοποιήθηκε το έτος 2010, ένα στα τρία άτομα, ηλικίας δεκαπέντε ετών, καταναλώνει κάποιο οινοπνευματώδες ποτό τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα, ενώ παράλληλα ένα στα τέσσερα αγόρια κι ένα στα πέντε κορίτσια, ηλικίας κι αυτά δεκαπέντε χρονών, πίνουν σε κάθε έξοδό τους, τουλάχιστον τρία ποτά. Ακόμη, αποτελέσματα της ίδιας έρευνας έδειξαν, ότι το 5,7% των αγοριών και το 2,3% των κοριτσιών δεκαπέντε χρονών, είναι σε θέση να αναφέρουν τουλάχιστον τρία περιστατικά μέθης, που τους συνέβησαν τον τελευταίο μήνα. Όλα τα παραπάνω, πιστοποιούν τα αποτελέσματα μίας έρευνας του Πανεπιστημίου Αθηνών, που πραγματοποιήθηκε με ευθύνη του

Καθηγητή Υφαντόπουλου, και σύμφωνα με την οποία, η υγεία του ελληνικού πληθυσμού επιδεινώθηκε κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. (iefimerida,2013)

7. Οι επιπτώσεις της κρίσης στην παγκόσμια κοινωνία

Έχει διαπιστωθεί, ότι η κοινωνικοοικονομική κρίση δεν αποτελεί ένα από τα σύγχρονα φαινόμενα, μόνο της χώρας μας, αλλά ένα διαρκές πρόβλημα, που ταλανίζει τις περισσότερες από τις χώρες σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι επιπτώσεις που εκείνη μπορεί να έχει στα άτομα, αφορούν την ανεργία, τη σωματική και ψυχική τους υγεία, την εργασία των ανήλικων παιδιών, την παραβατικότητα, τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης των τελευταίων, και τέλος την εκπαίδευση, και πιο συγκεκριμένα τις κακές σχολικές επιδόσεις των παιδιών.

Οι Paul και Moser (2009) υποστήριξαν, ότι ο μέσος όρος των ατόμων με ψυχολογικά προβλήματα είναι υπερδιπλάσιος για εκείνους που έχουν χάσει τη δουλειά τους (34%), σε σχέση με εκείνους που εργάζονται (16%). Ακόμη, φαίνεται να υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ εργαζομένων και μη, αναφορικά με άλλες πτυχές της ψυχικής τους υγείας, όπως την κατάθλιψη, τα ψυχοσωματικά συμπτώματα, την αίσθηση ικανοποίησης από τη ζωή, καθώς και το αίσθημα αυτοεκτίμησης. (Μπουλούγαρη,2013:36,37) Σύμφωνα με τα αποτελέσματα μιας έρευνας που διεξήχθη σε 17 χώρες, βρέθηκε ότι 350 εκατομμύρια άτομα πάσχουν παγκοσμίως από κατάθλιψη, κι ότι μόνο 1 στα 20 αναφέρει, ότι συμπτώματα της είχαν κάνει την εμφάνισή τους σε εκείνα, και την προηγούμενη χρονιά. Δεν πρόκειται για μια ψυχική ασθένεια, που εμφανίζεται μόνο στα άτομα κατώτερων κοινωνικοοικονομικών στρωμάτων, αλλά για μία ασθένεια, που είναι πιθανό να εκδηλωθεί σε όλους, και να οδηγήσει μερικές φορές στην αυτοκτονία και περαιτέρω στον θάνατο. (Παπαγεωργίου,2012)

Αλλά και ο Stuckler με τους συνεργάτες του, μελέτησαν τα δεδομένα

μιας μακροχρόνιας έρευνας 38 ετών, που ξεκίνησε το 1970 και τέλειωσε το 2007 και συμπεριελάμβανε 26 ευρωπαϊκές χώρες. Σε αυτήν την έρευνα όμως, διαπιστώθηκε, ότι υπάρχει άμεση συσχέτιση της οικονομικής κατάστασης του ατόμου και των αυτοκτονικών τάσεων, καθώς κάθε φορά που αυξανόταν η ανεργία 1%, οι αυτοκτονίες αυξάνονταν κατά 0,79% στις ηλικίες κάτω των 65 ετών. Όταν όμως το ποσοστό της ανεργίας αυξανόταν περισσότερο από 3%, τότε η επίδραση που ασκούταν στα ποσοστά αυτοκτονιών, ήταν μεγαλύτερη. (Μπουλούγαρη,2013:37)

Ακόμη, σε έρευνα που έγινε από τους Chang et al, για το τι επιπτώσεις έχει η οικονομική κρίση σε ασιατικές χώρες, όπως την Ιαπωνία, το Χονγκ Κονγκ, τη Νότια Κορέα, την Ταϊβάν, τη Σιγκαπούρη και την Ταϊλάνδη, βρέθηκε ότι ο αριθμός των αυτοκτονιών μειώθηκε κατά τη δεκαετία του 1980 και 1990, ενώ αυξήθηκε αργότερα αρκετά σε όλες τις χώρες, λόγω της δεδομένης οικονομικής κατάστασης. Άλλωστε έχει βρεθεί, ότι η ανεργία, ως φαινόμενο της εποχής μας, συνδέεται άμεσα με την τετραπλάσια αύξηση του αριθμού των αυτοκτονιών. (Αργαλιά,Ευθυμίου,Κασκαμπά,Μακρή,2013:25)

Σε μία άλλη έρευνα, που πραγματοποιήθηκε στην Ταϊλάνδη, και μελετούσε τις βραχυπρόθεσμες συνέπειες της κρίσης στην υγεία των ατόμων, βρέθηκε ότι οι άνεργοι διακατέχονταν από υψηλότερα ποσοστά κλινικού στρες, αυτοκτονικών τάσεων και αισθημάτων απελπισίας, σε σχέση με τους εργαζομένους. (βλ.ό.π)

Όμως, οι έρευνες που φανερώνουν την άμεση συσχέτιση της οικονομικής κρίσης και της ανεργίας με την ύπαρξη ψυχολογικών προβλημάτων και αυτοκτονιών, δεν σταματούν σε αυτό το σημείο.

Ακολουθούν κι άλλες έρευνες που σκοπό έχουν τη θεμελίωση αυτής της σχέσης. Οι Taylora et al, διερεύνησαν τη σχέση μεταξύ του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου των Αυστραλών κατοίκων και του ποσοστού αυτοκτονιών ή αποπειρών αυτοκτονιών και ψυχικών διαταραχών. Τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν, είναι ότι το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των Αυστραλών ανδρών, σχετίζεται περισσότερο με τις αυτοκτονίες, παρά με τις ψυχολογικές διαταραχές, καθώς και ότι το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο ενός ατόμου, αποτελεί έναν από τους παράγοντες που διατηρούν σε υψηλά επίπεδα τα ποσοστά αυτοκτονιών, στα άτομα όλων των ηλικιών. (βλ.ό.π)

Πιο συγκεκριμένα, σε έρευνα του Πανεπιστημίου της Βιρτζίνια, ο Shigehiro Oishi μαζί με τους συνεργάτες του, Kesebir και Diener, μελέτησαν ένα τμήμα των δεδομένων, που είχαν συλλεχθεί με δημοσκόπηση από τη Γενική Κοινωνική Έρευνα μεταξύ των ετών 1972 και 2008 στις ΗΠΑ. Στην έρευνα αυτή, συμμετείχαν περίπου 48.000 άτομα και βρέθηκε πως αυτά αναπτύσσουν αισθήματα αδικίας, κατωτερότητας και έλλειψης εμπιστοσύνης, όσο περισσότερη άνιση κατανομή των εισοδημάτων υπάρχει. (Μπουλούγαρη,2013:36)

Σύμφωνα όμως με μελέτες των Wagstaff (2007), Singh & Yu (1996) και Sells & Blum (1996), φαίνεται να υπάρχει άμεση συνάφεια και μεταξύ της οικονομικής κατάστασης των ατόμων, και της σωματικής τους υγείας. Για παράδειγμα, στις δυτικές χώρες, όπως αναφέρεται, οι άνθρωποι σε περιόδους οικονομικής κρίσης, καταφεύγουν αναφορικά με τη διατροφή τους, σε έτοιμες και φθηνές λύσεις, κακής ποιότητας, γεγονός το οποίο είναι πιθανό να επηρεάζει τη σωματική τους υγεία. Όμως σύμφωνα με κάποιες άλλες έρευνες, έχει διαπιστωθεί ότι τα άτομα, όταν αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες, προτιμούν το σπιτικό φαγητό. Η παραπάνω άποψη υποστηρίζεται κι από άλλες έρευνες, στις οποίες παρατηρήθηκε μείωση του υπερκαταναλωτισμού, μιας συνήθειας που έκανε τους ανθρώπους τα τελευταία χρόνια να σπαταλούν αλόγιστα τα χρήματά τους.(βλ.ό.π:35)

Όμως η κοινωνικοοικονομική κρίση δεν πλήττει σε παγκόσμια κλίμακα μόνο τους ενήλικες, αλλά και τα παιδιά. Κι αυτό, γιατί εκείνα αποτελούν μέλη μιας οικογένειας, κι επηρεάζονται άμεσα από την κατάσταση που επικρατεί σε εκείνη. Έτσι, σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του Eurochild, το 2012, φαίνεται, ότι οι συνθήκες διαβίωσης των παιδιών έχουν επιδεινωθεί, αν λάβουμε υπόψη μας τα αποτελέσματα του ίδιου δικτύου το 2011. Πιο συγκεκριμένα, εμφανίζεται μια πτωτική τάση, στους δείκτες συνθηκών διαβίωσης των παιδιών, οι οποίοι αφορούν την παιδική φτώχεια, την επάρκεια υλικών αγαθών και την πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες.(βλ.ό.π:30)

Η αδυναμία των γονέων να καλύψουν τις ανάγκες των παιδιών τους, σε συνδυασμό με την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης τους, επηρεάζουν και τις σχολικές τους επιδόσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι Grantham - McGregor et al., (2007), προσπάθησαν να βρουν τον βαθμό συσχέτισης μεταξύ φτώχειας και μειωμένων δυνατοτήτων των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το

συμπέρασμα στο οποίο κατέληξαν, ήταν ότι τα λιποβαρή παιδιά, εμφανίζουν χαμηλότερες επιδόσεις στο σχολείο και λιγότερα χρόνια συμμετοχής στην εκπαιδευτική διαδικασία, πράγμα το οποίο μπορεί να τα οδηγήσει, σύμφωνα με εκτιμήσεις, σε απολαβή χαμηλότερων εισοδημάτων και περαιτέρω στη διαιώνιση του φαύλου κύκλου της φτώχειας. (βλ.ό.π:44)

Μία άλλη συνέπεια της κρίσης στους ανηλίκους, είναι η παιδική εργασία. Ως παιδική εργασία, ορίζεται η νόμιμη ή παράνομη εργασία, στην οποία απασχολούνται παιδιά ηλικίας κάτω των 18 ετών. Σύμφωνα με την UNICEF, υπολογίζεται πως υπάρχουν 317.000.000 εργαζόμενα παιδιά, με τα 126.000.000 απ' αυτά να εργάζονται κάτω από απαράδεκτες και επικίνδυνες συνθήκες. (Μητρόπουλος,2008)

Στην Ευρώπη, όλο και περισσότερες οικογένειες αναγκάζονται να επιτρέπουν στα παιδιά τους να δουλεύουν, καθώς στερούνται κρατικής βοήθειας, όπως επιδομάτων. Ακόμη, ένας άλλος λόγος, που οδηγούν τα παιδιά τους στο παραπάνω, είναι ότι οι ίδιοι δυσκολεύονται να βρουν μια θέση εργασίας. Κι αυτό, γιατί οι επιχειρήσεις συχνά προτιμούν να προσλαμβάνουν ανηλίκους, λόγω του ότι δεν τους ασφαλίζουν και λόγω του ότι μπορούν να τους αμείβουν πολύ χαμηλά. Συγκεκριμένα, μία δημοσιογραφική έρευνα κατέγραψε, πως στην Βουλγαρία παιδιά κάτω των 10 ετών δουλεύουν όλη την ημέρα, καθημερινά, στα χωράφια, ενώ στη Ν. Ιταλία, πάνω από 60.000 παιδιά έχουν εγκαταλείψει το σχολείο και δουλεύουν παράνομα. (Μπουλούγαρη,2013:31)

Η αύξηση αυτού του φαινομένου, οφείλεται ακόμη στην οικονομική κατάσταση των οικογενειών. Πιο συγκεκριμένα, η Duryea και οι συνεργάτες της στην Βραζιλία, αλλά και οι Farre´ και Trentini στην Αργεντινή, κατέληξαν στο συμπέρασμα, μέσα από διάφορες μελέτες κατά το διάστημα 1995-2002, ότι το ποσοστό των παιδιών που εγκατέλειπαν το σχολείο, αυξανόταν, λόγω της υφιστάμενης ανεργίας που ταλάνιζε τις οικογένειές τους. Έτσι, τα αγόρια αναγκάζονταν να ενσωματωθούν στην αγορά εργασίας, είτε αυτή ήταν νόμιμη είτε παράνομη, ενώ όσο κορίτσια διέκοπταν τη φοίτησή τους, παρέμεναν στην οικία τους, προκειμένου να συμβάλλουν με όποιον τρόπο μπορούσαν στην φύλαξη μικρότερων μελών της οικογένειάς τους, αλλά και σε διάφορες άλλες υποχρεώσεις της. Αλλά και η Rucci (2003) αναφέρει στις μελέτες της, μια συσχέτιση μεταξύ της μείωσης του οικογενειακού εισοδήματος και της

αύξησης της παιδικής εργασίας, αλλά και της παράλληλης μείωσης του ποσοστού των παιδιών που φοιτούν στα σχολεία. (Μπουλούγαρη, 2013:49)

Όμως, η κατάληξη των παιδιών στην παιδική εργασία, οφείλεται και στις σχέσεις της οικογένειας με την εκπαίδευση. Αναλυτικότερα, οι γονείς που ανήκουν σε χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, λόγω της φύσης και του ωραρίου της εργασίας τους, δεν έχουν συχνά την ευκαιρία να ενημερώνονται για τη σχολική επίδοση των παιδιών τους, με αποτέλεσμα να μένουν αδαείς, αναφορικά με τυχόν δυσκολίες τους, τόσο στο γνωστικό όσο και στο κοινωνικό τους επίπεδο. Υπάρχει όμως και η περίπτωση, οι γονείς να μη διάκινται θετικά απέναντι στον θεσμό του σχολείου, είτε επειδή οι ίδιοι δεν υπήρξαν καλοί μαθητές και εμφάνιζαν συχνά προβλήματα συμπεριφοράς, είτε επειδή νιώθουν ότι οι εκπαιδευτικοί δεν είναι διατεθειμένοι, να τους στηρίξουν στο μεγάλο έργο της σωστής ανατροφής των παιδιών τους. (βλ.ό.π:47)

Επιπροσθέτως, η κοινωνικοοικονομική κρίση, μπορεί να έχει κι άλλες αρνητικές συνέπειες στην ανάπτυξη ενός παιδιού. Σύμφωνα με έρευνες, που πραγματοποιήθηκαν από τους Brooks, Gunn & Duncan (1997), Aneshensel & Sucoff (1996), Sampson, Morenoff, & Gannon-Rowley (2002), καθώς και τους Moore, Redd, Burkhauser, Mbwana, & Collins (2009), στις συνέπειες της κρίσης, είναι δυνατόν να συμπεριληφθούν, τα κοινωνικά και συναισθηματικά προβλήματα των παιδιών, τα προβλήματα στη συμπεριφορά τους, η άσχημη κατάσταση της υγείας τους, η κατάχρηση ουσιών, η εγκυμοσύνη κατά την εφηβεία, καθώς και η παραβατικότητα. (βλ.ό.π:33)

Τέλος, η κρίση δεν επηρεάζει μόνο τα μέλη μιας οικογένειας, όπως είναι οι γονείς και τα παιδιά, αλλά κι έναν θεσμό, που συνδέεται άμεσα με τα τελευταία, τον θεσμό της εκπαίδευσης. Όπως φαίνεται μέσα από έρευνες, στη Βόρεια Αμερική, και πιο συγκεκριμένα στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι επιπτώσεις της κρίσης αναφορικά με την εκπαίδευση, είναι πολύ σοβαρές, καθώς και οι μισθοί των εκπαιδευτικών και των υπαλλήλων έχουν μειωθεί, και παράλληλα έχει αυξηθεί το ποσοστό των απολύσεων στους εκπαιδευτικούς και τους διοικητικούς υπαλλήλους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, και ιδιαίτερα στην περιοχή της Καλιφόρνιας. Αντιθέτως, σε αρκετά κράτη της Λατινικής Αμερικής, όπως στην Αργεντινή, τον Ισημερινό, το Ελ Σαλβαδόρ και την Παραγουάη, οι δαπάνες για την εκπαίδευση, έχουν παραμείνει ίδιες. (βλ.ό.π:40)

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

8. Παρουσίαση ερευνητικού προβλήματος

8.1 Η σημασία μελέτης του προβλήματος

Η παρούσα εργασία, αποτελεί έναν μεθοδευμένο τρόπο διερεύνησης της κατάστασης που βιώνει ένα μεγάλο μέρος των συμπολιτών μας, και πιο συγκεκριμένα οι φοιτητές και οι φοιτήτριες, που αποτελούν και το αντικείμενο της έρευνάς μας, λόγω της κοινωνικοοικονομικής κρίσης. Ο λόγος για τον οποίο γίνεται αναφορά στους φοιτητές και στις φοιτήτριες, είναι λόγω του ότι εκείνοι αποτελούν ένα μέρος του πληθυσμού, το οποίο βρίσκεται σε ένα μεταβατικό στάδιο, τόσο εξαρτώμενο οικονομικά από τους γονείς- κηδεμόνες του, όσο αναζητώντας την ίδια στιγμή και μία θέση εργασίας. Ιδιαίτερα, τα τελευταία χρόνια, που η χώρα μας βιώνει τις επιπτώσεις της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, οι φοιτητές-τριες εξαναγκάζονται να ακολουθούν έναν διαφορετικό τρόπο ζωής από εκείνον που τυχόν βίωσαν άλλα άτομα, που βρέθηκαν στη θέση τους, τα προηγούμενα χρόνια.

Η εν λόγω έρευνα μελετά ένα μέρος των φοιτητών και των φοιτητριών, και πιο συγκεκριμένα 173 φοιτητές-τριες του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Με βάση αυτό το δείγμα, είναι δύσκολο να γίνουν κάποιες γενικεύσεις ως προς τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές την εποχή στην οποία ζούμε. Ωστόσο, στα πλαίσια αυτής της εργασίας, θα μπορούσε να διαμορφωθεί μία αρκετά σαφής εικόνα, για τη συχνότητα με την οποία τα διάφορα προβλήματα εμφανίζονται στους φοιτητές. Κι αυτό, γιατί μέσω του ερωτηματολογίου που τους δόθηκε, εργαλείο έκφρασης των απόψεών τους, είναι δυνατόν να διερευνηθεί και να αξιολογηθεί το βιοτικό επίπεδο των φοιτητών-τριών, η ακαδημαϊκή τους επίδοση, καθώς και ο ψυχισμός και η κοινωνικότητά τους.

8.2 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Σκοπός κάθε έρευνας γενικά, είναι να επανεξετάσει ή να συνθέσει τις υπάρχουσες γνώσεις, να διερευνήσει τις υφιστάμενες καταστάσεις και προβλήματα και να δώσει λύσεις σε αυτά. Ακόμη, κάθε φορά πριν τη διεξαγωγή μιας έρευνας, τίθεται ένας σκοπός και κάποιοι στόχοι, είτε προκειμένου να διερευνηθούν κάποια θέματα, να επαναπροσδιοριστούν κάποιοι ορισμοί και να εξηγηθούν κάποια φαινόμενα, είτε για να παραχθεί μία νέα γνώση. (Μπουλούγαρη,2013:56)

Έτσι, σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να κατονομαστούν, τόσο ο σκοπός, όσο και οι στόχοι της προκειμένης έρευνας. Ο σκοπός που τίθεται, είναι η διερεύνηση των προβλημάτων που βιώνουν καθημερινά οι φοιτητές λόγω της κοινωνικοοικονομικής κρίσης. Αυτά όμως τα προβλήματα, που αφορούν διάφορες πτυχές της καθημερινότητας τους, δεν αποτυπώνονται από τους ίδιους τους φοιτητές, αλλά από συμφοιτητές αυτών.

Προκειμένου όμως να επιτευχθεί ο παραπάνω σκοπός, θα πρέπει να τεθούν και κάποιοι επιμέρους στόχοι, που θα αφορούν τη διερεύνηση και τον καθορισμό των απόψεων των φοιτητών για διάφορα προβλήματα, που οι συμφοιτητές τους καθημερινά αντιμετωπίζουν:

- στο βιοτικό τους επίπεδο, όπως την ένδυση και την υπόδησή τους, την εξασφάλιση εβδομαδιαίας εξόδου, τη διατροφή τους, θέματα υγιεινής και καθαριότητάς τους, καθώς και δυνατότητα χρηματοδότησής τους από τους γονείς, προκειμένου να μπορέσουν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα υλικά για κάποια μαθήματα (π.χ. εικαστικά).
- στη συμμετοχή και την ακαδημαϊκή επίδοσή τους, όπως το βαθμό επίδοσής τους σε σχέση με προηγούμενες χρονιές, το ενδιαφέρον τους και τη συμμετοχή τους στη μαθησιακή διαδικασία σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, την πραγματοποίηση συζητήσεων με άλλους συμφοιτητές για τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι οικογένειές τους, τις περιπτώσεις εγκατάλειψης των σπουδών τους για οικονομικούς λόγους, καθώς κι εκείνες τις

περιπτώσεις, στις οποίες οι φοιτητές απασχολούνται χαμηλά αμειβόμενοι και ανασφάλιστοι σε ευκαιριακές εργασίες.

- στον ψυχισμό και την κοινωνικότητά τους, όπως τις περιπτώσεις φοιτητών που δείχνουν θλιμμένοι και απομονωμένοι κατά τη διάρκεια των μαθημάτων και τη συχνότητα ενασχόλησης τους με εξωσχολικές δραστηριότητες.

8.3 Ερευνητικές Υποθέσεις

Οι ερευνητικές υποθέσεις της παρούσας μελέτης, όπως και όλων των ερευνών, ξεκινούν με την θεωρητική περιπλάνηση μεταξύ του προτεινόμενου και του υπαρκτού, της εικασίας και της κριτικής, του τι μπορεί να είναι αληθινό και αυτού που πραγματικά είναι. Οι υποθέσεις λοιπόν της παρούσας ερευνητικής εργασίας, που θα ελεγχθούν, δίνονται παρακάτω, με τη μορφή μηδενικής υπόθεσης:

1^η υπόθεση: Το κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό επίπεδο των γονιών των φοιτητών-τριών, επηρεάζει τον τρόπο ένδυσης και υπόδησης των τελευταίων, το επίπεδο διατροφής, υγιεινής και καθαριότητάς τους, καθώς και τη δυνατότητα κάλυψης επιπρόσθετων αναγκών τους (π.χ. εβδομαδιαίας εξόδου τους και υλικών για μαθήματα).

2^η υπόθεση: Η κοινωνικοοικονομική κρίση έχει επηρεάσει αρνητικά την ακαδημαϊκή επίδοση των φοιτητών-τριών κι έχει οδηγήσει κάποιους-ες από αυτούς-ες στην εγκατάλειψη των σπουδών τους και στην απασχόλησή τους σε ευκαιριακές εργασίες.

3^η υπόθεση: Η κοινωνικοοικονομική κρίση ασκεί σε μεγάλο βαθμό επιρροή στην ψυχολογία των φοιτητών-τριών.

8.4 Στάδια της έρευνας

Η παρούσα έρευνα, που επικεντρώνεται στις επιπτώσεις της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, που εκείνη ασκεί στους φοιτητές-τριες του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, πραγματοποιήθηκε σε πέντε στάδια και σε χρονικό διάστημα περίπου πέντε μηνών. Έτσι η πορεία που ακολούθησε διαγράφεται παρακάτω:

1) Αρχικά αποφασίστηκε η θεματική περιοχή με την οποία ενδιαφερόμουν να ασχοληθώ και την οποία επιθυμούσα να διερευνήσω, λόγω του ότι αποτελώ κι εγώ τη δεδομένη στιγμή μία από τις φοιτήτριες και είμαι σε θέση να διακρίνω τα καθημερινά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι συμφοιτητές-τριες μου, λόγω της κοινωνικοοικονομικής κρίσης. Έτσι, ξεκίνησε και η αναζήτηση σχετικής βιβλιογραφίας, προκειμένου να καθοριστεί αν εκείνη ήταν επαρκής για την θεωρητική υποστήριξη του θέματος που θα διερευνούσα.

2) Σε ένα επόμενο στάδιο, αποφασίστηκε εκείνη η μεθοδολογία που θα ήταν κατάλληλη για την παρούσα έρευνα, το θέμα της έρευνας, καθώς και η μέθοδος συλλογής δεδομένων, που εν προκειμένω θα ήταν τα ερωτηματολόγια.

3) Κατόπιν όλων των παραπάνω, συντάχθηκε το ερωτηματολόγιο, με τέτοιο τρόπο, που να διερευνά διάφορους τομείς της ζωής των φοιτητών-τριών, που επηρεάζονται από το φαινόμενο της κοινωνικοοικονομικής κρίσης. Κι αυτό, γιατί το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο, θα δινόταν σε ένα μέρος των φοιτητών και των φοιτητριών του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Αξίζει να αναφερθεί, ότι το εν λόγω ερωτηματολόγιο δεν αυτοσχεδιάστηκε, αλλά προσαρμόστηκε ένα ήδη υπάρχον, στις ανάγκες της παρούσας έρευνας, που απευθυνόταν σε φοιτητές κι όχι σε εκπαιδευτικούς και διερευνούσε τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές κι όχι οι μαθητές. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε, ήταν δημιουργία της μεταπτυχιακής φοιτήτριας, του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, Μπουλούγαρης Γεωργίας, η οποία στη διπλωματική της μελετούσε τις επιπτώσεις της κρίσης στους μαθητές, μέσα από την σκοπιά των εκπαιδευτικών.

4) Έπειτα, πραγματοποιήθηκε διανομή, συλλογή των ερωτηματολογίων και στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων τους. Σε αυτό το σημείο σημειώνεται, ότι η ερευνήτρια ήταν παρούσα καθόλη τη διάρκεια παράδοσης και συλλογής των ερωτηματολογίων, προκειμένου οι ερωτηθέντες να νιώθουν ασφάλεια και σιγουριά αναφορικά με το απόρρητο των πληροφοριών που έδιναν την προκειμένη στιγμή, και να καθίσταται δυνατή η λύση αποριών από μέρους της ερευνήτριας, όπου εκείνες προέκυπταν.

5) Συμπληρωματικά, έγινε η καταγραφή και η ανάλυση των αποτελεσμάτων, έτσι ώστε να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα ως προς τις πτυχές της καθημερινότητας των φοιτητών-τριών, που επηρεάζονται από την κοινωνικοοικονομική κρίση.

9. Μέθοδοι και Διαδικασίες

9.1 Δείγμα της έρευνας

Το δείγμα της εν λόγω έρευνας, απαρτίζεται από φοιτητές και φοιτήτριες του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα. Ο λόγος για τον οποίο επέλεξα το δείγμα της έρευνάς μου να είναι φοιτητές, ήταν γιατί κι εγώ αποτελώ μία προπτυχιακή φοιτήτρια κι ενδιαφερόμουν να μάθω τις καθημερινές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν πολλοί από τους συμφοιτητές-τριες μου. Γιατί είναι γεγονός, ότι ακόμη κι αν αποτελείς μέλος μιας μεγάλης ομάδας, όπως ενός τμήματος, ή ολόκληρου του πανεπιστημίου, δεν είναι δυνατόν να συναναστρέφσαι καθημερινά με όλους, και να γνωρίζεις κάποια προσωπικά τους θέματα. Για αυτό το λόγο, σκοπός μου ήταν να μπορέσω να διαμορφώσω μια σαφέστερη εικόνα των προβλημάτων τους, στην περίοδο της κρίσης.

Αν και δεν καθορίστηκε από εμένα ή τον επιβλέποντα καθηγητή μου, το δείγμα της έρευνάς μου, ωστόσο φρόντισα τα ερωτηματολόγια που θα συγκέντρωνα, να απαντηθούν από φοιτητές όλων των ετών του τμήματός μου,

ώστε στο τέλος να μπορώ να διαμορφώσω μια σαφή εικόνα για το αν τα προβλήματα που αναφέρονταν στο ερωτηματολόγιό μου, ήταν κοινά για όλους τους φοιτητές των διαφόρων ηλικιών ή διέφεραν. Κι αυτό το κατάφερα με την επίσκεψή μου σε κάποια μαθήματα επιλογής.

Έτσι, μπόρεσα και συγκέντρωσα 173 ερωτηματολόγια, με κριτήριο το ότι όλοι οι εξεταζόμενοι αποτελούσαν φοιτητές του τμήματός μου, κι όχι με κριτήριο τον τόπο καταγωγής τους, το έτος σπουδών τους ή το κοινωνικοοικονομικό στρώμα από το οποίο εκείνοι προέρχονταν.

9.2 Εργαλείο συλλογής δεδομένων

Το εργαλείο συλλογής δεδομένων που υιοθετήθηκε στην παρούσα έρευνα, είναι το ερωτηματολόγιο. Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (1985), *«το ερωτηματολόγιο είναι μια σειρά από ερωτήσεις, στις οποίες ο εξεταζόμενος καλείται να απαντήσει γραπτώς με ειλικρίνεια και ακρίβεια.»* (Παρασκευόπουλος, 1985:16,17) Άλλοτε αποστέλλεται ταχυδρομικά, κι άλλοτε δίνεται από τον ερευνητή επί τόπου στον εξεταζόμενο, κι αφού εκείνος το συμπληρώσει, το επιστρέφει. (βλ. ό.π:17) Χαρακτηρίζεται συνήθως από τη χρήση απλού λεξιλογίου, πράγμα το οποίο βοηθά τον κάθε ερωτώμενο να κατανοεί σε επαρκή βαθμό το νόημα των ερωτήσεων και να απαντά σε αυτές με βεβαιότητα. Επιπλέον, αποτελεί έναν τύπο δειγματοληπτικής έρευνας, χαρακτηριστικό του οποίου είναι οι τυποποιημένες ερωτήσεις. (Robson, 2010:276) Οι προκείμενες ερωτήσεις μπορεί να είναι είτε ανοιχτού, είτε κλειστού τύπου. Όμως στην παρούσα έρευνα, ο τύπος των ερωτήσεων που επιλέχθηκε για να διερευνηθεί το αν και κατά πόσο οι διάφοροι τομείς της καθημερινότητας των φοιτητών επηρεάζονται από την κοινωνικοοικονομική κρίση, είναι οι ερωτήσεις κλειστού τύπου. Κι αυτό, γιατί εκείνες *«συμπληρώνονται εύκολα και γρήγορα, περιορίζουν τον εξεταζόμενο στο θέμα, εξασφαλίζουν αντικειμενικές πληροφορίες και κωδικοποιούνται κι αναλύονται στατιστικά εύκολα.»* (Παρασκευόπουλος, 1985:19) Με άλλα λόγια, το ερωτηματολόγιο αποτελεί ένα εργαλείο με το οποίο μπορεί κάποιος να

αποσπάσει πληροφορίες για ένα θέμα χωρίς να αντιμετωπίζει ιδιαίτερες δυσκολίες.

Ο λόγος για τον οποίο γίνεται αναφορά στο παραπάνω, είναι γιατί όπως όλα τα μέσα, έτσι και το ερωτηματολόγιο, έχει τα μειονεκτήματά του. Πιο συγκεκριμένα, ενδέχεται οι αποκρινόμενοι να μη δώσουν απαντήσεις ακριβείς και ειλικρινείς, λόγω του ότι πιστεύουν ότι με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσουν να γίνουν κοινωνικά αποδεκτοί, δείχνοντας μία καλή εικόνα στον περίγυρό τους. Ακόμη, κάποιες φορές οι απαντήσεις που πρέπει να δώσουν επηρεάζονται άμεσα από τις γνώσεις τους, τις εμπειρίες τους, τη μνήμη τους, τα κίνητρά τους, γεγονός το οποίο δεν οδηγεί σε αντικειμενικά αποτελέσματα. (Robson, 2010:274)

Αφού έγινε λόγος για τα γενικά χαρακτηριστικά του ερωτηματολογίου, σε αυτό το σημείο καθίσταται αναγκαία η αναφορά στα χαρακτηριστικά του ερωτηματολογίου, που χρησιμοποιήθηκε για τις ανάγκες της εν λόγω έρευνας. Πρόκειται για ένα ερωτηματολόγιο, με το οποίο πραγματοποιείται μία ακαδημαϊκή δειγματοληπτική έρευνα, δηλαδή μία έρευνα που αναζητά το τι συμβαίνει στην κοινωνία τη δεδομένη χρονική στιγμή. (Robson, 2010: 268) Ακόμη, έγινε προσπάθεια, ο λόγος που θα χρησιμοποιούταν στο παρόν ερωτηματολόγιο να είναι απλός, κι όχι σύνθετος και διφορούμενος, ώστε οι ερωτήσεις να γίνονται κατανοητές στους συμμετέχοντες, αφού δεν θα χαρακτηρίζονται από διπλά νοήματα. Τέλος, το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, είχε έκταση πέντε σελίδων. Ωστόσο, οι ερωτήσεις του δεν ήταν απαιτητικές ως προς τον τρόπο συμπλήρωσης της απάντησής τους, καθώς ο συμμετέχων έπρεπε να απαντά σε καθεμιά από αυτές, σημειώνοντας μόνο με ένα x ή έναν +.

9.3 Συλλογή ερευνητικού υλικού

Κατά την περίοδο 6-20 Μαΐου 2013, επισκέφθηκα τρία μαθήματα του Προγράμματος Σπουδών του Τμήματός μου, τα οποία πραγματοποιούνται από τον επιβλέποντα καθηγητή μου και τα οποία αντιστοιχούν στο πρώτο, δεύτερο και τέταρτο έτος. Αυτά είναι «Εισαγωγή στην Κοινωνική

Παιδαγωγική», «Εκπαίδευση για την ειρήνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα» και το σεμινάριο της Πρακτικής Άσκησης «Ετερότητα και εκπαιδευτική πράξη». Αυτές τις τρεις μέρες, φρόντιζα να παραμένω κι εγώ στην αίθουσα κατά τη διάρκεια συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων από συμφοιτητές και συμφοιτήτριές μου, προκειμένου οι ερωτώμενοι και να νιώθουν μεγαλύτερη σιγουριά και βεβαιότητα, και να μπορούν να με ρωτούν όταν προκύπτει κάποια απορία αναφορικά με κάποια από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Μόλις εκείνοι τα συμπλήρωναν, τα συγκέντρωνα, τους ευχαριστούσα που δέχτηκαν να συμμετέχουν στην έρευνα μου, κι αποχωρούσα.

Επιπλέον, κάθε φορά πριν μοιράσω τα ερωτηματολόγια σε συμφοιτητές και συμφοιτήτριες, φρόντιζα να κάνω μία εισαγωγή, στην οποία ανέφερα τον σκοπό της έρευνάς μου, καθώς και ότι πρόθεσή μου ήταν η συλλογή δεδομένων αναφορικά με αυτό το θέμα, κι όχι η προβολή αυτών των στοιχείων-πληροφοριών. Με άλλα λόγια, τους τόνιζα ότι θα τηρηθεί το απόρρητο και η μυστικότητα των απαντήσεων τους και ότι τα στοιχεία θα ανακοινωθούν μόνο ως στατιστικά αριθμητικά σύνολα (Παρακευόπουλος, 1985:25), μιας κι εκείνο ήταν ανώνυμο, όπως αναφερόταν και στη συνοδευτική επιστολή.

Όπως μόλις προαναφέρθηκε, στην αρχή του κάθε ερωτηματολογίου, υπήρχε και μία συνοδευτική επιστολή, στην οποία αναφερόταν το θέμα και ο σκοπός της έρευνάς μου, αυτή τη φορά γραπτά, και διαβεβαιωνόταν η τήρηση του απορρήτου των πληροφοριών, αφού εκείνο ήταν ανώνυμο. Η ύπαρξη μιας τέτοιας επιστολής, αποβλέπει στο να δημιουργηθεί μια σχέση προσωπικής επικοινωνίας μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου, καθώς και στο να αποκτήσει ο ερωτώμενος μία θετική στάση απέναντι σε οποιαδήποτε έρευνα. Αποτελεί έναν τρόπο αύξησης των πιθανοτήτων συμπλήρωσης ενός ερωτηματολογίου.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί, ότι σε κάθε φοιτητή-τρια δινόταν από ένα ερωτηματολόγιο, καθώς και ότι εκείνα συμπληρώνονταν είτε στην αρχή είτε στο τέλος των μαθημάτων, μετά από συμφωνία μου με τον επιβλέποντα καθηγητή. Όλες οι παραπάνω τεχνικές συνετέλεσαν στην επιτυχή διαδικασία συλλογής του ερευνητικού μου υλικού, χωρίς να αντιμετωπίσω δυσκολίες.

9.4 Μορφή ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή δεδομένων, στα πλαίσια των αναγκών της παρούσας έρευνας, αποτελείται από πέντε σελίδες. Στην αρχή του, όπως ήδη αναφέρθηκε στην προηγούμενη υποενότητα, υπάρχει μία συνοδευτική επιστολή, στην οποία τονίζεται τόσο το θέμα και ο σκοπός της παρούσας έρευνας, όσο και η τήρηση της ανωνυμίας του κάθε συμμετέχοντα.

Στη συνέχεια, ακολουθούν είκοσι ερωτήσεις, οι οποίες είναι διαιρεμένες σε ενότητες. Η πρώτη ενότητα, αφορά προσωπικά στοιχεία των συμμετεχόντων, όπως την ηλικία τους, το φύλο τους, το έτος σπουδών τους, το αν είναι κάτοχοι άλλου πτυχίου, καθώς και το κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό επίπεδο των γονιών τους, κι αποτελείται από έξι ερωτήσεις.

Η δεύτερη ενότητα αναφέρεται στο βιοτικό επίπεδο των συμφοιτητών-τριών των συμμετεχόντων. Κι αυτό, γιατί, όπως έγινε ήδη φανερό από την ενότητα «Σκοποί και στόχοι της έρευνας», γίνεται προσπάθεια να εξασφαλιστεί η αντικειμενικότητα και ρεαλιστικότητα των απαντήσεων. Έτσι, οι ερωτήσεις της δεύτερης ενότητας, επτά σε αριθμό, αφορούν το κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητών-τριών, την ένδυση και την υπόδηση εκείνων, την εξασφάλιση εβδομαδιαίας εξόδου τους, τη διατροφή τους, την υγιεινή και την καθαριότητά τους, και τέλος την ικανότητα των γονιών τους να τους χρηματοδοτούν, προκειμένου εκείνοι να εξασφαλίζουν τα απαραίτητα υλικά για κάποια μαθήματα.

Η τρίτη ενότητα του ερωτηματολογίου σχετίζεται με τη συμμετοχή και την ακαδημαϊκή επίδοση των συμφοιτητών-τριών των ερωτηθέντων, κι αποτελείται από πέντε ερωτήσεις. Οι προκείμενες ερωτήσεις αφορούν την ακαδημαϊκή επίδοση των συμφοιτητών-τριών, το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή τους στη μαθησιακή διαδικασία σε σχέση με προηγούμενες χρονιές, καθώς και τη συχνότητα πραγματοποίησης συζητήσεων για την οικονομική κρίση εντός του πανεπιστημίου. Επιπροσθέτως, αφορούν τη συχνότητα εγκατάλειψης των σπουδών για οικονομικούς λόγους, καθώς και την ύπαρξη περιπτώσεων απασχόλησης συμφοιτητών-τριών χαμηλά αμειβόμενων και ανασφάλιστων σε ευκαιριακές εργασίες.

Συμπληρωματικά, η τέταρτη ενότητα αφορά τον ψυχισμό και την κοινωνικότητα των συμφοιτητών-τριών των συμμετεχόντων κι αποτελείται από δύο ερωτήσεις. Αυτές οι ερωτήσεις αναφέρονται στην ψυχολογία των συμφοιτητών-τριών κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, καθώς και στην επιρροή της κρίσης στις εξωσχολικές δραστηριότητες εκείνων.

Γενικότερα, πρόκειται για ένα ερωτηματολόγιο, για τη συμπλήρωση του οποίου δεν απαιτείται ούτε αρκετός χρόνος, ούτε νοητική καταπόνηση. Κι αυτό, γιατί ο συμμετέχων πρέπει να επιλέξει, σημειώνοντας με ένα x ή με + την απάντησή του, από μια σειρά προτεινόμενων εναλλακτικών απαντήσεων. (Παρασκευόπουλος, 1985:18)

Κάτι το οποίο πρέπει να αναφερθεί, είναι ότι με τη χρήση του συγκεκριμένου εργαλείου (ερωτηματολόγιο), διεξήχθη μία περιγραφική έρευνα, καθώς μελετήθηκε ένα φαινόμενο στο φυσικό του χώρο και δεν τροποποιήθηκαν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες εκείνο πραγματοποιείται. (βλ. ό.π:43) Δηλαδή, μελετήθηκε το πώς η κοινωνικοοικονομική κρίση, ως φαινόμενο της εποχής μας, ταλανίζει μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού, και περαιτέρω τους φοιτητές που αποτελούν μέρος αυτού.

Τέλος, το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα, δεν είναι αυτοσχέδιο. Λήφθηκε, ως πρότυπο, όπως έχει ειπωθεί και σε προηγούμενη υποενότητα, το ερωτηματολόγιο που είχε σχεδιαστεί, για τους σκοπούς μιας έρευνας, από μία μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, τη Μπουλούγαρη Γεωργία. Αυτή η έρευνα μελετούσε τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα παιδιά του Δημοτικού σχολείου, και τα ερωτηματολόγια είχαν δοθεί σε εκπαιδευτικούς του νομού Αρκαδίας. Μόνο που στη συγκεκριμένη έρευνα το παραπάνω ερωτηματολόγιο δε χρησιμοποιήθηκε αυτούσιο, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι υπέστη κάποιες αλλαγές.

Πιο συγκεκριμένα, ενώ το πρότυπο ερωτηματολόγιο αποτελούνταν από 27 ερωτήσεις, το παρόν ερωτηματολόγιο αποτελούνταν από 20. Ακόμη, οι ερωτήσεις αφορούσαν πλέον όχι τους μαθητές των εκπαιδευτικών, αλλά τους συμφοιτητές των φοιτητών. Κάποιες ερωτήσεις ήταν δύσκολο να προσαρμοστούν στα δεδομένα του ακαδημαϊκού χώρου (πανεπιστήμιο), κι έτσι αφαιρέθηκαν. Αλλά και η συνοδευτική επιστολή προσαρμόστηκε στις ανάγκες εκπόνησης της παρούσας εργασίας. Πλέον δεν απευθυνόταν σε

εκπαιδευτικούς αλλά σε φοιτητές, δεν αναφερόταν σε ολοκλήρωση διπλωματικής, αλλά πτυχιακής εργασίας και τέλος έκλεινε με το ονοματεπώνυμο το δικό μου, κι όχι της φοιτήτριας που είχε αυτοσχεδιάσει το ερωτηματολόγιο, στο οποίο στηρίχτηκα.

10. Ανάλυση δεδομένων- ερευνητικά αποτελέσματα

Αριθμός συμμετεχόντων

Στατιστικά Στοιχεία				
		Ηλικία	Φύλο	Έτος σπουδών
Αριθμός	Έγκυρα	173	173	173
	Μη έγκυρα	0	0	0

Τα ερωτηματολόγια που απαντήθηκαν από τους ερωτώμενους, που είναι φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ήταν 173 σε αριθμό, εκ των οποίων κανένα δεν χαρακτηρίστηκε ως άκυρο.

10.1 Προσωπικά στοιχεία

Πίνακας 1.1

Ηλικία				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Έγκυρα	18-22 ετών	141	81,5	81,5
	22-26 ετών	20	11,6	93,1
	26 και άνω	12	6,9	100,0
	Σύνολο	173	100,0	100,0

Αναφορικά με την ηλικία των φοιτητών, που συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια, για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας, το 81,5% αυτών,

όπως φαίνεται από τον Πίνακα 1.1, είναι 18-22 ετών, το 11,6% είναι 22-26 ετών, ενώ υπάρχει τέλος κι ένα 6,9%, το οποίο είναι 26 ετών και άνω.

Πίνακας 1.2

Φύλο				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
άντρας	3	1,7	1,7	1,7
Έγκυρα γυναίκα	170	98,3	98,3	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Από τους 173 φοιτητές που απάντησαν στα ερωτηματολόγια, το 98,3% αυτών ήταν γυναίκες, και το 1,7% αυτών ήταν άνδρες, ποσοστό το οποίο υπολογίζεται σε 170 και 3 αντίστοιχα.

Πίνακας 1.3

Έτος σπουδών				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
1ο	52	30,1	30,1	30,1
2ο	17	9,8	9,8	39,9
3ο	7	4,0	4,0	43,9
Έγκυρα 4ο	87	50,3	50,3	94,2
μεγαλύτερο	10	5,8	5,8	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Όσον αφορά το έτος σπουδών των φοιτητών-τριών που συμμετείχαν στην έρευνα, όπως φαίνεται κι από τον Πίνακα 1.3, το 50,3% αυτών βρίσκονται στο 4^ο έτος των σπουδών τους, το 30,1% στο 1^ο έτος των σπουδών τους, ενώ το 9,8% αυτών στο δεύτερο έτος των σπουδών τους. Σημειώνονται ακόμη μικρότερα ποσοστά φοιτητών (5,8% και 4%) που βρίσκονται σε μεγαλύτερα έτη, ή στο 3^ο έτος των σπουδών τους αντίστοιχα.

Πίνακας 1.4

Κάτοχος άλλου πτυχίου				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
ναί	15	8,7	8,7	8,7
όχι	152	87,8	87,8	96,0
αναπάντητα	6	3,5	3,5	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Όπως γίνεται φανερό από τον Πίνακα 1.4, το 87,8% των φοιτητών-τριών που συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια, δεν είναι κάτοχοι άλλου πτυχίου, το 8,7% είναι, ενώ παράλληλα ένα 3,5%, άφησε αναπάντητη τη συγκεκριμένη ερώτηση.

Πίνακας 1.5

Πώς θα χαρακτηρίζατε το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών σας;				
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
χαμηλό	21	12,1	12,1	12,1
μέτριο	135	78,0	78,0	90,2
υψηλό	15	8,7	8,7	98,8
δε γνωρίζω	2	1,2	1,2	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Ο Πίνακας 1.5, αναφέρεται στην κοινωνικοοικονομική κατάσταση, στην οποία βρίσκονται οι γονείς των φοιτητριών, που αποτέλεσαν και το δείγμα της παρούσας έρευνας. Σύμφωνα με αυτόν, το 78% χαρακτηρίζει το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών του ως μέτριο, το 12,1% ως χαμηλό, το 8,7% ως υψηλό, ενώ το 1,2% αυτών δηλώνει ότι δε γνωρίζει. Έτσι το συμπέρασμα που θα μπορούσε να εξαχθεί από τον παραπάνω πίνακα, είναι ότι οι γονείς του συγκεκριμένου δείγματος φοιτητριών, βρίσκονται σε γενικά μέτρια οικονομική και κοινωνική κατάσταση. Ωστόσο, προβληματίζει το γεγονός ότι το 1,2% απάντησαν πως δε γνωρίζουν. Ίσως το παραπάνω να αποτελεί έναν τρόπο απόκρυψης μιας ισχύουσας κατάστασης.

Πίνακας 1.6

Πώς θα χαρακτηρίζατε το μορφωτικό επίπεδο των γονιών σας;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
χαμηλό	22	12,7	12,7	12,7
μέτριο	101	58,4	58,4	71,1
Έγκυρα υψηλό	48	27,7	27,7	98,8
δε γνωρίζω	2	1,2	1,2	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Στον Πίνακα 1.6, αποτυπώνονται τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, που αφορούν το μορφωτικό επίπεδο των γονιών των φοιτητών-φοιτητριών, που αποτέλεσαν και το δείγμα της παρούσας έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, το 58,4% εκείνων, χαρακτηρίζουν το μορφωτικό επίπεδο των γονιών τους μέτριο, το 27,7% υψηλό, το 12,7% χαμηλό, ενώ υπάρχει και σε αυτήν την περίπτωση ένα 1,2%, που δηλώνει ότι δε γνωρίζει, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να προβληματίσει κάποιον ερευνητή. Πάντως, και στην προκειμένη περίπτωση, παρατηρείται η πλειοψηφία των φοιτητριών να χαρακτηρίζουν τους γονείς τους ως κατόχους γνώσεων μετρίου επιπέδου.

10.2 Βιοτικό επίπεδο των Συμφοιτητών/τριών

Πίνακας 2.1

Πώς θα χαρακτηρίζατε το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητριών σας;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
χαμηλό	4	2,3	2,3	2,3
μέτριο	103	59,5	59,5	61,8
Έγκυρα υψηλό	7	4,0	4,0	65,9
δε γνωρίζω	59	34,1	34,1	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Ο Πίνακας 2.1, αποτυπώνει την κοινωνική και οικονομική κατάσταση, στην οποία θεωρεί το δείγμα της παρούσας έρευνας ότι βρίσκονται οι γονείς των συμφοιτητών-τριών του. Κι αυτό, γιατί στη συγκεκριμένη εργασία, προσπαθούν να εξαχθούν συμπεράσματα για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές-φοιτήτριες σε διάφορους τομείς της καθημερινής τους ζωής, όχι μέσω αυτών, αλλά μέσω συμφοιτητών-τριών τους. Έτσι, παρατηρείται το 59,5% των φοιτητών-τριών να χαρακτηρίζει το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητών-τριών του μέτριο, και το 34,1% να δηλώνει ότι δε γνωρίζει. Το τελευταίο ίσως να συμβαίνει, είτε γιατί οι ερωτηθέντες δεν έχουν κάποια ολοκληρωμένη άποψη για την κατάσταση (κοινωνική και οικονομική) στην οποία βρίσκονται οι γονείς των συμφοιτητών τους, είτε δεν επιθυμούν να την εκφράσουν. Αρκετά μικρότερα ποσοστά δηλώνουν, ότι οι γονείς των συμφοιτητών-τριών τους ανήκουν σε υψηλά (4%) και χαμηλά (2,3%) κοινωνικοοικονομικά επίπεδα.

Πίνακας 2.2

Πώς θα χαρακτηρίζατε το μορφωτικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητριών σας;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
χαμηλό	5	2,9	2,9	2,9
μέτριο	75	43,4	43,4	46,2
υψηλό	18	10,4	10,4	56,6
δε γνωρίζω	74	42,8	42,8	99,4
αναπάντητα	1	,6	,6	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Ο Πίνακας 2.2, αφορά το μορφωτικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητών-τριών του δείγματος, που δέχτηκε και απάντησε στα ερωτηματολόγια. Έτσι, και σε αυτήν την περίπτωση, όπως και σε όλες τις άλλες, που αφορούν τους παραπάνω πίνακες, παρατηρείται μία τάση των φοιτητριών, να χαρακτηρίζουν τα διάφορα επίπεδα, στα οποία βρίσκονται οι γονείς των συμφοιτητριών τους, είτε μέτρια, είτε να δηλώνουν ότι δε γνωρίζουν. Πιο συγκεκριμένα, το 43,4% των φοιτητριών, χαρακτηρίζει το

μορφωτικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητριών του μέτριο, ενώ το 42,8% απαντά πως δεν το γνωρίζει. Πολύ μικρότερα ποσοστά χαρακτηρίζουν το μορφωτικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητριών τους υψηλό (10,4%) και χαμηλό (2,9%), ενώ προκύπτει για πρώτη φορά κι ένα 0,6% που δεν απαντά καθόλου στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Πίνακας 2.3

Παρατηρείτε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών που έρχονται στο πανεπιστήμιο με ενδύματα και υποδήματα φθαρμένα;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Σπάνια	76	43,9	43,9	43,9
Συχνά	23	13,3	13,3	57,2
πολύ συχνά	4	2,3	2,3	59,5
Έγκυρα Δεν έχει πέσει κάτι τέτοιο στην αντίληψή μου ποτέ	70	40,5	40,5	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Ένα από τα προβλήματα που θα μπορούσε να υποθέσει κάποιος, ότι είναι απόρροια της οικονομικής κρίσης, είναι η αδυναμία των ατόμων, και στην προκειμένη περίπτωση των φοιτητών-τριών, να ικανοποιήσουν ανάγκες τους, που σχετίζονται με την ένδυση και την υπόδηση τους. Ωστόσο, όπως παρατηρείται από τον Πίνακα 2.3, το 43,9% των φοιτητριών απαντούν, ότι σπάνια συναντούν περιπτώσεις συμφοιτητών-τριών τους, που τα ενδύματα και τα υποδήματά τους είναι φθαρμένα, ενώ παράλληλα το 40,5% των φοιτητών-τριών που συμμετείχαν στην έρευνα, απαντούν ότι δεν έχουν παρατηρήσει ποτέ τους κάποιου τέτοιου είδους φαινόμενο. Τέλος, όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα, μικρότερα ποσοστά δηλώνουν ότι παρατηρούν τέτοια φαινόμενα συχνά (13,3%) και πολύ συχνά (2,3%).

Πίνακας 2.4

Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, των οποίων οι γονείς αδυνατούν να τους εξασφαλίσουν την εβδομαδιαία τους έξοδο;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
ελάχιστες	63	36,4	36,4	36,4
αρκετές	41	23,7	23,7	60,1
Έγκυρα πολλές	16	9,2	9,2	69,4
δε γνωρίζω	53	30,6	30,6	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Στον Πίνακα 2.4, αποτυπώνονται οι απαντήσεις των φοιτητών-φοιτητριών, σχετικά με την αδυναμία ή μη των γονέων των συμφοιτητών-τριών τους, να εξασφαλίσουν στα παιδιά τους, την εβδομαδιαία τους έξοδο. Πιο συγκεκριμένα, όπως φαίνεται κι από τον παραπάνω πίνακα, διαφέρει η γνώμη των φοιτητριών, όσον αφορά το βαθμό αδυναμίας των γονιών των συμφοιτητριών τους, να τους εξασφαλίσουν τη διασκέδασή τους. Κι αυτό γιατί, το 36,4% αυτών υποστηρίζουν ότι αυτές οι περιπτώσεις είναι ελάχιστες, ενώ το 23,7% αυτών είναι της άποψης ότι εκείνες υφίστανται αρκετές φορές. Την ίδια στιγμή, το 30,6% των φοιτητριών υποστηρίζουν ότι δε γνωρίζουν αναφορικά με αυτό το θέμα, γεγονός το οποίο θα πρέπει να μας απασχολεί. Ίσως, αυτό το ποσοστό να είναι γνώστες της συχνότητας των περιπτώσεων, αλλά να μην επιθυμούν να απαντήσουν, καθώς είναι ένα θέμα που αφορά προσωπικά την κάθε οικογένεια και δεν επιδέχεται καμία προβολή.

Πίνακας 2.5

Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, που αντιμετωπίζουν προβλήματα σε θέματα διατροφής;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
ελάχιστες	38	22,0	22,0	22,0
αρκετές	21	12,1	12,1	34,1
Έγκυρα πολλές	3	1,7	1,7	35,8
δε γνωρίζω	111	64,2	64,2	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Μία άλλη υπόθεση που θα μπορούσε να τεθεί αναφορικά με τις επιπτώσεις της κοινωνικοοικονομικής κρίσης στους ανθρώπους και ειδικότερα στους φοιτητές, είναι ότι εκείνη τους προκαλεί προβλήματα σε θέματα διατροφής. Ωστόσο, θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος, ότι αυτή η αρχική υπόθεση μπορεί να διαψευστεί, καθώς ένα μεγάλο ποσοστό του δείγματος της έρευνας (64,2%) απάντησε ότι δε γνωρίζει περιπτώσεις ατόμων που να αντιμετωπίζουν δυσκολίες ως προς την εξασφάλιση της τροφής τους, ενώ το 22% αυτών, δήλωσε ότι εκείνες είναι ελάχιστες. Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με το ότι μόνο το 1,7% του δείγματος απάντησε ότι παρατηρούνται πολλές από αυτές, οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι οι φοιτητές-τριες δεν αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα με τη διατροφή τους (βλ. Πίνακα 2.5).

Πίνακας 2.6

Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγιεινής και καθαριότητας;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
ελάχιστες	46	26,6	26,6	26,6
αρκετές	1	,6	,6	27,2
Έγκυρα πολλές	1	,6	,6	27,7
δε γνωρίζω	125	72,3	72,3	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Επιπροσθέτως, ένα άλλο ερώτημα, το οποίο κλήθηκαν να απαντήσουν οι φοιτήτριες που έλαβαν μέρος στην παρούσα έρευνα, ήταν εάν οι συμφοιτητές-τριες τους αντιμετωπίζουν προβλήματα σε θέματα υγιεινής και καθαριότητας. Όπως φαίνεται κι από τον Πίνακα 2.6, τα προβλήματα αναφορικά και με αυτόν τον τομέα είναι περιορισμένα, καθώς το 72,3% των φοιτητριών απάντησαν ότι δεν είναι γνώστες τέτοιων περιπτώσεων, ενώ το 26,6% απάντησαν ότι γνωρίζουν τέτοιες, αλλά εκείνες είναι ελάχιστες σε αριθμό.

Πίνακας 2.7

Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, που οι γονείς τους αδυνατούν να τους χρηματοδοτήσουν, προκειμένου εκείνοι/ες να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα υλικά για κάποια μαθήματα (π.χ. εικαστικά);

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
ελάχιστες	52	30,1	30,1	30,1
αρκετές	31	17,9	17,9	48,0
Έγκυρα πολλές	11	6,4	6,4	54,3
δε γνωρίζω	79	45,7	45,7	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Στον Πίνακα 2.7 διαφαίνονται τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, αναφορικά με το αν οι γονείς των φοιτητών-τριών είναι σε θέση να τους εξασφαλίζουν ένα επιπλέον χρηματικό ποσό, προκειμένου εκείνοι να αγοράζουν κάποια υλικά, που τους είναι απαραίτητα για συγκεκριμένα μαθήματά τους στο πανεπιστήμιο. Πιο συγκεκριμένα, το 45,7% των φοιτητών-τριών που ερωτήθηκαν, απάντησαν ότι δε γνωρίζουν τέτοιες περιπτώσεις, το 30,1% των ερωτηθέντων απάντησαν ότι γνωρίζουν ελάχιστες, ενώ το 17,9% αρκετές. Τέλος, υπήρχε κι ένα 6,4%, που απάντησε ότι γνωρίζει πολλές περιπτώσεις φοιτητριών, που αντιμετωπίζουν οι γονείς τους την παραπάνω δυσκολία. Έτσι, μέσα από τα παραπάνω αποτελέσματα, θα μπορούσε να εξαχθεί το συμπέρασμα, ότι οι γονείς των φοιτητών-τριών μέχρι και σήμερα έχουν μια σχετικά καλή οικονομική δυνατότητα να ανταπεξέρχονται και σε αυτήν την ανάγκη των παιδιών τους.

10.3 Συμμετοχή και Ακαδημαϊκή Επίδοση των Συμφοιτητών/τριών

Πίνακας 3.1

Υπάρχουν περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, των οποίων η ακαδημαϊκή επίδοση παρουσίασε κάμψη σε σχέση με τις προηγούμενες ακαδημαϊκές χρονιές;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
ελάχιστες	31	17,9	17,9	17,9
αρκετές	16	9,2	9,2	27,2
Έγκυρα πολλές	3	1,7	1,7	28,9
δε γνωρίζω	123	71,1	71,1	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Επιπροσθέτως, στον Πίνακα 3.1 αποτυπώνονται τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, που αφορούν την επίδραση που ασκεί η κοινωνικοοικονομική κρίση στην ακαδημαϊκή επίδοση των φοιτητών. Όπως διαφαίνεται, η κοινωνικοοικονομική κρίση δεν έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την επίδοση των φοιτητών-τριών σε σχέση με τις προηγούμενες ακαδημαϊκές χρονιές, καθώς το 71,1% του δείγματος της έρευνας απάντησε ότι δε γνωρίζει ανάλογες περιπτώσεις, το 17,9% ότι γνωρίζει ελάχιστες, και μικρότερα ποσοστά ότι γνωρίζουν αρκετές (9,2%) και πολλές (1,7%).

Πίνακας 3.2

Ποια είναι η διαφοροποίηση όσον αφορά το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των συμφοιτητών/τριών στη μαθησιακή διαδικασία σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
μειώθηκε	46	26,6	26,6	26,6
παρέμεινε ίδια	36	20,8	20,8	47,4
Έγκυρα αυξήθηκε	36	20,8	20,8	68,2
δε γνωρίζω	55	31,8	31,8	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τον Πίνακα 3.2, η κοινωνικοοικονομική κρίση δεν αποτελεί τον κατεξοχήν παράγοντα, που επηρεάζει το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των φοιτητών-τριών στη μαθησιακή διαδικασία. Κι αυτό, γιατί παρόμοια ποσοστά του δείγματος έδωσαν απαντήσεις που κυμαίνονται από το «μειώθηκε», μέχρι και το «αυξήθηκε». Πιο συγκεκριμένα το 31,8% των ερωτηθέντων, δήλωσαν ότι δεν είναι γνώστες του βαθμού διαφοροποίησης του ενδιαφέροντος των συμφοιτητών-τριών τους στη μαθησιακή διαδικασία, το 26,6% ότι το ενδιαφέρον των συμφοιτητών-τριών τους έχει μειωθεί, κι από ένα 20,8% ότι είτε έχει παραμείνει ίδιο, είτε έχει αυξηθεί.

Πίνακας 3.3

Γίνονται εντός του πανεπιστημίου συζητήσεις με τους συμφοιτητές/τριες σας για την οικονομική κρίση και για τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι οικογένειές τους;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
καθόλου	10	5,8	5,8	5,8
Σπάνια	36	20,8	20,8	26,6
Έγκυρα Συχνά	70	40,5	40,5	67,1
πολύ συχνά	57	32,9	32,9	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Φαίνεται ότι το πανεπιστήμιο, και πιο συγκεκριμένα το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, αποτελεί έναν από τους χώρους, στον οποίο μπορούν να εκθέτονται τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν τόσο οι φοιτητές, όσο και οι οικογένειές τους, μέσω της πραγματοποίησης διάφορων συζητήσεων. Πιο συγκεκριμένα, το 40,5% των φοιτητών/τριών υποστηρίζει ότι συχνά γίνονται τέτοιου είδους συζητήσεις, το 32,9% ότι γίνονται πολύ συχνά, ενώ τέλος το 20,8% ότι πραγματοποιούνται σπάνια. Μέσα από όλα τα παραπάνω μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα, ότι ο χώρος του πανεπιστημίου είναι δυνατόν να αποτελεί έναν χώρο οργανωμένο, υποστηρικτικό και βοηθητικό αναφορικά με τέτοιου είδους προβλήματα.

Πίνακας 3.4

**Γνωρίζετε περιπτώσεις εγκατάλειψης των σπουδών για οικονομικούς λόγους από
συμφοιτητές/τριες;**

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
ελάχιστες	52	30,1	30,1	30,1
αρκετές	35	20,2	20,2	50,3
Έγκυρα πολλές	5	2,9	2,9	53,2
δε γνωρίζω	81	46,8	46,8	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται, η οικονομική κρίση αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο έχει εξαναγκάσει μικρό ποσοστό των φοιτητών/τριών, να εγκαταλείψουν τις σπουδές τους. Κι αυτό γιατί όπως γίνεται φανερό από τον Πίνακα 3.4, το 46,8% των φοιτητριών υποστηρίζουν ότι δε γνωρίζουν ανάλογες περιπτώσεις, το 30,1% ότι γνωρίζουν ελάχιστες, ενώ το 20,2% ότι γνωρίζουν αρκετές. Όμως, ακόμη και αυτά τα ποσοστά φαίνεται να είναι, τόσο αποθαρρυντικά για εκείνους που αποτελούν φοιτητές του τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας κι άλλων τμημάτων, όσο κι απογοητευτικά για ολόκληρη την κοινωνία.

Πίνακας 3.5

**Έχετε παρατηρήσει περιπτώσεις συμφοιτητών που απασχολούνται χαμηλά αμειβόμενοι και ανασφάλιστοι σε
ευκαιριακές εργασίες;**

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Σπάνια	28	16,2	16,2	16,2
Συχνά	71	41,0	41,0	57,2
πολύ συχνά	49	28,3	28,3	85,5
Έγκυρα δεν έχει πείσει κάτι τέτοιο στην αντίληψή μου ποτέ	25	14,5	14,5	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Η οικονομική κρίση, αποτελεί μια υπάρχουσα κατάσταση, που αναγκάζει μέρος του πληθυσμού μας να απασχολείται σε ευκαιριακές εργασίες, ανασφάλιστο και χαμηλά αμειβόμενο. Σε αυτό συγκαταλέγονται και οι φοιτητές, οι οποίοι καταφεύγουν σε αυτές τις λύσεις, καθώς οι οικογένειές τους αδυνατούν να τους εξασφαλίσουν τα μηνιαία τους έξοδα και να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους. Έτσι, όπως φαίνεται κι από τον Πίνακα 3.5, το 41% των φοιτητών-τριών υποστηρίζει ότι συχνά παρατηρεί περιπτώσεις συμφοιτητών-τριών του, οι οποίοι απασχολούνται χαμηλά αμειβόμενοι και ανασφάλιστοι, το 28,3% ότι παρατηρεί τέτοιες περιπτώσεις πολύ συχνά, ενώ το 16,2% ότι διακρίνει τέτοιες περιπτώσεις σπάνια. Με βάση όλα τα παραπάνω, είναι δυνατόν να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η οικονομική κρίση έχει αλλάξει τα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας, ωθώντας μεγάλο μέρος των Ελλήνων σε ευκαιριακές λύσεις.

10.4 Ψυχισμός και κοινωνικότητα των συμφοιτητών/τριών

Πίνακας 4.1

Παρατηρείτε συμφοιτητές/τριες σας, που δείχνουν θλιμμένοι/ες και απομονωμένοι/ες κατά τη διάρκεια των μαθημάτων;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Σπάνια	67	38,7	38,7	38,7
Συχνά	33	19,1	19,1	57,8
πολύ συχνά	8	4,6	4,6	62,4
Έγκυρα δεν έχει πέσει κάτι τέτοιο στην αντίληψή μου ποτέ	65	37,6	37,6	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Η κοινωνικοοικονομική κρίση έχει επηρεάσει εκτός από το βιοτικό επίπεδο και την ακαδημαϊκή επίδοση των φοιτητών, σε μικρό βαθμό, τον ψυχισμό και την κοινωνικότητά τους. Κι αυτό, γιατί όπως φαίνεται από τον

Πίνακα 4.1, το 38,7% αυτών ισχυρίζονται ότι παρατηρούν σπάνια συμφοιτητές-τριες τους θλιμμένους και απομονωμένους κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, το 37,6% υποστηρίζουν ότι δεν έχει πέσει ποτέ κάτι τέτοιο στην αντίληψή τους, ενώ το 19,1% παρατηρούν συχνά τέτοια περιστατικά.

Πίνακας 4.2

Οι εξωσχολικές δραστηριότητες των συμφοιτητών/τριών σας (π.χ. γυμναστήριο, χορός, αθλήματα) έχουν:

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
μειωθεί	87	50,3	50,3	50,3
παραμένει ίδιας	18	10,4	10,4	60,7
Έγκυρα αυξηθεί	4	2,3	2,3	63,0
δε γνωρίζω	64	37,0	37,0	100,0
Σύνολο	173	100,0	100,0	

Τέλος, ένας άλλος τομέας που έχει επηρεαστεί από την κοινωνικοοικονομική κρίση, είναι οι εξωσχολικές δραστηριότητες των φοιτητών-τριών. Αυτό διαφαίνεται από τον Πίνακα 4.2, στον οποίο το 50,3% των φοιτητών-τριών υποστηρίζουν ότι έχουν μειωθεί οι εξωσχολικές δραστηριότητες των συμφοιτητών-τριών τους. Όμως την ίδια στιγμή, το 37% εκείνων ισχυρίζονται ότι «δε γνωρίζουν», πράγμα το οποίο μπορεί να σημαίνει, είτε ότι το συγκεκριμένο δείγμα δε γνωρίζει τέτοιες περιπτώσεις, είτε ότι δεν επιθυμεί να τις αποκαλύψει.

11. Συμπεράσματα

Έχοντας ολοκληρωθεί η εν λόγω έρευνα, που μελετά τις επιδράσεις της κοινωνικοοικονομικής κρίσης στους φοιτητές-τριες του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κι έχοντας αναλυθεί όλα τα δεδομένα που προέκυψαν από αυτήν, είναι δυνατόν να καταλήξουμε σε κάποια συμπεράσματα, που στόχο έχουν να μας αποκαλύψουν, τον βαθμό στον οποίο το φαινόμενο της κοινωνικοοικονομικής

κρίσης επιδρά σε διάφορους τομείς της καθημερινής ζωής των φοιτητών-τριών. Στην παρούσα μελέτη, οι τομείς που εξετάζονται, είναι το βιοτικό επίπεδο των φοιτητών, η ακαδημαϊκή τους επίδοση και συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία, καθώς και ο ψυχισμός και η κοινωνικότητά τους.

Πιο συγκεκριμένα, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση που έχει διαμορφωθεί στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια, έχει αρχίσει να εκδηλώνει τις συνέπειές της και σε ένα αρκετά μεγάλο μέρος του πληθυσμού μας, που είναι οι φοιτητές. Κι αυτό, γιατί εκείνοι αποτελούν μέλη των οικογενειών, κι επηρεάζονται άμεσα από τις συνθήκες που επικρατούν σε καθεμιά από αυτές.

Ωστόσο, φαίνεται ότι οι συνέπειες της κοινωνικοοικονομικής κρίσης δεν είναι τόσο έντονες σε αυτήν την ομάδα του πληθυσμού, σε σημείο που να γίνονται αναφορές σε φαινόμενα σχετικής ή απόλυτης φτώχειας. Ωστόσο, η πρώτη ερευνητική υπόθεση, «Το κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό επίπεδο των γονιών των φοιτητών-τριών, επηρεάζει τον τρόπο ένδυσης και υπόδησης των τελευταίων, το επίπεδο διατροφής, υγιεινής και καθαριότητάς τους, καθώς και τη δυνατότητα κάλυψης επιπρόσθετων αναγκών τους (π.χ. εβδομαδιαίας εξόδου τους και υλικών για μαθήματα).», που είχε διατυπωθεί στα αρχικά στάδια της έρευνας, φαίνεται να επαληθεύεται. Ένα πρώτο γενικό στοιχείο, το οποίο μας επιβεβαιώνει όλα τα παραπάνω, είναι τα αποτελέσματα των πινάκων 1.5 και 2.1, σύμφωνα με τα οποία, το 78% των φοιτητών-τριών, που συμμετείχαν στην έρευνα, χαρακτηρίζουν το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών τους μέτριο, ενώ παράλληλα το 59,5% αυτών, αποδίδουν τον ίδιο χαρακτηρισμό και στο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητών-τριών τους.

Ένα άλλο στοιχείο, που συντελεί πιθανόν, στην ελάχιστη επίδραση της κρίσης στη ζωή των φοιτητών, είναι το μορφωτικό επίπεδο των γονιών αυτής της ομάδας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των πινάκων 1.6 και 2.2, η πλειονότητα των φοιτητών-τριών του δείγματος, χαρακτηρίζουν τόσο το μορφωτικό επίπεδο των γονιών τους (58,4%), όσο κι εκείνο των γονιών των συμφοιτητών-τριών τους (43,4%) μέτριο. Είναι γεγονός, ότι συνήθως το μορφωτικό επίπεδο των μελών μιας οικογένειας, καθορίζει και την κοινωνικοοικονομική της κατάσταση. Κι αυτό, γιατί συχνά παρατηρείται, άτομα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, να βρίσκουν θέσεις εργασίας, με χαμηλές χρηματικές απολαβές, γεγονός το οποίο τα οδηγεί σε δυσμενείς καταστάσεις.

Ένα άλλο συμπέρασμα, που μπορεί να εξαχθεί μέσα από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, είναι ότι το βιοτικό επίπεδο, αποτελεί εκείνον τον τομέα, που έχει μείνει περισσότερο αλώβητος στη ζωή των φοιτητών-τριών.

Έτσι, όπως φαίνεται από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας, η κρίση δεν έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό, τα επίπεδα διατροφής, ένδυσης, υπόδησης, υγιεινής και καθαριότητας των φοιτητών, καθώς και τη δυνατότητα εβδομαδιαίας εξόδου τους, ή εξασφάλισης επιπρόσθετων υλικών για κάποια μαθήματα του πανεπιστημίου (π.χ. εικαστικά).

Το γεγονός ότι η κρίση δεν έχει αρνητικές επιπτώσεις στον τρόπο διατροφής των φοιτητών-τριών, διαφαίνεται από τα αποτελέσματα του Πίνακα 2.5, σύμφωνα με τα οποία, το 64,2% του δείγματος, υποστηρίζει ότι δε γνωρίζει περιπτώσεις συμφοιτητών-τριών που να αντιμετωπίζουν προβλήματα σχετικά με το παραπάνω, ενώ μόνο το 22% υποστηρίζει ότι γνωρίζει ελάχιστες, το 12,1% αρκετές και τέλος το 1,7% πολλές.

Επιπροσθέτως, η κρίση δεν έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό και τον τρόπο ένδυσης και υπόδησης των φοιτητών, πράγμα το οποίο γίνεται αντιληπτό από τα αποτελέσματα του Πίνακα 2.3, σύμφωνα με τα οποία, το 43,9% των φοιτητών-τριών υποστηρίζει, ότι σπάνια γίνονται αντιληπτά σε αυτούς τέτοια φαινόμενα, αναφορικά με συμφοιτητές-τριες τους, το 40,5% ισχυρίζεται ότι δεν έχει πέσει ποτέ στην αντίληψή τους κάποιο ανάλογο περιστατικό, ενώ μόνο το 2,3% του δείγματος υποστηρίζει ότι παρατηρεί πολύ συχνά τέτοια φαινόμενα.

Αναφορικά με το βιοτικό επίπεδο των φοιτητών, ένα άλλο ζήτημα, είναι εκείνο της υγιεινής και της καθαριότητας, το οποίο φαίνεται να μην επηρεάζεται από την έξαρση του φαινομένου της κοινωνικοοικονομικής κρίσης. Μόνο το 0,6% του δείγματος, όπως φαίνεται κι από τον Πίνακα 2.6, γνωρίζει αρκετές ή πολλές περιπτώσεις συμφοιτητών-τριών, που βρίσκονται αντιμέτωποι με τέτοιες δυσκολίες, ενώ την ίδια στιγμή, το 26,6% υποστηρίζει ότι γνωρίζει ελάχιστες και το 72,3% ότι δεν είναι γνώστης τέτοιων φαινομένων.

Ακόμη, η εβδομαδιαία έξοδος και διασκέδαση, δεν αποτελεί την πλέον καθοριστική ανάγκη για την επιβίωση των ατόμων, και πιο συγκεκριμένα των φοιτητών-τριών. Οι γονείς, φροντίζοντας πάνω από όλα για την εξασφάλιση της επιβίωσης των παιδιών τους, ενδέχεται στην περίοδο της οικονομικής

κρίσης να τους στερούν σε κάποιο βαθμό τα παραπάνω. Σύμφωνα με τον Πίνακα 2.4, το 36,4% του δείγματος αναφέρει ότι γνωρίζει ελάχιστες ανάλογες περιπτώσεις, ενώ την ίδια στιγμή το 23,7%, υποστηρίζει ότι γνωρίζει αρκετές.

Επιπλέον, μερικές φορές οι γονείς ενδέχεται να αντιμετωπίζουν δυσκολίες, στο να χρηματοδοτούν τα παιδιά τους, προκειμένου εκείνα να αγοράζουν επιπρόσθετα υλικά για κάποια εργαστηριακά μαθήματα του πανεπιστημίου. Αυτό γίνεται αντιληπτό από τον Πίνακα 2.7, σύμφωνα με τον οποίο, το 17,9% των φοιτητών-τριών του δείγματος, υποστηρίζει ότι εκείνες οι περιπτώσεις των συμφοιτητών-τριών είναι αρκετές, ενώ παράλληλα το 30,1% αυτών, υποστηρίζει ότι γνωρίζει ελάχιστες.

Όπως όμως είναι φυσικό, η κοινωνικοοικονομική κρίση δεν επηρεάζει μόνο το βιοτικό επίπεδο των φοιτητών. Ένας άλλος τομέας στη ζωή των φοιτητών, που επηρεάζεται από την κρίση, είναι η ακαδημαϊκή τους επίδοση, γεγονός το οποίο συντελεί στην επαλήθευση της δεύτερης ερευνητικής υπόθεσης «Η κοινωνικοοικονομική κρίση έχει επηρεάσει αρνητικά την ακαδημαϊκή επίδοση των φοιτητών-τριών κι έχει οδηγήσει κάποιους-ες από αυτούς-ες στην εγκατάλειψη των σπουδών τους και στην απασχόλησή τους σε ευκαιριακές εργασίες.»

Πιο συγκεκριμένα, η ακαδημαϊκή επίδοση των φοιτητών παρουσιάζει, αν και σε μικρό ποσοστό μείωση σε σχέση με εκείνη των προηγούμενων ετών, γεγονός το οποίο διαφαίνεται από τα αποτελέσματα του Πίνακα 3.1. Αναλυτικότερα, ενώ το 71,1% του δείγματος υποστηρίζει ότι δεν γνωρίζει ανάλογες περιπτώσεις συμφοιτητών-τριών, στο 17,9% έχουν γίνει κατά καιρούς ελάχιστα τέτοια περιστατικά αντιληπτά, ενώ στο 6,4% αυτών πολλά.

Παράλληλα με το παραπάνω, όπως φαίνεται από τον Πίνακα 3.2, το 26,6% των φοιτητών, υποστηρίζει ότι υπάρχει μείωση του ενδιαφέροντος των συμφοιτητών-τριών για συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία. Ωστόσο, το 20,8% του δείγματος, υποστηρίζει ότι το ενδιαφέρον των συμφοιτητών-τριών αυξήθηκε, γεγονός το οποίο μπορεί να μας οδηγήσει σε περαιτέρω συμπεράσματα. Ίσως αυτό το ποσοστό να εμφανίζει μία τέτοια συμπεριφορά, προκειμένου να επισπεύσει την ολοκλήρωση των σπουδών του. Κι αυτό, γιατί όπως είναι γνωστό, κάθε οικογένεια στις μέρες μας, άλλη σε μικρό κι άλλη σε μεγαλύτερο βαθμό, αντιμετωπίζει οικονομικές δυσκολίες, οι οποίες σε καμία περίπτωση δεν την καθιστούν διατεθειμένη να υπομένει για περισσότερα των

αναγραφόμενων χρόνων, τις σπουδές των παιδιών της, ιδίως σε άλλον τόπο, από εκείνον του τόπου καταγωγής τους.

Ακόμη, ένα μικρό ποσοστό των φοιτητών, όπως φαίνεται από τους Πίνακες 2.4 και 2.5, αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις σπουδές τους, λόγω των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν, και να εργαστούν χαμηλά αμειβόμενοι και ανασφάλιστοι σε ευκαιριακές εργασίες. Το γεγονός αυτό μαρτυρά, ότι κάποιες οικογένειες στις μέρες μας αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες, ως προς την κάλυψη των αναγκών τους, τις οποίες προσπαθούν να αντιμετωπίσουν με κάθε εφήμερο τρόπο.

Όλα τα παραπάνω, δημιουργούν την ανάγκη σε αυτήν την ομάδα του πληθυσμού, να γνωστοποιήσει τα προβλήματά της σε άλλους, να τα συζητήσει, και να βρει για αυτά λύσεις (Πίνακας 2.3). Είναι μία ανθρώπινη ανάγκη, που βοηθά τα άτομα να εξωτερικεύσουν τα συναισθήματά τους, και να νιώσουν ότι δεν είναι μόνοι σε μια τόσο δύσκολη περίοδο της ζωής τους.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, η κοινωνικοοικονομική κρίση επηρεάζει ακόμη τον ψυχισμό και την κοινωνικότητα των φοιτητών, γεγονός το οποίο συντελεί και στην επαλήθευση της τρίτης ερευνητικής υπόθεσης «Η κοινωνικοοικονομική κρίση ασκεί επιρροή στην ψυχολογία των φοιτητών-τριών.»

Το 19,1% του δείγματος των φοιτητών-τριών, υποστηρίζει, ότι οι συμφοιτητές-τριες δείχνουν συχνά θλιμμένοι κι απομονωμένοι κατά τη διάρκεια των μαθημάτων (Πίνακας 4.1), ενώ παράλληλα 50,3% αυτών, υποστηρίζει, ότι οι εξωσχολικές δραστηριότητες των συμφοιτητών-τριών έχουν μειωθεί κατά την περίοδο της κρίσης.

Γενικότερα, η κρίση δεν είναι μονοδιάστατη και δεν σχετίζεται μόνο με την οικονομική κατάσταση των φοιτητών και των οικογενειών τους, αλλά και με άλλες διαστάσεις, οι οποίες ενδέχεται να έχουν σημαντικότερες επιδράσεις στην προσωπικότητα των φοιτητών-τριών. Για αυτόν τον λόγο, χρήζεται απαραίτητη η υιοθέτηση κάποιων πολιτικών, οι οποίες θα βοηθήσουν τους φοιτητές να διατηρήσουν την προσωπικότητά τους και να μείνουν αλώβητοι μπροστά σε αυτό το σύγχρονο φαινόμενο, που ταλανίζει την κοινωνία μας τα τελευταία χρόνια.

12. Περιορισμοί και συμβολή της παρούσας έρευνας

Κάθε ερευνητής, κατά τη διάρκεια πραγματοποίησης και διεξαγωγής της έρευνάς του, αντιμετωπίζει κάποιες δυσκολίες κι έρχεται αντιμέτωπος με κάποιους περιορισμούς, οι οποίοι όμως είναι δυνατόν να αποτελέσουν την αφορμή έναρξης περαιτέρω ερευνών.

Έτσι, και στην περίπτωση της εν λόγω έρευνας, έγιναν αντιληπτά τα παραπάνω, καθώς, και ο αριθμός του δείγματος των ερωτηθέντων δεν περιελάμβανε τον συνολικό αριθμό των φοιτητών-τριών του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, παρά μόνο 173, κι επιπλέον η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Γι' αυτό το λόγο, θα θεωρούνταν ιδανική η επανάληψη της μετά από αρκετό χρονικό διάστημα (2-3 χρόνια), προκειμένου να ελεγχθεί και να πιστοποιηθεί η αξιοπιστία των αποτελεσμάτων της.

Δεδομένης της παρούσας κατάστασης και των συνθηκών κάτω από τις οποίες εκείνη διεξήχθη, μπορούν να θεωρηθούν οι απαντήσεις των φοιτητών, μόνο προσωπικές τους απόψεις κι εκτιμήσεις τους. Ωστόσο, λόγω του ότι οι ερωτηθέντες-φοιτητές έρχονται καθημερινά σε επαφή με συμφοιτητές-τριες τους και γνωρίζουν σε μεγάλο βαθμό, τόσο το βιοτικό επίπεδο των τελευταίων, την ακαδημαϊκή τους επίδοση, όσο και την ψυχολογία στην οποία εκείνοι βρίσκονται, δε μπορούμε να αμφισβητήσουμε ή ακόμα και να απορρίψουμε τις απαντήσεις τους.

Εκτός όμως όλων των παραπάνω, όπως κάθε έρευνα, έτσι και η συγκεκριμένη, είναι δυνατόν να αποτελέσει την αφορμή, όπως ήδη έχει αναφερθεί, και το έναυσμα για περαιτέρω έρευνες, αλλά και αντικείμενο μελέτης για ενδεχόμενες κοινωνικές, οικονομικές και εκπαιδευτικές αλλαγές.

13. Συστάσεις για μελλοντικές έρευνες

Το εύρος του ζητήματος της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, ενισχύει τις δυνατότητες πραγματοποίησης περαιτέρω ερευνητικών μελετών, οι οποίες θα συντελέσουν στη διαμόρφωση μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας των επιδράσεων, που ασκεί η κρίση στα άτομα. Καθώς όμως η προκειμένη μελέτη

επικεντρώνεται στις επιπτώσεις της κρίσης στους φοιτητές, θεωρείται αναγκαία και η διεξαγωγή επιπρόσθετων ερευνών, οι οποίες θα αφορούν τον χώρο της εκπαίδευσης.

Έτσι, προτείνεται η διεξαγωγή ερευνών, στις οποίες οι ερωτώμενοι θα είναι οι ίδιοι οι γονείς των φοιτητών. Κι αυτό, γιατί έτσι καθίσταται δυνατή η διερεύνηση και κάποιων άλλων πτυχών της προσωπικότητας των φοιτητών που θίγονται από τις ελλείψεις δυνατοτήτων, που δημιουργεί η κρίση, οι οποίες δεν γίνονται αντιληπτές στον χώρο της εκπαίδευσης και πιο συγκεκριμένα στον χώρο του πανεπιστημίου.

Τέλος, περαιτέρω έρευνες μπορούν να πραγματοποιηθούν και στους εκπαιδευτικούς της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς εκείνοι αποτελούν τους ουδέτερους παρατηρητές της εκπαιδευτικής διαδικασίας, και βρίσκονται καθημερινά εντός των δρώμενων της μαθησιακής και εκπαιδευτικής ζωής.

Όλες οι παραπάνω εναλλακτικές, είναι δυνατόν να μας φέρουν σε επαφή με πολλές διαφορετικές οπτικές, αναφορικά με τις επιδράσεις της κρίσης στη ζωή των φοιτητών, γεγονός το οποίο θα μας βοηθήσει να διαμορφώσουμε μια πληρέστερη εικόνα, να εξάγουμε ασφαλέστερα συμπεράσματα και να προτείνουμε λύσεις.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην παρούσα ερευνητική μελέτη, προσεγγίστηκαν και κατανοήθηκαν οι επιπτώσεις και οι συνέπειες της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, στη ζωή των φοιτητών, και πιο συγκεκριμένα σε εκείνη των φοιτητών του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Όλα τα παραπάνω, δεν έγιναν γνωστά σε εμάς μέσα από τις απαντήσεις των ίδιων των φοιτητών, αλλά μέσα από εκείνες συμφοιτητών τους. Ο λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε, οι φοιτητές-τριες να μιλήσουν για τους συμφοιτητές-τριες τους, ήταν ότι οι πρώτοι γνωρίζουν σε αρκετά μεγάλο βαθμό, λόγω της καθημερινής τους συναναστροφής, το επίπεδο ζωής των δεύτερων.

Έτσι, στην εν λόγω έρευνα, έγινε έκδηλος ο βαθμός επίδρασης της κοινωνικοοικονομικής κρίσης, σε τρεις τομείς της ζωής των φοιτητών, σε

εκείνον του βιοτικού τους επιπέδου, σε εκείνον της ακαδημαϊκής τους επίδοσης και συμμετοχής τους στη μαθησιακή διαδικασία, και τέλος σε εκείνον του ψυχισμού και της κοινωνικότητάς τους. Τα συμπεράσματα που εξήχθησαν, έδειξαν ότι ο βαθμός που επηρεάζει η κοινωνικοοικονομική κρίση τους φοιτητές, διαφέρει από οικογένεια σε οικογένεια, κι από τομέα σε τομέα. Με άλλα λόγια, η κρίση αποτελεί ένα πολυδιάστατο, σύγχρονο φαινόμενο, το οποίο χρήζει άμεσης αντιμετώπισης, τόσο σε πανελλαδικό, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς οδηγεί τα άτομα τις περισσότερες φορές στη φτώχεια, που σημαίνει ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμες επιλογές, που θα τους εξασφαλίσουν μια υγιή και δημιουργική ζωή.(Πανταζής,2011:153)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναστασάκη, Ε. (2012). *Τι είναι «οικονομική κρίση» για τα παιδιά;*. Στο: Perierga.gr, <http://perierga.gr/2012/>, (14.05.2014).

Αναστασάτος, Ν. (2014). *Αποφασισμένοι να παλέψουν για ένα καλύτερο αύριο*. Στο: Η εφημερίδα των συντακτών, <http://www.efsyn.gr/?p=193262> (14.05.2014).

Αποστολή, (2013). *Οικονομική κρίση: Πως επηρεάζει στην πράξη τα παιδιά*. <http://www.mkoapostoli.com/?p=5625> (23.05.2014).

ΒΙΚΙβιβλία, (2010). *Η έννοια του όρου “Οικονομική κρίση”*. <http://el.wikibooks.org/wiki>, (16.08.2013).

Βικιπαίδεια, (2013). *Φτώχεια*. <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A6%CF%84%CF%8E%CF%87%CE%B5%CE%B9%CE%B1>, (04.02.2014).

Βουκελάτου, Χ. (2013). *Φοιτητές εν μέσω κρίσης*. Στο: 3pointmagazine.gr, <http://www.3pointmagazine.gr/Article.php?CatId=55&ArticleId=1768#.UmpBQFOrNZB>, (26.11.2013).

Ελληνική Στατιστική Αρχή, (2013). *ΕΛΣΤΑΤ: Αυξήθηκαν οι «αιώνιοι φοιτητές»*. Στο: ΗΜΕΡΗΣΙΑ.gr, <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26510&subid=2&pubid=112974437>, (14.02.2014).

Ελληνική Στατιστική Αρχή, (2013). *Έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών 2011 της ΕΛΣΤΑΤ: «Κόβουν» τις δαπάνες, δίνουν προτεραιότητα σε διατροφή*, Στο: SPORT and BUSINESS\$,

<http://www.sportandbusiness.gr/index.php/economia/item/13741%20%CE%88%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1>, (11.05.2014).

Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2013). *Συνθήκες Διαβίωσης στην Ελλάδα*. Αθήνα. ΕΛΣΤΑΤ.

Ευθυμίου, Κ., Αργαλιά, Ε., Κασκαμπά, Ε., Μακρή Α. (2013) *Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία. Τι γνωρίζουμε για την σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα;*. Στο: ΕΓΚΕΦΑΛΟΣ 50, σελ.22-30, <http://www.encephalos.gr/pdf/50-1-02g.pdf>, (16.02.2014).

Ευρωπαϊκή Ένωση, (2012). *Ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού: ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο για κοινωνική και εδαφική συνοχή* doi:10.2767/39120, ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7003&langId=el, (08.03.2014).

Καμινιώτη, Ο. (2012). *Τα δεδομένα της αγοράς εργασίας εν μέσω οικονομικής κρίσης*. Στο: Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρωπίνου Δυναμικού, <http://www.eiead.gr/publications/docs/ta%20dedomena%20tis%20agoras%20ergasias%20en%20meso%20tis%20oikonomiki%20krisis.pdf>, (11.12.2013).

Κομνηνού, Ν. (2012). *Οι φοιτητές της Καστοριάς μιλούν για την πραγματικότητα που βιώνουν*. Στο: Μπέτσκας http://www.mpetskas.gr/2012/02/post_7478.html, (03.02.2014).

Κουζέλης, Γ. (2011). *Δικαιώματα και ευκαιρίες σε κρίση*. Στο: Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, <http://www.hlhr.gr/index.php?MDL=pages&SiteID=639>, (16.04.2014).

Κωτούλας, Θ. (2013). *Η ξέφρενη πορεία του χθες, ο μονόδρομος προς το αύριο*, Στο: e-pieria.gr, http://www.e-pieria.gr/news-2/social/3367-forofygades_ekdosi, (25.04.2013).

Λινάρδου, Γ. (2013). *Οι πεσόντες της κρίσης*. Στο: Enet.gr- Ελευθεροτυπία

<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=401772>, (22.04.2014).

Μάρδας, Δ. (2012). *Η κρίση μέσα από τα μάτια των παιδιών μας*. Στο: iNews.gr, <http://www.inewsggr.com/61/i-krisi-mesa-apo-ta-matia-ton-paidion-mas.htm>, (03.12.2014).

Μάρδας, Δ. (2013). *Το πολιτικό μανιφέστο μιας μαθήτριας!*. Στο: tvxs-Ανεξάρτητη Ενημέρωση, <http://tvxs.gr/news/>. (14.05.2014).

Μητρόπουλος, Α. (2008) *Το τέλος του κοινωνικού κράτους*. Αθήνα: Λιβάνης.

Μπήτρου, Λ. (2012). *Η κρίση και η οικογένεια*. Στο: People, http://www.bitrou.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=58&Itemid=75 (20.05.2014).

Μπουλούγαρη, Γ. (2013). *Η κοινωνικο-οικονομική κρίση στην Ελλάδα και οι επιπτώσεις της στους μαθητές του Δημοτικού Σχολείου*.

Ντολιοπούλου, Ε. (2013) *Αντιλήψεις νηπίων για την οικονομική κρίση: Μια μελέτη περίπτωσης στην Ελλάδα*. Στο: Προσχολική & Σχολική Εκπαίδευση, σελ. 108-129, <http://childdeducation-journal.org/index.php/education/article/view/22/10>, (14.05.2014).

Πανάς, Ε. (2012). *Έρευνα για την ενεργειακή φτώχεια στην Ελλάδα Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Τμήμα Στατιστικής*.

Πανταζής, Β. (2011). *Ανθρώπινα δικαιώματα- Δικαιώματα του παιδιού και εκπαίδευση*.

Πανταζής, Β. (2013). *Απόλυτη και σχετική φτώχεια*. Στο: Αυγή, <http://archive.avgi.gr/ArticleActionsshow.action?articleID=740724>, (09.03.2014).

Παπαγεωργίου, Χ. (2012). *Σε κίνδυνο η ψυχική και σωματική υγεία των Ελλήνων, λόγω της οικονομικής κρίσης*. Στο: news.IT,

http://www.newsit.gr/default.php?pname=Article&art_id=168560&catid=3,
(26.12.2013).

Παρασκευόπουλος, Ι. (1985). *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*. Αθήνα.

Ράμμου, Δ. & Σασάτη Α., (2012). *Με πιάνει...η κρίση*; Στο: Καθημερινή,
[http://www.0-18.gr/downloads/ME-PIANEI-I-](http://www.0-18.gr/downloads/ME-PIANEI-I-%20KRISI_KATHIMERINI_EREYNITES-17-11-2012.pdf)
[%20KRISI_KATHIMERINI_EREYNITES-17-11-2012.pdf](http://www.0-18.gr/downloads/ME-PIANEI-I-%20KRISI_KATHIMERINI_EREYNITES-17-11-2012.pdf), (10.05.2014).

Τόπα, Μ. (2013). *Η Οικονομική Κρίση*. Στο: e-volos.gr, [http://e-](http://e-volos.gr/el/articles/h_oikonomiki_krisi.html)
[volos.gr/el/articles/h_oikonomiki_krisi.html](http://e-volos.gr/el/articles/h_oikonomiki_krisi.html), (26.09.2013).

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bloomberg, (2013). *Αύξηση HIV στην Ελλάδα της Κρίσης*,
<https://www.doctv.gr/page.aspx?itemID=SPG3377>, (22.04.2014).

Eurofound, (2012). *Quality of life in Europe: Impacts of the crisis: executive summary. The report of European Quality of life Survey 2012*,
<http://www.eurofound.europa.eu/surveys/eqls/2011/index.htm> (12.02.2014).

European Commission, (2012a). *Employment and social developments in Europe*, <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catid=738&langId=el&pubId=731>,
(03.12.2013).

European Commission (2012c). *EU Employment and social situation. Quarterly Review*,
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catid=89&newsId=1776&furtherNews=yes>, (03.12.2013).

Featherstone, K. (2009). *Προς έναν ορισμό της κρίσης*. Στο: Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ,
[http://www.kathimerini.gr/715640/opinion/epikairothta/arxeio-monimes](http://www.kathimerini.gr/715640/opinion/epikairothta/arxeio-monimesthles/pros-enan-orismo-ths-krishs)
[sthles/pros-enan-orismo-ths-krishs](http://www.kathimerini.gr/715640/opinion/epikairothta/arxeio-monimesthles/pros-enan-orismo-ths-krishs), (15.09.2013).

iefimerida, (2013). *Έρευνα: Η κρίση οδηγεί τους Έλληνες στο τζόγο και το αλκοόλ*, www.iefimerida.gr/news, (23.04.2014).

Laferre, A., Τήνιος, Π., Γεωργιάδης, Θ. (2012). *Η γεωγραφία της διαγενεακής ανισότητας και η κατοικία: Ελλάδα και Ευρώπη* στο Α. Αφουξενίδης (επιμ.) *Ανισότητα στην εποχή της Κρίσης*. (σελ.101-119). Αθήνα: Προπομπός.

Matrix24, (2013). *Εγκαταλείπουν τη χώρα οι Έλληνες φοιτητές*, <http://www.matrix24.gr/2013/09/%CE%B5%CE%B3%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BD-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1-%CE%BF%CE%B9-%CE%AD%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CF%86%CE%BF%CE%B9/>, (21.04.2014).

Robson, C. (2010). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου- Ένα μέσο για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα.

UNICEF, (2012). *Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα 2012*. http://www.unicef.gr/pdfs/Children_in_Greece_2012.pdf, (03.01.2014).

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ	ΣΕΛ.
Πίνακας 1.1: Ηλικία	49
Πίνακας 1.2: Φύλο	50
Πίνακας 1.3: Έτος σπουδών	50
Πίνακας 1.4: Κάτοχος άλλου πτυχίου	51
Πίνακας 1.5: Πώς θα χαρακτηρίζατε το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών σας;	51
Πίνακας 1.6: Πώς θα χαρακτηρίζατε το μορφωτικό επίπεδο των γονιών σας;	52
Πίνακας 2.1: Πώς θα χαρακτηρίζατε το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητών/τριών σας;	52
Πίνακας 2.2: Πώς θα χαρακτηρίζατε το μορφωτικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητών/τριών σας;	53
Πίνακας 2.3: Παρατηρείτε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών που έρχονται στο πανεπιστήμιο με ενδύματα και υποδήματα φθαρμένα;	54
Πίνακας 2.4: Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, των οποίων οι γονείς αδυνατούν να τους εξασφαλίσουν την εβδομαδιαία τους έξοδο;	55
Πίνακας 2.5: Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας που αντιμετωπίζουν προβλήματα σε θέματα διατροφής;	55
Πίνακας 2.6: Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγιεινής και καθαριότητας;	56
Πίνακας 2.7: Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, που οι γονείς τους αδυνατούν να τους χρηματοδοτήσουν, προκειμένου εκείνοι/ες να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα υλικά για κάποια μαθήματα (π.χ. εικαστικά);	57
Πίνακας 3.1: Υπάρχουν περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, των οποίων η ακαδημαϊκή επίδοση παρουσίασε κάμψη σε σχέση με τις προηγούμενες ακαδημαϊκές χρονιές;	58
Πίνακας 3.2: Ποια είναι η διαφοροποίηση όσον αφορά το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των συμφοιτητών/τριών στη μαθησιακή διαδικασία σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια;	58
Πίνακας 3.3: Γίνονται εντός του πανεπιστημίου συζητήσεις με τους/τις συμφοιτητές/τριες σας για την οικονομική κρίση και για τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι οικογένειές τους;	59
Πίνακας 3.4: Γνωρίζετε περιπτώσεις εγκατάλειψης των σπουδών για οικονομικούς λόγους από συμφοιτητές/τριες σας;	60
Πίνακας 3.5: Έχετε παρατηρήσει περιπτώσεις συμφοιτητών που απασχολούνται χαμηλά αμειβόμενοι και ανασφάλιστοι σε ευκαιριακές εργασίες;	60
Πίνακας 4.1: Παρατηρείτε συμφοιτητές/ συμφοιτήτριες σας, που δείχνουν θλιμμένοι/θλιμμένες και απομονωμένοι/νες κατά τη διάρκεια των μαθημάτων;	61
Πίνακας 4.2: Οι εξωσχολικές δραστηριότητες των συμφοιτητών/τριών σας (π.χ. γυμναστήριο, χορός, αθλήματα) έχουν;	62

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ	ΣΕΛ.
Σχεδιάγραμμα 1.1: Ηλικία	82
Σχεδιάγραμμα 1.2: Φύλο	83
Σχεδιάγραμμα 1.3: Έτος σπουδών	84
Σχεδιάγραμμα 1.4: Κάτοχος άλλου πτυχίου	85
Σχεδιάγραμμα 1.5: Πώς θα χαρακτηρίζατε το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών σας;	86
Σχεδιάγραμμα 1.6: Πώς θα χαρακτηρίζατε το μορφωτικό επίπεδο των γονιών σας;	87
Σχεδιάγραμμα 2.1: Πώς θα χαρακτηρίζατε το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητών/τριών σας;	88
Σχεδιάγραμμα 2.2: Πώς θα χαρακτηρίζατε το μορφωτικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητών/τριών σας;	89
Σχεδιάγραμμα 2.3: Παρατηρείτε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών που έρχονται στο πανεπιστήμιο με ενδύματα και υποδήματα φθαρμένα;	90
Σχεδιάγραμμα 2.4: Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, των οποίων οι γονείς αδυνατούν να τους εξασφαλίσουν την εβδομαδιαία τους έξοδο;	91
Σχεδιάγραμμα 2.5: Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας που αντιμετωπίζουν προβλήματα σε θέματα διατροφής;	92
Σχεδιάγραμμα 2.6: Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγιεινής και καθαριότητας;	93
Σχεδιάγραμμα 2.7: Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, που οι γονείς τους αδυνατούν να τους χρηματοδοτήσουν, προκειμένου εκείνοι/ες να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα υλικά για κάποια μαθήματα (π.χ. εικαστικά);	94
Σχεδιάγραμμα 3.1: Υπάρχουν περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, των οποίων η ακαδημαϊκή επίδοση παρουσίασε κάμψη σε σχέση με τις προηγούμενες ακαδημαϊκές χρονιές;	95
Σχεδιάγραμμα 3.2: Ποια είναι η διαφοροποίηση όσον αφορά το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των συμφοιτητών/τριών στη μαθησιακή διαδικασία σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια;	96
Σχεδιάγραμμα 3.3: Γίνονται εντός του πανεπιστημίου συζητήσεις με τους/τις συμφοιτητές/τριες σας για την οικονομική κρίση και για τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι οικογένειές τους;	97
Σχεδιάγραμμα 3.4: Γνωρίζετε περιπτώσεις εγκατάλειψης των σπουδών για οικονομικούς λόγους από συμφοιτητές/τριες σας;	98
Σχεδιάγραμμα 3.5: Έχετε παρατηρήσει περιπτώσεις συμφοιτητών που απασχολούνται χαμηλά αμειβόμενοι και ανασφάλιστοι σε ευκαιριακές εργασίες;	99
Σχεδιάγραμμα 4.1: Παρατηρείτε συμφοιτητές/ συμφοιτήτριες σας, που δείχνουν θλιμμένοι/θλιμμένες και απομονωμένοι/νες κατά τη διάρκεια των μαθημάτων;	100
Σχεδιάγραμμα 4.2: Οι εξωσχολικές δραστηριότητες των συμφοιτητών/τριών σας (π.χ. γυμναστήριο, χορός, αθλήματα) έχουν:	101

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Αγαπητοί συμφοιτητές/συμφοιτήτριες,

Το ερωτηματολόγιο που κρατάτε στα χέρια σας, αποτελεί το εργαλείο, που θα με βοηθήσει στην εκπόνηση και ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας, που αφορά τις επιπτώσεις της κοινωνικοοικονομικής κρίσης στους συμφοιτητές/συμφοιτήτριες του Παιδαγωγικού τμήματος προσχολικής εκπαίδευσης.

Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη. Επίσης, θα ήθελα να γνωρίζετε ότι το ερωτηματολόγιο είναι ΑΝΩΝΥΜΟ. Οι ειλικρινείς σας απαντήσεις θα συμβάλλουν στην καλύτερη διερεύνηση του θέματος.

Με εκτίμηση, η φοιτήτρια,
Σιμάκη Χαρίκλεια

Οι ερωτήσεις 1-6 αφορούν προσωπικά στοιχεία. Παρακαλώ απαντήστε σημειώνοντας **X** στο τετραγωνάκι που σας αντιπροσωπεύει.

Στις υπόλοιπες ερωτήσεις απαντήστε, σημειώνοντας **X** στην απάντηση που σας εκφράζει, με βάση την εικόνα που έχετε για τα πιθανά προβλήματα που μπορεί να προκύπτουν στους/στις συμφοιτητές/συμφοιτήτριές σας, από την κοινωνικοοικονομική κρίση.

Α. Προσωπικά στοιχεία:

1. Ηλικία	18-22 ετών ☐
	23-26 ετών ☐
	26 και άνω ☐
2. Φύλο	Άντρας ☐
	γυναίκα ☐
3. Έτος σπουδών	1 ^ο ☐

	2° ☐
	3° ☐
	4° ☐
	μεγαλύτερο ☐
4. Κάτοχος άλλου πτυχίου	ναι ☐ όχι ☐

5. Πώς θα χαρακτηρίζατε το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών σας;

χαμηλό ☐ μέτριο ☐ υψηλό ☐ δε γνωρίζω ☐

6. Πώς θα χαρακτηρίζατε το μορφωτικό επίπεδο των γονιών σας;

χαμηλό ☐ μέτριο ☐ υψηλό ☐ δε γνωρίζω ☐

Β. Όσον αφορά το βιοτικό επίπεδο των συμφοιτητών/συμφοιτητριών σας:

1. Πώς θα χαρακτηρίζατε το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητών/τριών σας;

χαμηλό ☐ μέτριο ☐ υψηλό ☐ δε γνωρίζω ☐

2. Πώς θα χαρακτηρίζατε το μορφωτικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητών/τριών σας;

χαμηλό ☐ μέτριο ☐ υψηλό ☐ δε γνωρίζω ☐

3. Παρατηρείτε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών που έρχονται στο πανεπιστήμιο με ενδύματα και υποδήματα φθαρμένα;

- πολύ συχνά ☐
- συχνά ☐
- σπάνια ☐

- δεν έχει πέσει κάτι τέτοιο στην αντίληψή μου ποτέ ☐

4. Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας των οποίων οι γονείς αδυνατούν να τους εξασφαλίσουν την εβδομαδιαία τους έξοδο;

- πολλές ☐
- αρκετές ☐
- ελάχιστες ☐
- δε γνωρίζω ☐

5. Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας που αντιμετωπίζουν προβλήματα σε θέματα διατροφής;

- πολλές ☐
- αρκετές ☐
- ελάχιστες ☐
- δε γνωρίζω ☐

6. Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγιεινής και καθαριότητας;

- πολλές ☐
- αρκετές ☐
- ελάχιστες ☐
- δε γνωρίζω ☐

7. Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, που οι γονείς τους αδυνατούν να τους χρηματοδοτήσουν, προκειμένου εκείνοι/ες να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα υλικά για κάποια μαθήματα (π.χ. εικαστικά);

- πολλές ☐
- αρκετές ☐

- ελάχιστες ☐
- δε γνωρίζω ☐

Γ. Όσον αφορά τη συμμετοχή και την ακαδημαϊκή επίδοση των συμφοιτητών/τριών σας:

1. Υπάρχουν περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, των οποίων η ακαδημαϊκή επίδοση παρουσίασε κάμψη σε σχέση με τις προηγούμενες ακαδημαϊκές χρονιές ;

- πολλές ☐
- αρκετές ☐
- ελάχιστες ☐
- δε γνωρίζω ☐

2. Ποια είναι η διαφοροποίηση όσον αφορά το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των συμφοιτητών/τριών στη μαθησιακή διαδικασία σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια;

- αυξήθηκε ☐
- παρέμεινε ίδια ☐
- μειώθηκε ☐
- δε γνωρίζω ☐

3. Γίνονται εντός του πανεπιστημίου συζητήσεις με τους/τις συμφοιτητές/τριες σας για την οικονομική κρίση και για τα οικονομικά προβλήματά που αντιμετωπίζουν οι οικογένειές τους;

- πολύ συχνά ☐
- συχνά ☐
- σπάνια ☐
- καθόλου ☐

4. Γνωρίζετε περιπτώσεις εγκατάλειψης των σπουδών για οικονομικούς λόγους από συμφοιτητές/τριες;

- πολλές ☐
- αρκετές ☐
- ελάχιστες ☐
- δε γνωρίζω ☐

5. Έχετε παρατηρήσει περιπτώσεις συμφοιτητών που απασχολούνται χαμηλά αμειβόμενοι και ανασφάλιστοι σε ευκαιριακές εργασίες;

- πολύ συχνά ☐
- συχνά ☐
- σπάνια ☐
- δεν έχει πέσει κάτι τέτοιο στην αντίληψή μου ποτέ ☐

Δ. Όσον αφορά τον ψυχισμό και την κοινωνικότητα των συμφοιτητών/τριών σας :

1. Παρατηρείτε συμφοιτητές/συμφοιτήτριες σας, που δείχνουν θλιμμένοι/θλιμμένες και απομονωμένοι/νες κατά τη διάρκεια των μαθημάτων;

- πολύ συχνά ☐
- συχνά ☐
- σπάνια ☐
- δεν έχει πέσει κάτι τέτοιο στην αντίληψή μου ποτέ ☐

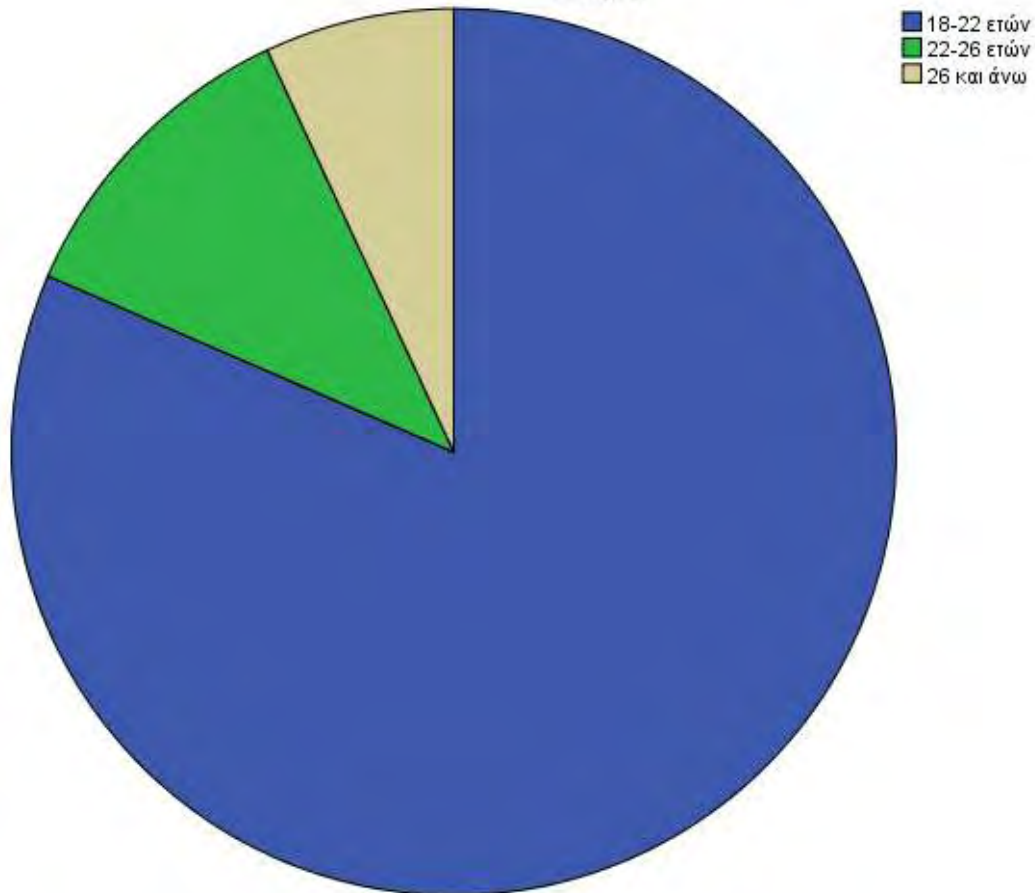
2. Οι εξωσχολικές δραστηριότητες των συμφοιτητών/τριών σας (π.χ. γυμναστήριο, χορός, αθλήματα) έχουν:

- αυξηθεί ☐
- παραμένει ίδιες ☐
- μειωθεί ☐
- δε γνωρίζω ☐

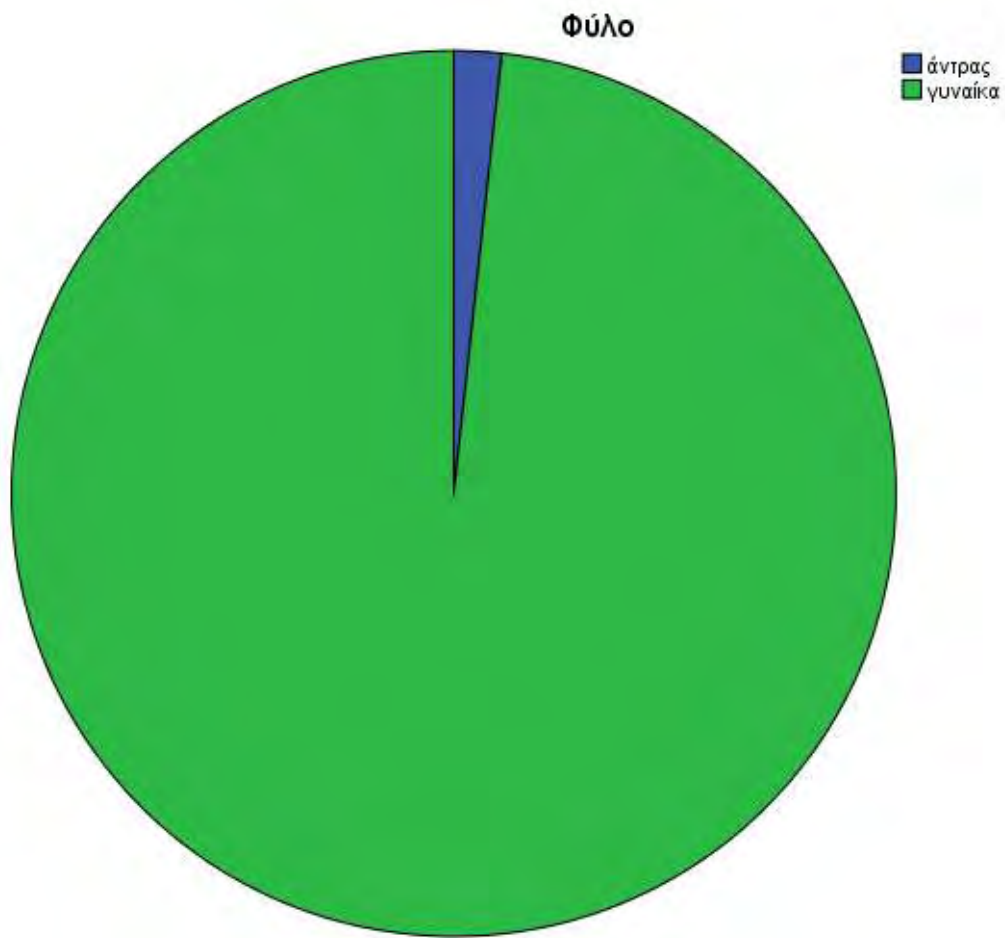
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

Σχεδιάγραμμα 1.1

Ηλικία

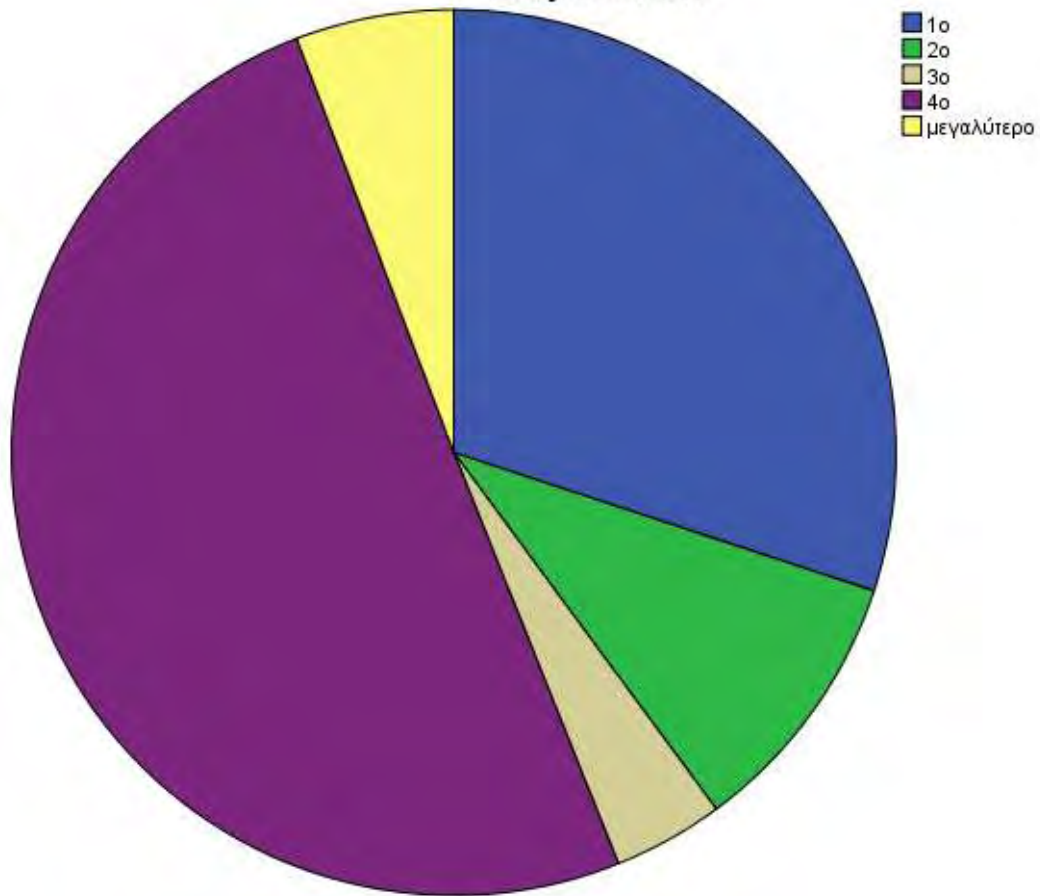

Σχεδιάγραμμα 1.2

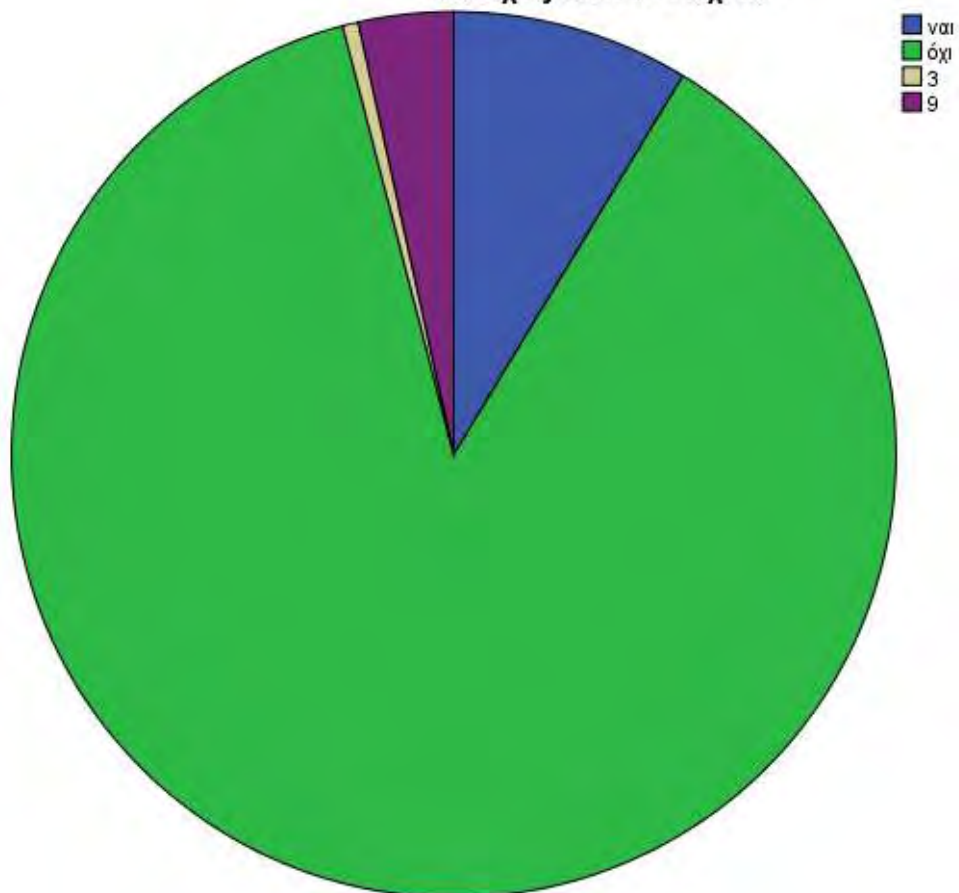
Σχεδιάγραμμα 1.3

Έτος σπουδών

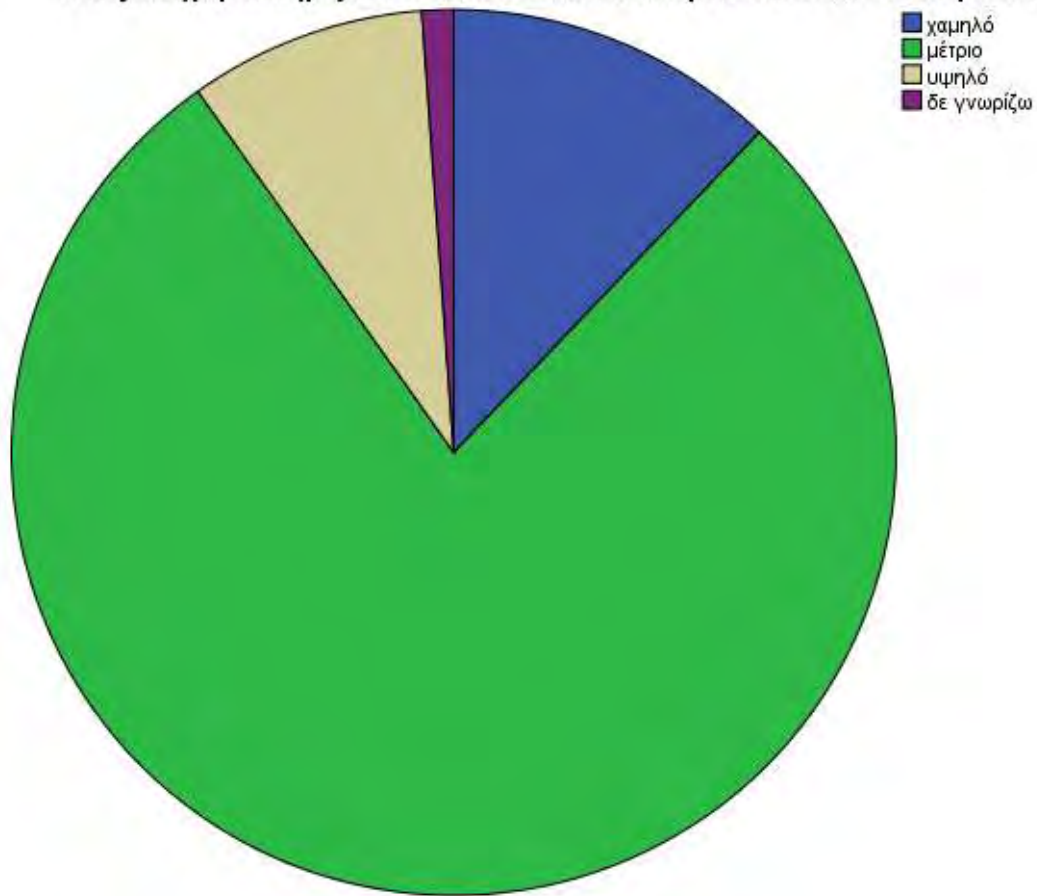
Σχεδιάγραμμα 1.4

Κάτοχος άλλου πτυχίου

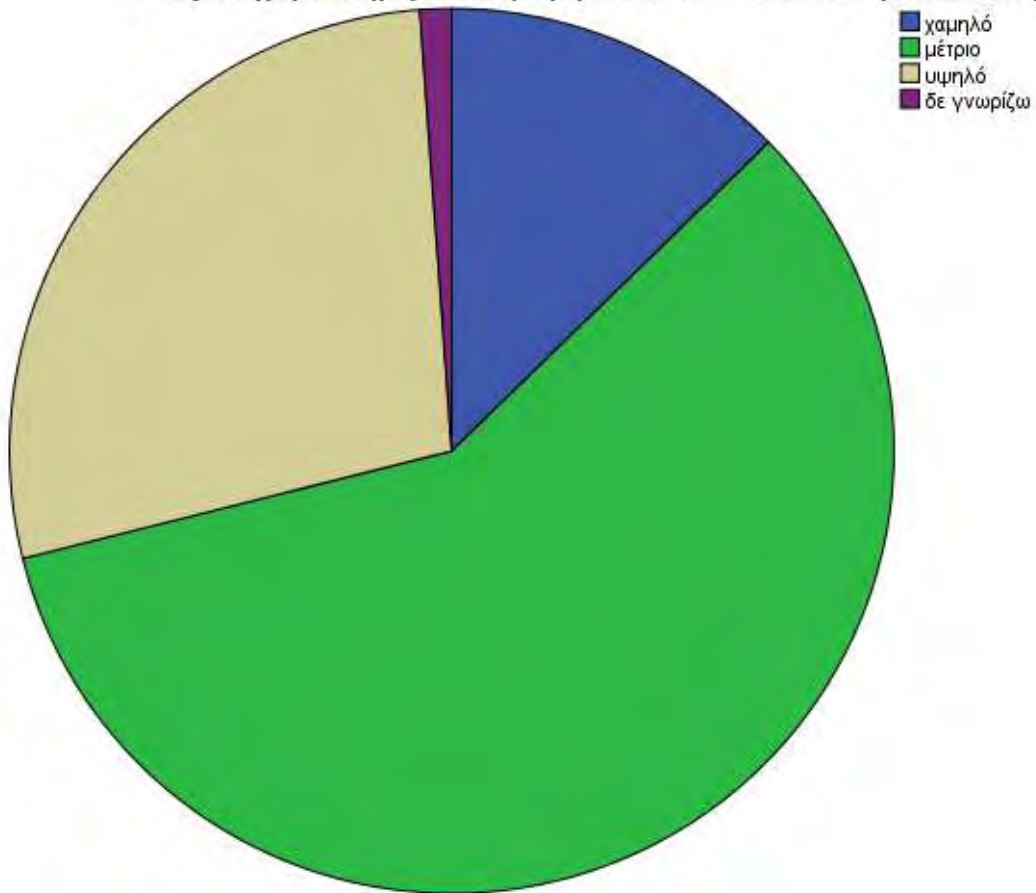
Σχεδιάγραμμα 1.5

Πώς θα χαρακτηρίζατε το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών σας;

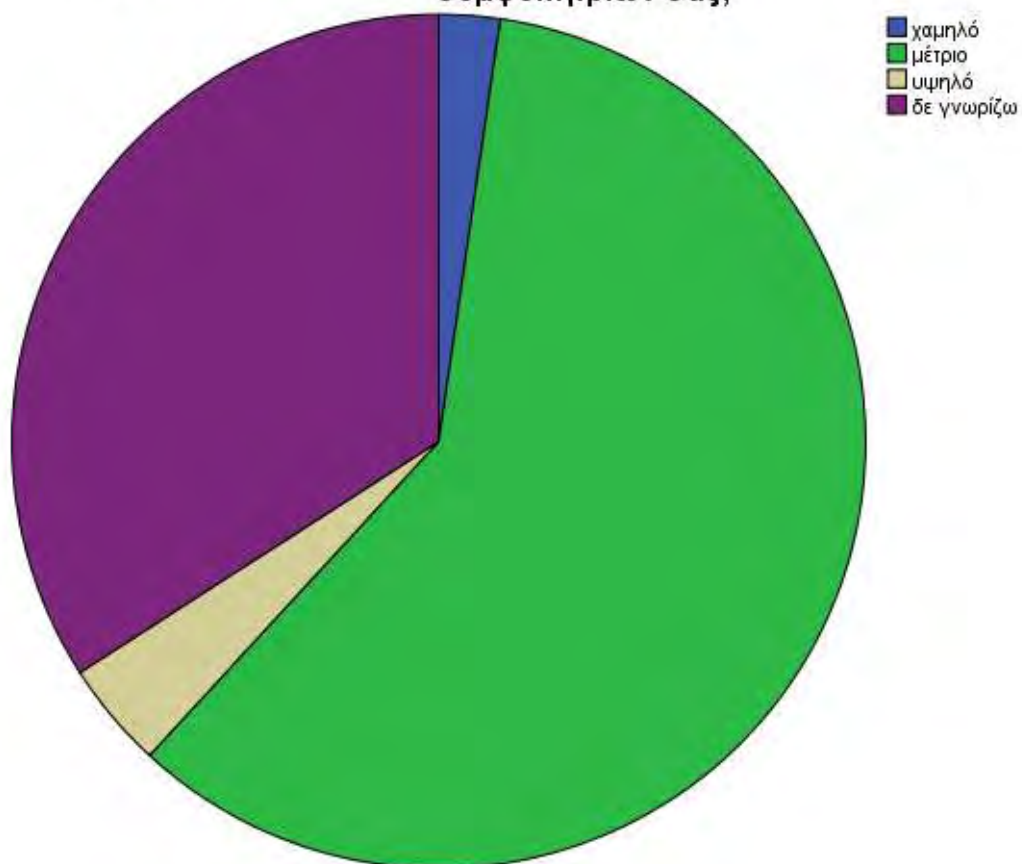
Σχεδιάγραμμα 1.6

Πώς θα χαρακτηρίζατε το μορφωτικό επίπεδο των γονιών σας;

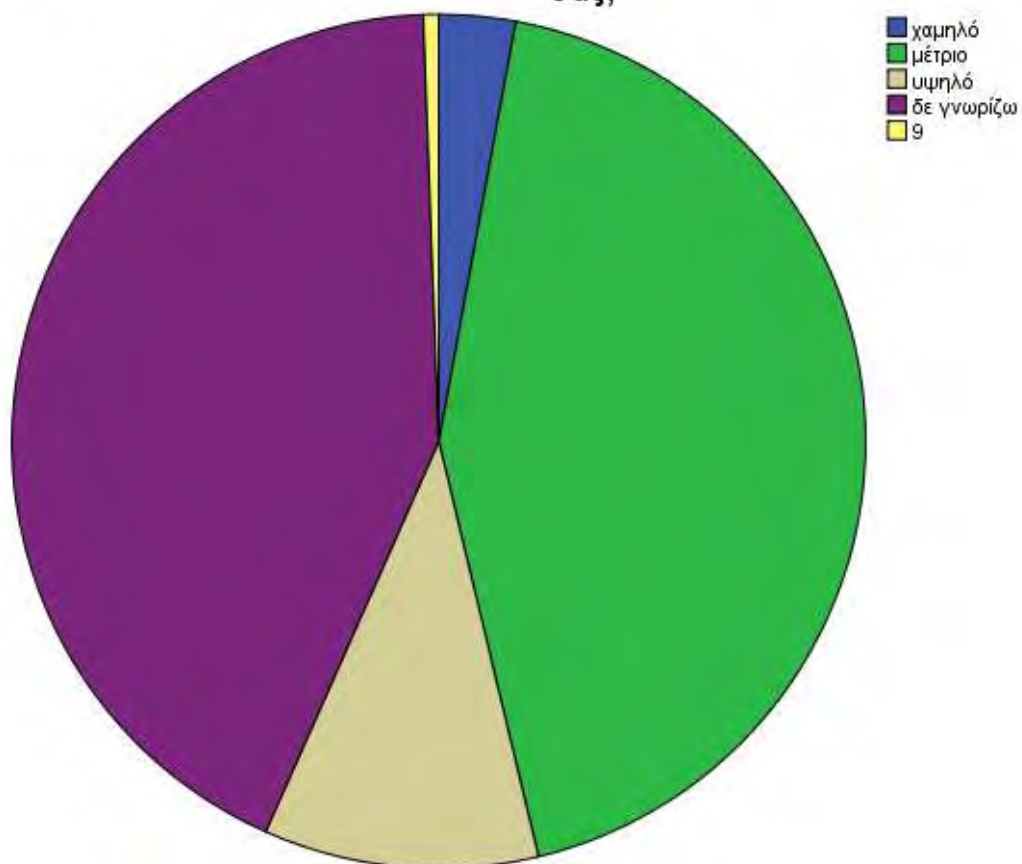
Σχεδιάγραμμα 2.1

Πώς θα χαρακτηρίζατε το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των γονιών των
συμφοιτητριών σας;

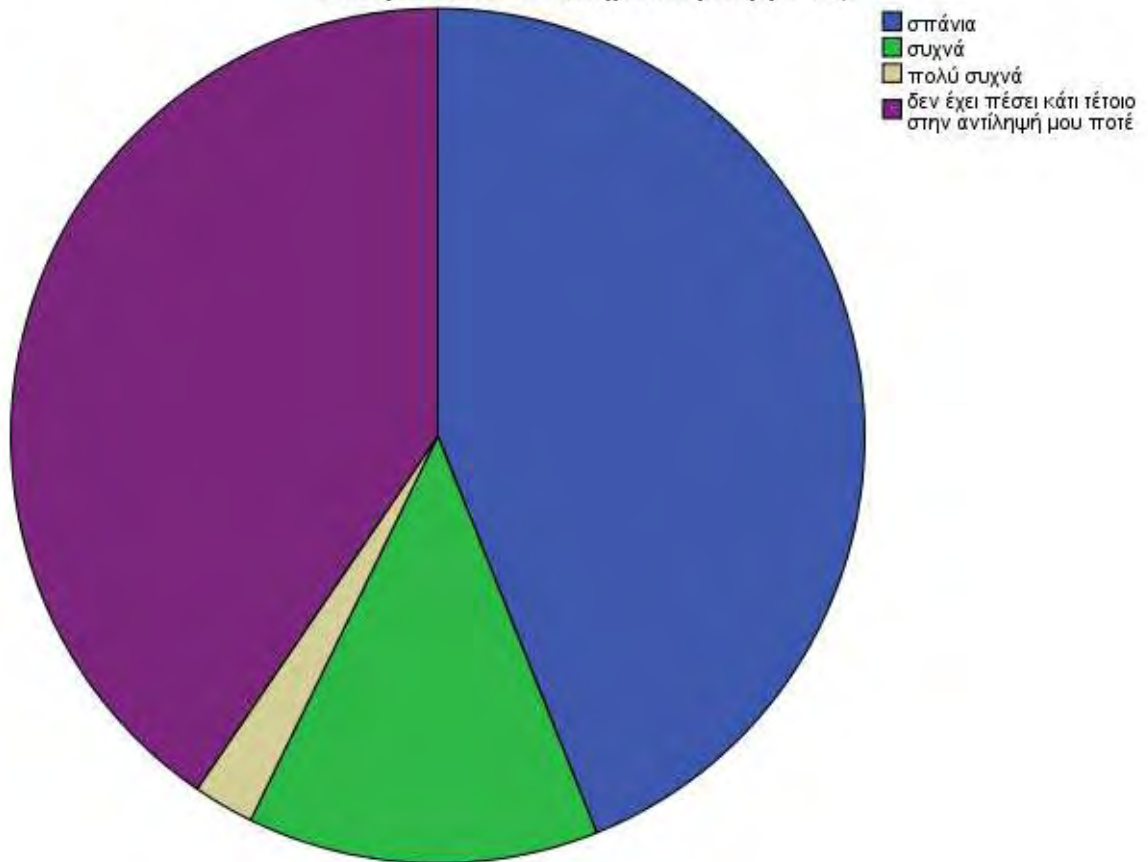
Σχεδιάγραμμα 2.2

Πώς θα χαρακτηρίζατε το μορφωτικό επίπεδο των γονιών των συμφοιτητριών σας;

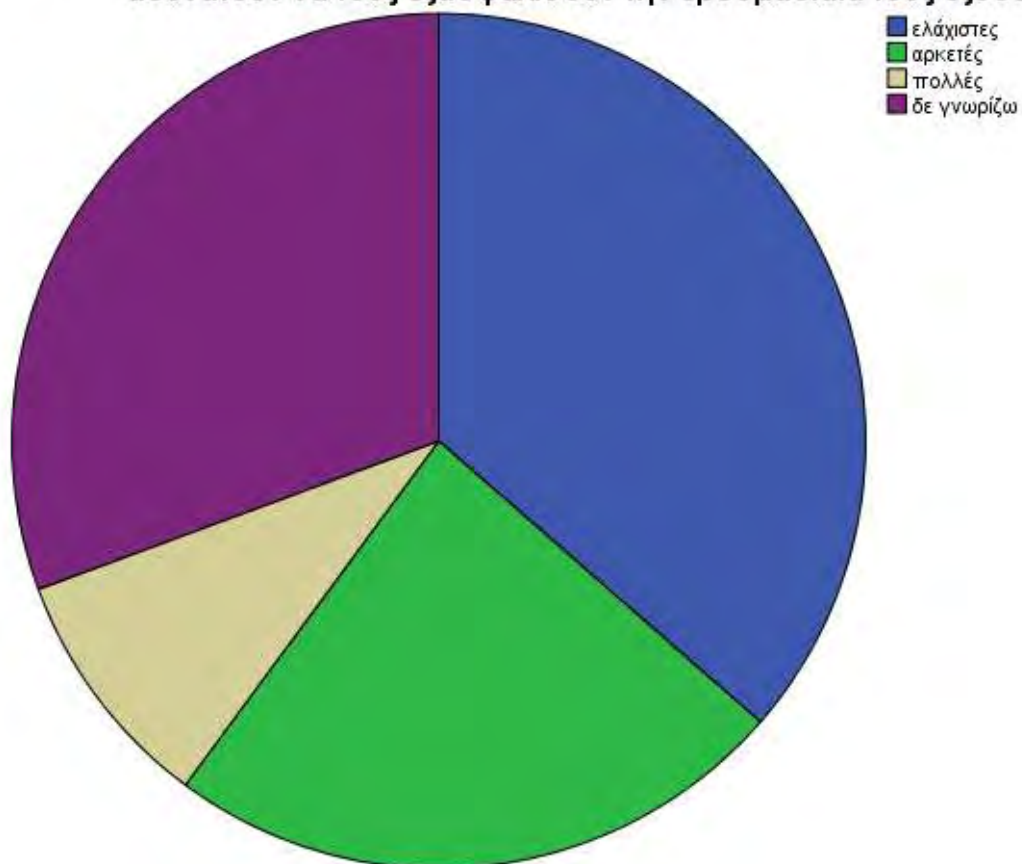
Σχεδιάγραμμα 2.3

Παρατηρείτε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών που έρχονται στο πανεπιστήμιο με ενδύματα και υποδήματα φθαρμένα;

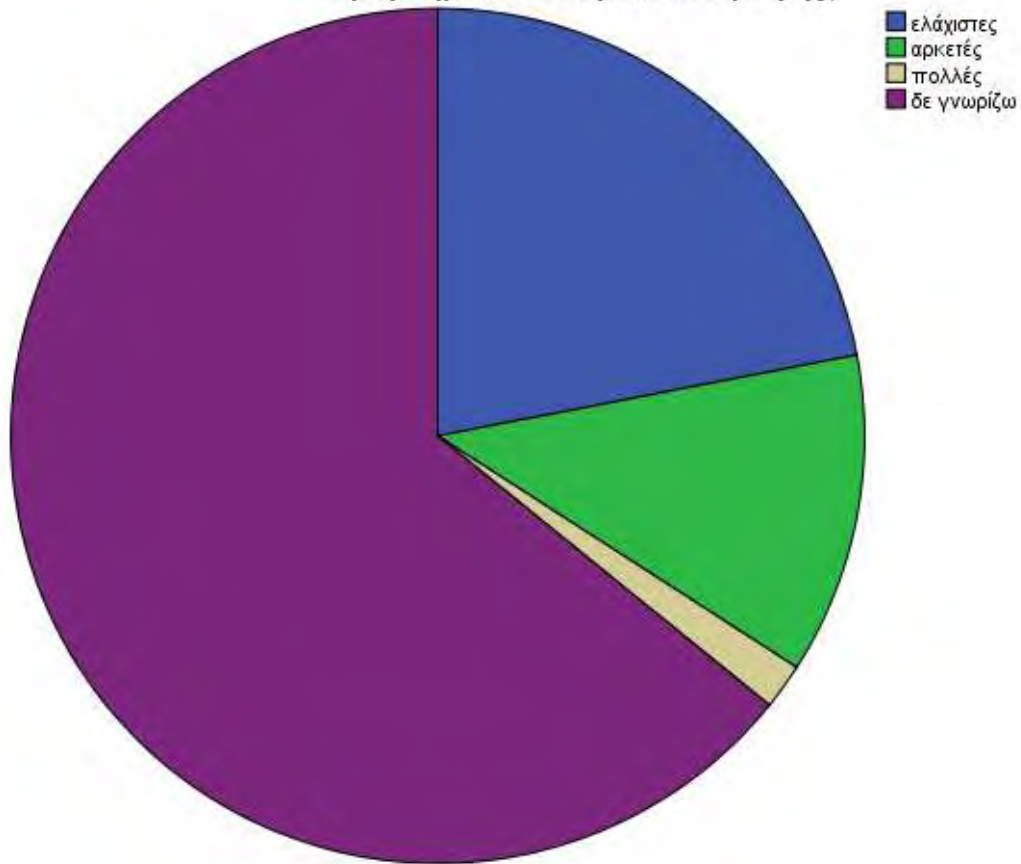
Σχεδιάγραμμα 2.4

Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, των οποίων οι γονείς αδυνατούν να τους εξασφαλίσουν την εβδομαδιαία τους έξοδο;

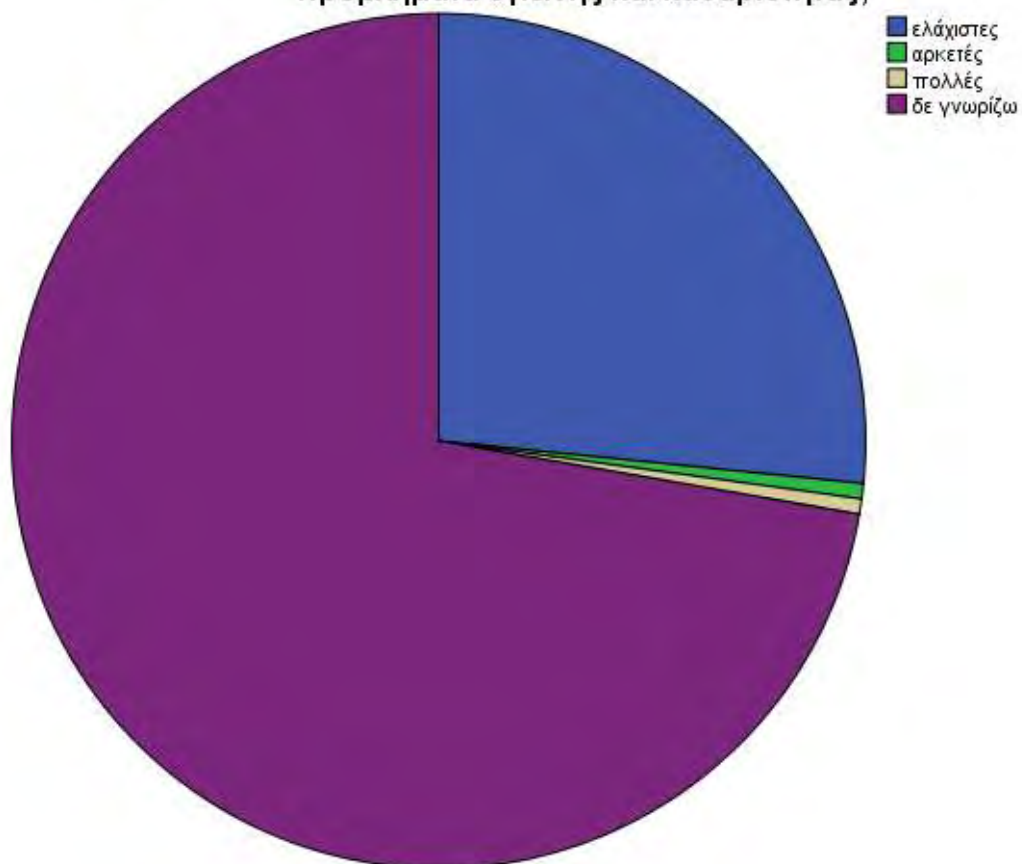
Σχεδιάγραμμα 2.5

Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, που αντιμετωπίζουν προβλήματα σε θέματα διατροφής;

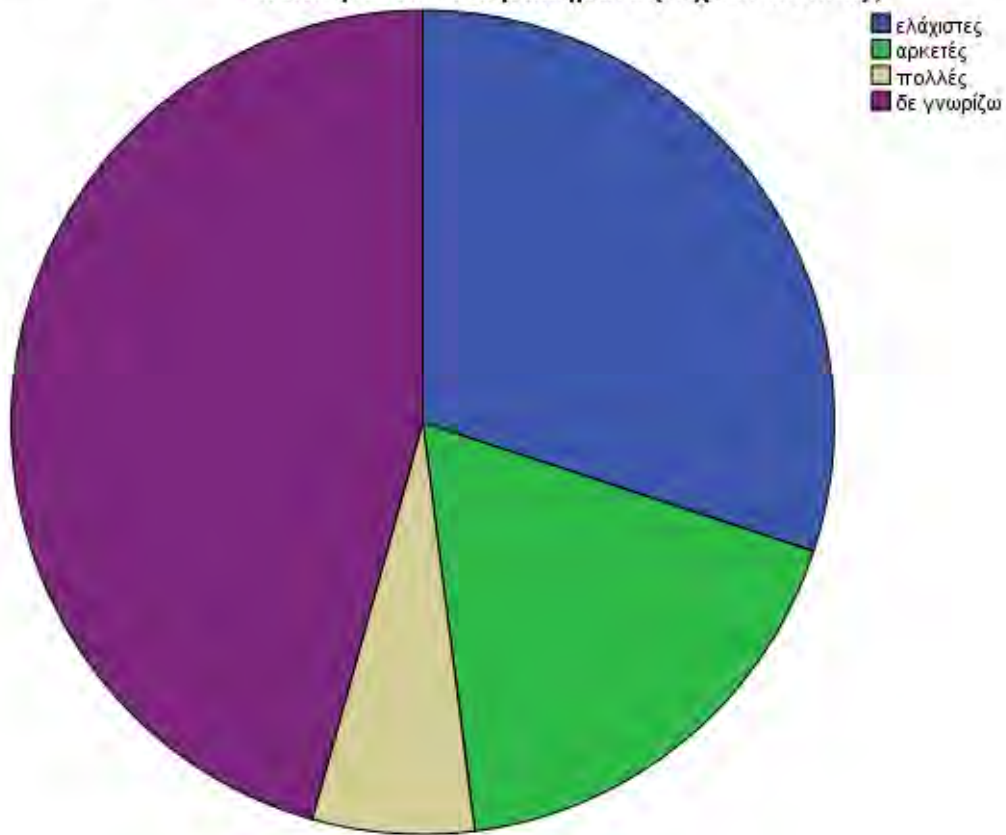
Σχεδιάγραμμα 2.6

Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας που αντιμετωπίζουν προβλήματα υγιεινής και καθαριότητας;

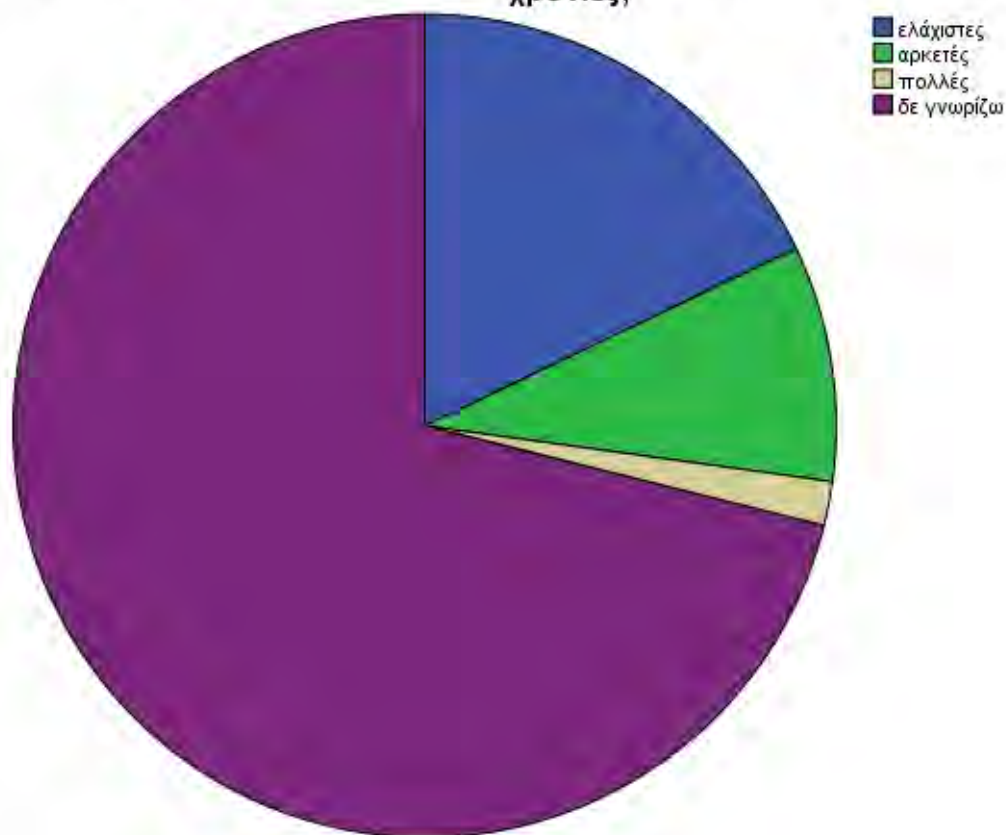
Σχεδιάγραμμα 2.7

Γνωρίζετε περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, που οι γονείς τους αδυνατούν να τους χρηματοδοτήσουν, προκειμένου εκείνοι/ες να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα υλικά για κάποια μαθήματα (π.χ. εικαστικά);

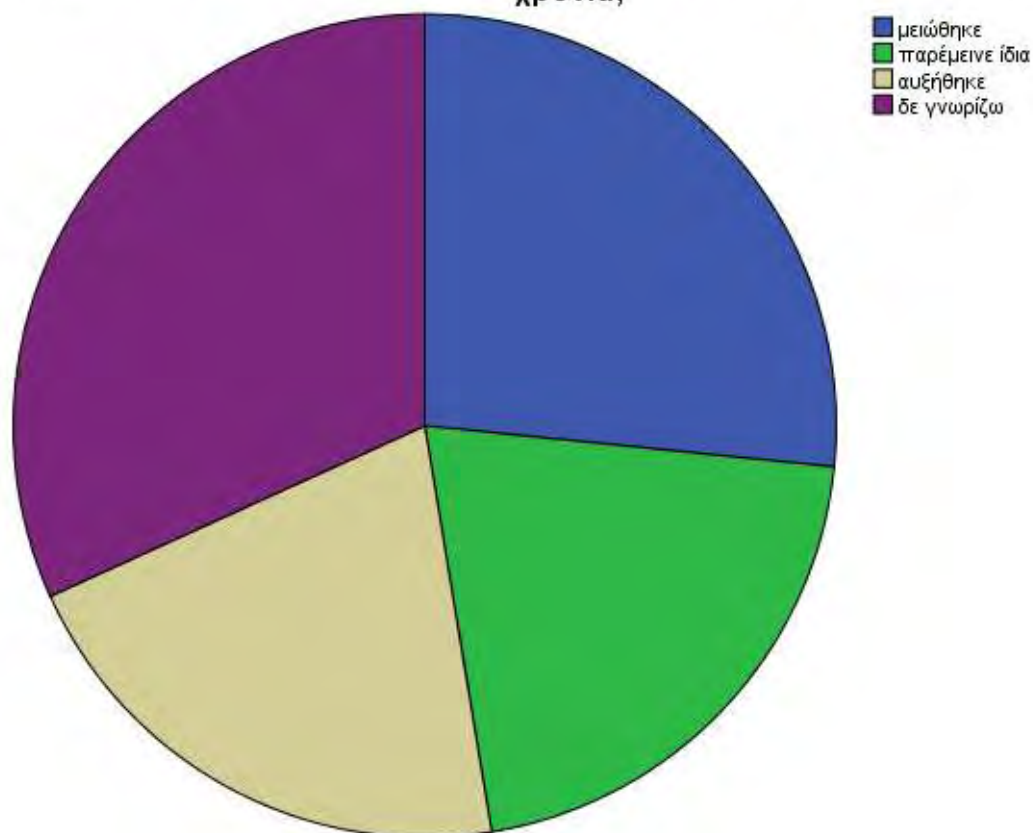
Σχεδιάγραμμα 3.1

Υπάρχουν περιπτώσεις συμφοιτητών/τριών σας, των οποίων η ακαδημαϊκή επίδοση παρουσίασε κάμψη σε σχέση με τις προηγούμενες ακαδημαϊκές χρονιές;

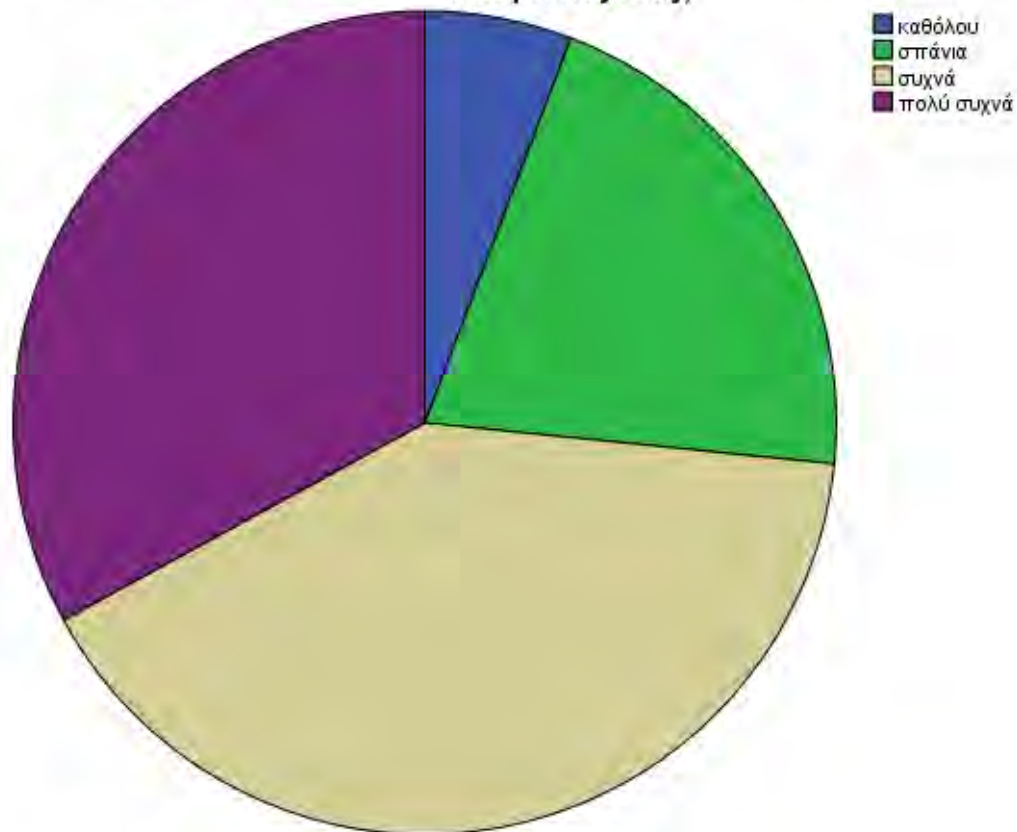
Σχεδιάγραμμα 3.2

Ποια είναι η διαφοροποίηση όσον αφορά το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των συμφοιτητών/τριών στη μαθησιακή διαδικασία σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια;

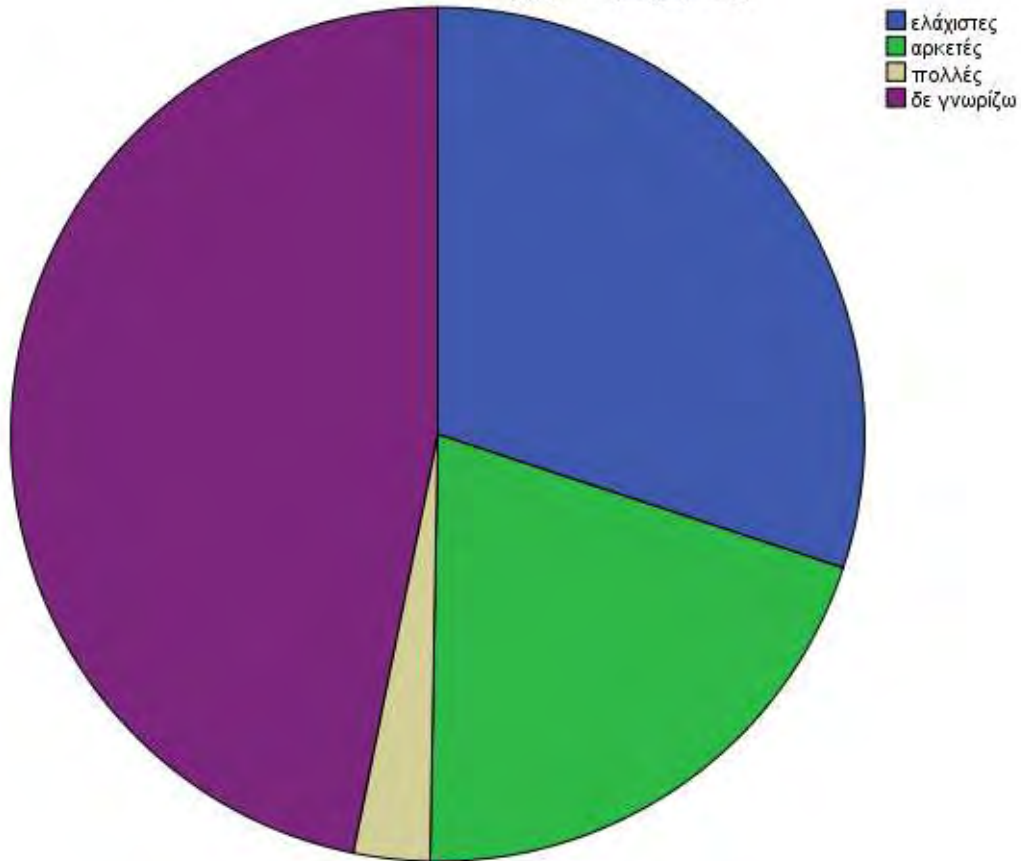
Σχεδιάγραμμα 3.3

Γίνονται εντός του πανεπιστημίου συζητήσεις με τους συμφοιτητές/τριες σας για την οικονομική κρίση και για τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι οικογένειές τους;

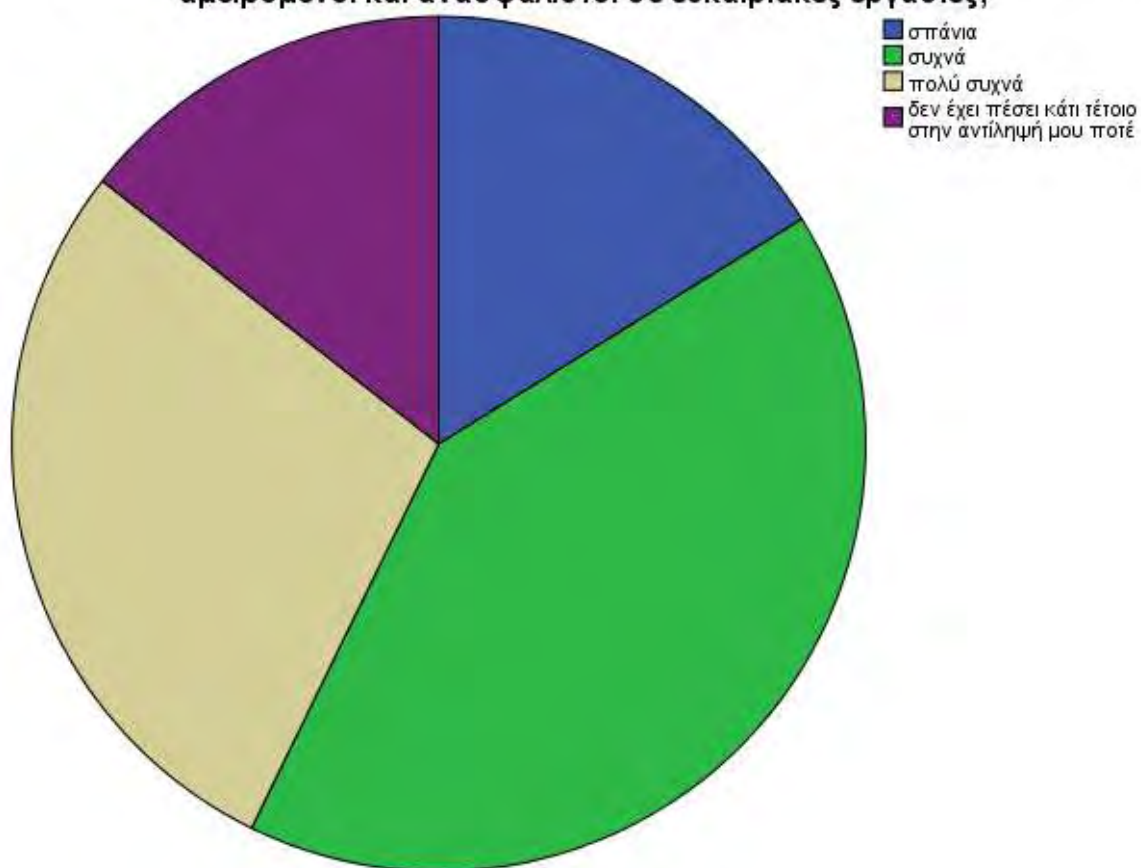
Σχεδιάγραμμα 3.4

Γνωρίζετε περιπτώσεις εγκατάλειψης των σπουδών για οικονομικούς λόγους από συμφοιτητές/τριες;

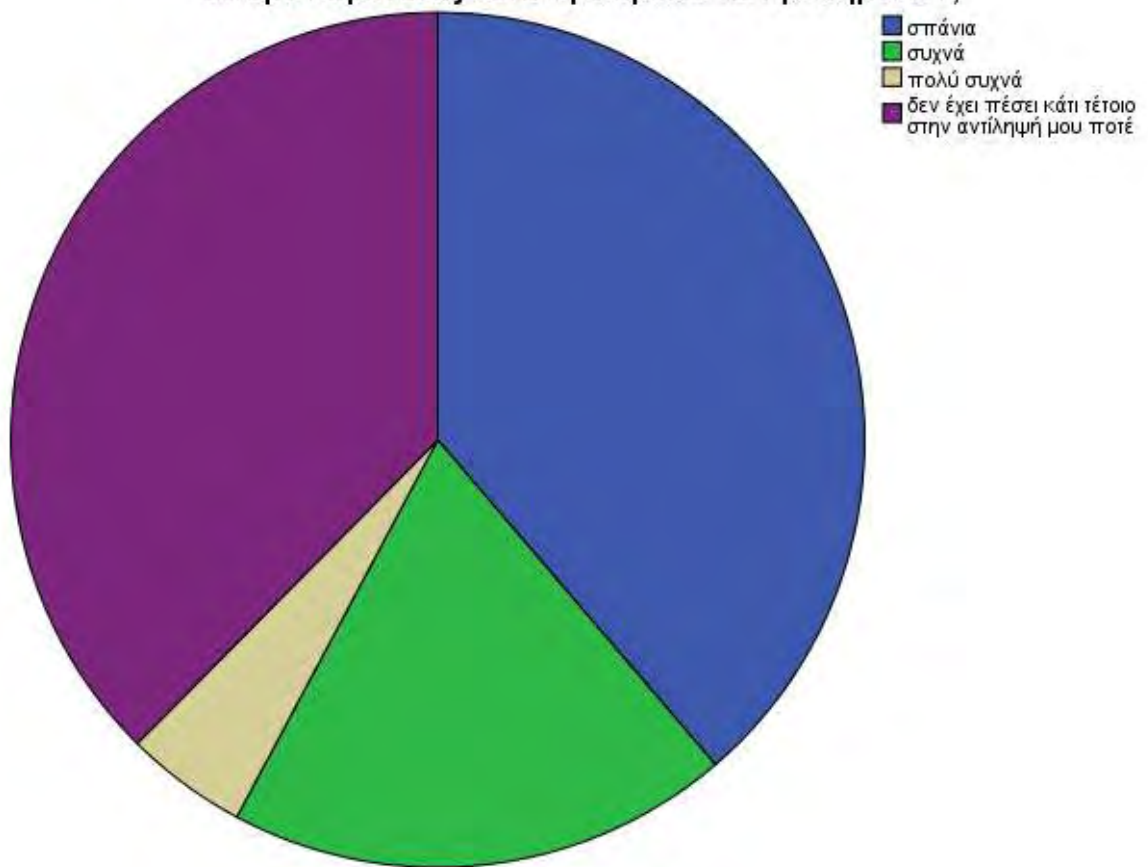
Σχεδιάγραμμα 3.5

Έχετε παρατηρήσει περιπτώσεις συμφοιτητών που απασχολούνται χαμηλά αμειβόμενοι και ανασφάλιστοι σε ευκαιριακές εργασίες;

Σχεδιάγραμμα 4.1

Παρατηρείτε συμφοιτητές/τριες σας, που δείχνουν θλιμμένοι/ες και απομονωμένοι/ες κατά τη διάρκεια των μαθημάτων;

Σχεδιάγραμμα 4.2

Οι εξωσχολικές δραστηριότητες των συμφοιτητών/τριών σας (π.χ. γυμναστήριο, χορός, αθλήματα) έχουν:

